

KATALOG ZABYTEKÓW SZTUKI W POLSCE

TOM III

WOJEWÓDZTWO KIELECKIE

POD REDAKCJĄ

JERZEGO Z. ŁOZIŃSKIEGO

I BARBARY WOLFF

ZESZYT 10

POWIAT RADOMSKI

INWENTARYZACJĘ PRZEPROWADZILI

KATARZYNA SZCZEPKOWSKA

ORAZ

EUGENIUSZ KRYGIER I JERZY Z. ŁOZIŃSKI

INSTYTUT SZTUKI

POLSKIEJ AKADEMII NAUK

DZIAŁ INWENTARYZACJI ZABYTEKÓW

Inwentaryzację powiatu radomskiego przeprowadzili:

KATARZYNA SZCZEPKOWSKA

oraz

EUGENIUSZ KRYGIER (Jastrząb, Mniszek, Odechów, Wieniawa, Wsola) i JERZY
Z. ŁOZIŃSKI (m. i.: Bardzice, Dobrut, Modrzejowice, Omięcin, częściowo Orońsko,
częściowo Radom, Szydłowiec, Wrzeszczów, Żuków). Miasto Radom opracowane przy
współpracy Ryszarda Brykowskiego i Wojciecha Kalinowskiego.

Bibliografię opracowała

ZOFIA WINIARZ

Informacje historyczne przejrzał

HENRYK RUTKOWSKI

KATALOG ZABYTKÓW SZTUKI W POLSCE

Redaktor naczelny: Jerzy Z. Łoziński, z-ca redaktora naczelnego:
Barbara Wolff, asystenci redakcji: Ryszard Brykowski, Ewa Rowińska.
Redakcja mieści się w Instytucie Sztuki Polskiej Akademii Nauk,
Warszawa, ul. Długa 26.

BARDZICE

KOŚCIÓŁ PAR. p. w. św. Andrzeja Boboli. Wzniesiony 1771—3 w Białobrzegach z fundacji Pawła Boskiego podkomorzego czerskiego, przeniesiony wraz z częścią wyposażenia do Bardzic 1955—6, parafia erygowana 1957. Drewniany, konstrukcji zrębowej na podmurowaniu, pobity prowizorycznie papą. Nawa zbliżona do kwadratu, prezbiterium węższe, zamknięte wielobocznie z dawną zakrystią (obecnie kruchtą) od pn. i nową zakrystią od pd.; od zach. przybudówka równa wysokością z nawą, mieszcząca w przyziemiu kruchtę, na piętrze chór muzyczny. Wewnątrz strop. Dachy dwuspadowe o wiązaniu storczykowym, kryte gontem, wieżyczka na sygnaturkę w typie barokowym, z latarnią. — Ołtarz główny późnobarokowy z obrazem Św. Rodziny w zwieńczeniu, w. XVIII. Ambona barokowa.

BARTODZIEJE

DAWNY DWÓR. Wzniesiony zapewne w. XVIII/XIX, gruntownie przekształcony i rozbudowany po poł. w. XIX i ok. 1920—30, bezyłowy. Położony na skraju szkarpy doliny rzeczki Radomki. Zwrócony frontem ku pn. Murowany, tynkowany. Parterowy, z mieszkalnym poddaszem, podpiwniczony. Na rzucie prostokąta z dwoma skrzydłami po bokach elewacji ogrodowej, między nimi taras ze schodami (w skrzydle wsch. pierwotnie oranżeria). Od frontu piętrowy czterokolumnowy portyk z trójkątnym szczytem, po poł. w. XIX. Z boków nowsze dobudówki, m. i. od wsch. piętrowa wieża po poł. w. XIX, od zach. klatka schodowa w. XX. Układ wnętrza dwutraktowy z sienią na osi; stolarszczyzna i częściowo piece pocz. w. XIX. Elewacja ogrodowa z trójosiową facjatką nad korpusem, rozczłonkowana pilastrami, okna i drzwi na taras zamknięte półkoliście. Dach od frontu mansardowy, od tyłu i nad dobudówkami dwu- i trzypadowe. Przy schodach na taras kamienne wazy klasycystyczne.

OFICYNY (fig. 34). Z 1. poł. w. XIX. Po obu stronach owalnego 34 gazonu przed frontem dworu. Murowane, parterowe, prostokątne. Elewacje rozczłonkowane lizenami, między którymi arkadowe pły-

ciny. Dachy pulpitowe zasłonięte w trzech stron attyką rozczłonkowaną lizenami. W oficynie wsch. stajnie z belkowanymi stropami. Oficyna zach. mieszkalna, jednoraktowa z korytarzem z boku; drzwi empirowe ze starymi okuciami, piece częściowo z pocz. w. XIX.

PARK krajobrazowy założony na stoku szkarpy, ze sztucznym półkolistym stawem na osi dworu.

FIGURA PRZYDROŻNA. Z 1. poł. w. XIX, murowana. Czworoboczny słup z uskokami i wnękami, górą otwarty, kryty dwuspadowo.

BAKÓW

FIGURA PRZYDROŻNA. Kamienna. Kolumna na cokole z datą 1607 i literami IW PR, u szczytu krzyż żelazny, nowszy.

BIAŁOBRZEGI

OSADA. W. XV wieś należąca do Białobrzeskich herbu Abdank. Miasto lokowane na prawie magdeburskim 1540. Położone przy drodze Warszawa—Radom, na prawym brzegu Pilicy, przy wczesnośredniowiecznej przeprawie. Pierwotnym ośrodkiem duży prostokątny rynek przylegający dłuższym bokiem do traktu, dawny kościół par. na wsch. od rynku. Zabudowa mieszana, przeważnie parterowa w. XX.

KOŚCIÓŁ PAR. p. w. Św. Trójcy. Pierwotny istniał 1511. Drewniany z 1771—3, fundacji Pawła Boskiego podkomorzego czerskiego, przeniesiony 1955—6 do Bardzic. Obecny murowany wg projektu arch. *Stefana Szyllera*, wzniesiony 1932—9 i 1953—7. — Z dawnego kościoła częściowo wyposażenie wnętrza. Dwa ołtarze boczne 2. poł. w. XVIII z obrazami po poł. XIX. Chrzcielnica kamienna barokowa z miedzianą nakrywą. Kropielnica kamienna w typie gotyckim. Obraz Matki Boskiej z Dzieciątkiem, tło złożone wzorzyste, zapewne w. XVI, gruntownie przemalowany w. XVIII. Rzeźby: krucyfiks z tęczy, zapewne 2. poł. w. XVI lub pocz. w. XVII; posąg św. Piotra barokowy; putto barokowe w. XVIII. Świecznik do paschału barokowy, w formie kręconej kolumny. Monstrancja 1814 wykonana przez *F. Krügera* w Warszawie. Kielich w. XVIII. Relikwiarz pocz. w. XIX. Lampa wieczna barokowa.

DZWONNICA. Z 2. poł. w. XVIII. Drewniana, konstrukcji słupowej, szalowana. Czworoboczna. U góry ponad gzymsem półkolistym zamknięte otwory dzwonowe, u dołu fartuch gontowy. Dach namiotowy łamany, kryty gontem.

BIERWCE

DAWNY DWOREK. Z ok. poł. w. XIX. Częściowo drewniany, częściowo murowany. Parterowy, prostokątny, z nowszą przybudówką

z boku. Wnętrze dwutraktowe z sienią na osi. Od frontu ganek kolumnowy z trójkątnym szczytem. Dach naczółkowy.

FIGURA PRZYDROŻNA w parku. Z 1. poł. w. XIX, murowana. Na podmurowaniu kolumna dźwigająca kapliczkę z wnękami, kryta namiotowym daszkiem.

BŁOTNICA

KOŚCIÓŁ PAR. p. w. Narodzenia N. P. Marii. Pierwotny drewniany istniał 1403. Budowa obecnego kościoła rozpoczęta 1759 staraniem ks. Sebastiana Skórkowskiego kanonika żmudzkiego, przerwana 1781 (mury wzniesione po koronę); zakończona 1850—68 wg projektu bud. *Antoniego Kacpra Wąsowskiego* (m. i. sklepienia, gzymsy, dachy, chór muzyczny), wieże podwyższone 1884. Barokowo-neobarokowy. Położony na grodzisku wczesnośredniowiecznym. Orientowany. Murowany z cegły, tynkowany. Trzynawowy, bazylikowy. Na rzucie prostokąta. Korpus nawowy trójprzęsłowy z dwiema czworobocznymi wieżami od zach. między którymi chór muzyczny; prezbiterium równej szerokości i wysokości z nawą główną, dwuprzęsłowe, po jego bokach w przedłużeniu naw bocznych zakrystia i skarbczyk, nad nimi łże otwarte do prezbiterium arkadowymi otworami. Nawy boczne otwarte do głównej arkadami filarowymi, ściany rozczłonkowane pilastrami kompozytowymi, w nawie parzystymi, w prezbiterium zdwojonymi. W nawie i prezbiterium sklepienie kolebkowe z lunetami na gurtach, w nawach bocznych na zmianę kolebkowe i żaglaste. Polichromia 1910 mal. *Kazimierz Alchimowicz*. Zewnątrz elewacje, z wyjątkiem naw bocznych, rozczłonkowane pilastrami; fasada zach. dwuwieżowa. Gzymsy, obramienia okien, górne kondygnacje wież i hełmy o charakterze barokowym 2. poł. w. XIX. — W ołtarzu głównym z 1868 obraz *Matki Boskiej z Dzieciątkiem* zapewne w. XVI, w sukienkach 1868. Chrzcielnica marmurowa barokowa z drewnianą pokrywą. Dwie ławki 1822. Feretron barokowy 2. poł. w. XVIII, z obrazami św. Antoniego i *Matki Boskiej Częstochowskiej*. Świecznik do paschału 2. poł. w. XVII, bogato rzeźbiony, z główkami aniołków i kartuszami herbowymi. Obrazy: 1. *Zwiastowania* (fig. 60) po poł. w. XVII; 2. *Rozesłania Apostołów* w. XVII, odnawiany, data i sygnatura nieczytelne; 3. *Chrystusa Ukrzyżowanego z Marią Magdaleną* (fig. 62) 2. poł. w. XVII, z dawnego ołtarza głównego; 4. *Zwiastowania* w. XVIII, podobno z kościoła w Kaszowie; 5. *św. Jana Chrzciciela*, sygn. *F. (?) v. Guérard* 1830; 6. portret proboszcza 1. poł. w. XIX. *Stacje Męki Pańskiej* mal. *Kazimierz Alchimowicz* 1910. Rzeźby: 1. *św. diakon* (fig. 73), gotycka koniec w. XIV; 2. krucyfiks późnogotycki pocz. w. XVI (brak rąk); 3. *Chrystus Zmartwychwstały* w. XVI; 4. drzwiczki tabernakulum z płaskorzeźbą *Boga Ojca* 1. poł. w. XVII; 5. krucyfiks barokowy 2. poł. w. XVII; 6. aniołek w. XVII; 7—8. dwa fragmenty

- ołtarza z puttami i liśćmi akantu pocz. w. XVIII; 9. Chrystus Zmarłychwstały barokowy; 10. św. Jan Nepomucen ludowy w. XVIII; 11. krucyfiks ludowy o charakterze gotyckim. Epitafia: 1. Felicjana Gorzkowskiego sędziego ziemskiego radomskiego (zm. 1776), kamienne, z herbami Tarnawa i Nałęcz; 2. ks. Sebastiana Skórkowskiego fundatora kościoła (zm. 1781), kamienne; 3. Antoniego Królikiewicza (zm. 1792), marmurowe. Kielich (fig. 102) barokowy 3. ćw. w. XVII, z muszlowymi niszami w nodusie, medalionami z głowami Matki Boskiej, Chrystusa i św. Piotra na czarze, św. Franciszka, św. Stanisława oraz tarczą z herbem Jasińczyk i literami AC ND SS SO na stopie. Relikwiarz rokokowy. Sukienka z obrazu Matki Boskiej, rokokowa ok. poł. w. XVIII. Ornaty: 1. z kolumną haftowaną 2. poł. w. XVII; 2. z tkaniny francuskiej ok. 1700 (fig. 107); 3—4. z kolumnami haftowanymi 1. poł. w. XVIII; 5. z bokami z pasa polskiego w. XVIII; ponadto kilka z tkanin w. XVIII. Welum haftowane koniec w. XVII lub pocz. w. XVIII. Pas polski sygn. *F[ranciszek] S[elimand]*. Dzwony: 1. 1545 fundacji ks. Feliksa Dzika, z herbem Poraj; 2. 1596 z herbem Jasińczyk i literami GB CS oraz herbem Wężyk; 3. 1840 odlany w Gdańsku przez *Fr. Semultza*; 4. sygnaturka 1847.

KAPLICZKA na cmentarzu grzebalnym. Z ok. poł. w. XIX, murowana, prostokątna, z trójkątnym szczytem i ażurową wieżyczką na sygnaturkę. — Wewnątrz ołtarzyk barokowy 2. poł. w. XVII. Epitafium ks. Albina Jagniętkowskiego (zm. 1849).

BRANICA

DAWNY DWOREK. Z pocz. w. XIX, zniszczony. Drewniany, tynkowany. Parterowy. Prostokątny z gankiem o czterech murowanych kolumnach (odbudowanym po 1946). Wnętrze dwutraktowe z sienią na osi. Piec i kominki pocz. w. XIX. Dach czterospadowy kryty strzechą. — Pozostałości parku krajobrazowego.

SPICHLERZ, obecnie przerobiony częściowo na mieszkania. Z 1. poł. w. XIX. Drewniany, konstrukcji zrębowej, kryty dachem naczółkowym. Wewnątrz strop belkowany.

STAJNIA. Z 1. poł. w. XIX. Murowana, prostokątna, z podcieniem narożnym wspartym na kolumnach. Dach naczółkowy gontowy. Wewnątrz strop belkowany.

BUKOWNO

KOŚCIÓŁ PAR. p. w. Nawiedzenia N. P. Marii. Erygowany 1403, drewniany wzmiankowany 1511. Obecny zapewne z w. XVII, powiększony 1900. Orientowany. Drewniany, konstrukcji zrębowej, oszalowany. Złożony pierwotnie z prawie kwadratowej nawy oraz nieco węższego i niższego, kwadratowego prezbiterium z zakrystią od pn.

i kruchtą od pd. Przy rozbudowie 1900 dodano od wsch. nowe prezbiterium i za nim zakrystię, dawną zakrystię i kruchtę przekształcono na kaplice, od zach. dobudowano nową kruchtę. Wzdłuż nawy dużo niższe wąskie części boczne oddzielone słupami; na analogicznych słupach wsparty chór muzyczny. Stropy płaskie, w nowej części prezbiterium pozorna kolebka. Dachy dwuspadowe, gontowe nad bocznymi częściami nawy i kaplicami pulpitowe.— W ołtarzu głównym z 1900 obraz Matki Boskiej z Dzieciątkiem zapewne późnogotycki, zakryty sukienką drewnianą w. XVIII. W kaplicach ołtarzyki o charakterze barokowym, pn. z obrazem Św. Rodziny zapewne 1. poł. w. XVI, całkowicie przemaalowanym. Ambona barokowa z rzeźbą Boga Ojca na baldachimie. Chrzcielnica drewniana o charakterze gotyckim. Kropielniczka miedziana barokowa. Świecznik wiszący empirowy. Feretron ludowy z obrazami Matki Boskiej i św. Jana Ewangelisty. Obrazy: 1. Matki Boskiej z Dzieciątkiem w mandorli z promieni w. XVI/XVII, na desce, silnie przemaalowany; 2. Chrystusa Pantokratora 1. poł. w. XIX. Dwa krucyfiksy barokowo-ludowe; krzyż procesyjny barokowy. Dwa relikwiarze: drewniany rokokowy i metalowy 1846. Pacyfikał klasycystyczny. Lichtarze barokowe, drewniane i cynowe. Dwie tkaniny nabite na ramy, w. XVII i XVIII.

W murze cmentarza kościelnego epitafia kamienne: Michała Karśnickiego (zm. 1804); Michała Badowskiego wojskiego i komornika ziemi sochaczewskiej (zm. 1805).

DZWONNICA. Z 1. poł. w. XIX. Drewniana, konstrukcji słupowej, szalowana. Czworoboczna, o ścianach lekko pochyłych. Ponad gzymsem pary półkoliście zamkniętych otworów. Dach namiotowy, gontowy, z okapem.

CEREKIEW

KOŚCIÓŁ PAR. p. w. Wniebowzięcia N. P. Marii. Pierwotny istniał 1326; ok. 1470 drewniany. Murowany fundowany ok. 1529 przez Mikołaja Dzika wojskiego radomskiego, rozebrany 1928. Obecny wzniesiony 1929 wg projektu arch. *Stefana Szyllera*, murowany. — Chrzcielnica kamienna barokowa. Monstrancja barokowa 1. poł. w. XVIII, z figurkami aniołków na ramionach. Kielich (fig. 100) późno- 100 renesansowy 1595, fundacji Alekszego Rumienkowicza z Myśliszowic.

DOBRUT

KAPLICZKA PRZYDROŻNA. Z 1. poł. w. XIX, murowana. Na rzucie kwadratu, otwarta na trzy strony arkadami filarowymi, sklepiona kolebkowo, nakryta daszkiem dwuspadowym. Wewnątrz rzeźba ludowa św. Jana Nepomucena 1909.

GORYŃ

KOŚCIÓŁ PAR. p. w. Wniebowzięcia N. P. Marii. Ok. 1470 istniał kościół drewniany. Obecny wzniesiony ok. 1840—60, murowany, jednonawowy z wieżą od zach. — Ołtarz główny późnobarokowy 1797. Rzeźby: 1. św. Jana Ewangelisty, późnogotycka 1. poł. w. XVI; 2. nieokreślonego świętego 1. poł. w. XVII; 3. św. Barbary w. XVII; 4. Michała Archanioła w. XVII; 5. anioła w. XVIII. Dwa kielichy barokowe. Kociołek miedziany barokowy.

GRZMIĄCA

FIGURY PRZYDROŻNE. Kamienne. 1. Na cokole kolumna z rzeźbą rokokową N. P. Marii Niepokalanie Poczętej 2. poł. w. XVIII. — 2. Na czworobocznym postumencie kolumna zwieńczona nowszym krucyfiksem, we wnęce obrazek Matki Boskiej Częstochowskiej, 1. poł. w. XIX.

JANKOWICE

KOŚCIÓŁ PAR. p. w. św. Mikołaja. Pierwotny istniał ok. 1470. Obecny zbudowany 1782 z fundacji Jana Sariusza Skórkowskiego chorążego opoczyńskiego i ks. Józefa Żeglickiego kanonika łowickiego, konsekrowany 1787. Barokowo-klasycystyczny. Zwrócony prezbiterium na pd. Murowany, tynkowany. Jednonawowy, z wyższym od nawy, prostokątnym prezbiterium, przy którym od wsch. zakrystia. Wewnątrz nawa i prezbiterium nakryte sufitem, ściany rozczłonkowane pilastrami, przy narożach parzystymi. W zakrystii sklepienie kolebkowe z lunetami. Fasada pn. z płytkim ryzalitem na osi, rozczłonkowana pilastrami tokańskimi, zwieńczona trójkątnym szczytem, na tle którego mniejszy trójkątny szczyt ryzalitu; wejście i okna w późnobarokowych obramieniach. Elewacje boczne z podziałami ramowymi. Dachy dwuspadowe. Nad szczytem wieżyczka na sygnaturkę 1858. — Dwa ołtarze boczne o charakterze późnobarokowym, w lewym obraz św. Tekli. Ambona klasycystyczna. Chrzcielnica kamienna barokowa. Dwa feretrony o charakterze barokowym z obrazami: 1. św. Mikołaja i Józefa koniec w. XVIII; 2. św. Piotra i Pawła 1. poł. w. XIX. W zakrystii szafa-komoda koniec w. XVIII. Fotel biedermeier. Krucyfiksy: dwa późnobarokowe oraz barokowo-ludowy. Putta rokokowe. Antepedium błaszane rokokowe. Epitafium ks. Józefa Żeglickiego (zm. 1801). Kielich 1805. Relikwiarz późnobarokowy w. XVIII. Kilkadziesiąt lichtarzy barokowych, w tym sygn. AB 1780.

Na cmentarzu kościelnym: nagrobek Zofii Węgieńskiej (zm. 1830); figura św. Jana Nepomucena kamienna, na kolumnie, 1. poł. w. XIX.

POZOSTAŁOŚCI ZAŁOŻENIA OBRONNEGO w formie wzniesienia oblanego szczytkami fosy, w pobliżu kościoła.

JASIONNA

KOŚCIÓŁ PAR. p. w. Zwiastowania N. P. Marii (fig. 23). Pierwotny wzmiankowany 1443. Obecny zapewne z 2. poł. w. XVII. Orientowany. Drewniany, konstrukcji zrębowej, szalowany. Nawa na rzucie zbliżonym do kwadratu, prezbiterium prostokątne, węższe i niższe, przy nim od pn. zakrystia z nowszą kruchtą, przy nawie od zach. kruchta w. XX. Wewnątrz prezbiterium sklepienie pozorną kolebką, w nawie nad częścią środkową strop płaski, nad częściami bocznymi oddzielonymi parami słupów pozorne kolebki. Otwór tęczyowy zamknięty półkoliście, na belce krucyfiks i rzeźby Matki Boskiej i św. Jana, barokowe 1. poł. w. XVIII. Chór muzyczny wsparty na czterech kolumnach, w części środkowej wysunięty do przodu. Nad odrzwiami kartusze barokowe z hierogramami Marii i Chrystusa. Drzwi z chóru nazewnątrz kościoła ze starymi okuciami. Dachy dwuspadowe, gontowe, wieżyczka na sygnaturkę 1923. — Ołtarz główny barokowy pocz. w. XVIII, z rzeźbami Symeona i Józefa oraz obrazem Matki Boskiej z Dzieciątkiem zapewne z w. XVI (?), powiększonym i przemaalowanym w. XX. Ołtarz boczny barokowy pocz. w. XVIII, z obrazem Przemienienia Pańskiego w. XVIII oraz w zwieńczeniu św. Antoniego w. XVIII. Tabernakulum barokowe rzeźbione. Ambona 1. poł. w. XVIII z malowidłami ludowo-barokowymi: Chrystusa, ewangelistów, śś. Piotra, Huberta, Franciszka Ksawerego, pejzaż z architekturą. Chrzcielnica barokowa 2. poł. w. XVIII. Feretron ludowy ok. poł. w. XIX, z obrazami Chrystusa oraz śś. Rocha i Rozalii. Dwa krucyfiksy: rokokowy i ludowy. Na ołtarzu Pasja rokokowa z malowanym na podstawie Chrystusem Bolesciwym. Monstrancja 1758 fundacji ks. M. Czmieliewskiego. Lampka wieczna barokowa. Ornat z kolumną haftowaną w. XVII/XVIII, boki haftowane pocz. w. XIX. Książki parafialne w. XVII/XVIII, dwie z nich oprawne w inkunabuły na pergaminie (kanony?).

Na cmentarzu kościelnym kapliczka murowana 1. poł. w. XIX, czworoboczna, kryta namiotowo, od frontu otwarta, ujęta w kolumnienki. Nagrobki: Józefa Korwin Karczewskiego starościca liwskiego (zm. 1841); Wodzińskich 1. poł. w. XIX i Kaliszów ok. poł. w. XIX.

DZWONNICA. Z w. XIX. Drewniana, konstrukcji słupowej, szalowana. Na planie kwadratu, dach namiotowy gontowy. — Dzwon 1525 (?).

JASTRZĄB

WIEŚ. Zakładanie miasta rozpoczęte przez bpa Wojciecha Jastrzębca, przywilej lokacyjny wystawiony 1427 przez bpa Zbigniewa Oleśnic-

kiego. Do 1789 własność bpów krakowskich. Prawo miejskie utracone w. XIX.

KOŚCIÓŁ PAR. p. w. św. Jana Chrzciciela. Do ok. 1435 parafia w Gąsawach. Pierwotny kościół drewniany 1435 fundacji Zbigniewa Oleśnickiego, spalony 1676. Murowany fundowany 1677, rozbudowany 1909—28 wg projektu arch. *Jaroslawa Wojciechowskiego* na neoromański. Z dawnego kościoła z 1677 zachowany zrąb murów prezbiterium (przebudowanego 1955—6) oraz od pn. zakrystia sklepiona kolebkowo z lunetami. Portal z prezbiterium do zakrystii kamienny, barokowy 2. poł. w. XVII, w nim stare drzwi żelazne. — Dwa ołtarze boczne barokowe 2. poł. w. XVII (z dawnego kościoła w Gąsawie), zachowane fragmentarycznie; w prawym obraz Matki Boskiej Bolesnej z końca w. XVI, tło złote wytłaczane, silnie przemalowany, w sukience drewnianej barokowej. Obrazy: 1. Matki Boskiej z Dzieciątkiem w. XVI, tło złote wytłaczane, silnie przemalowany; 2. Matki Boskiej z Dzieciątkiem i na odwrociu św. Józefa, mal. na blasze, w. XVIII (na plebanii); 3. Chrztu Chrystusa mal. *Teofil Borkowski* 1862. Rzeźby: 1. głowa św. Jana Chrzciciela (fig. 85), zapewne z 1. poł. w. XVII, pierwotnie na misie; 2. płaskorzeźba Boga Ojca w. XVII; 3—4. rzeźby św. Jana Chrzciciela i Chrystusa Zmartwychwstałego, rokokowe; 5. krucyfiks rokokowy; 6. dawny krucyfiks z tęczą, ludowy w. XVIII; 7. krucyfiks ludowy. Płyta nagrobna Anny z Olszewskich Dadzibosonki (zm. 1670), kamienna z herbem Pobóg. Ornat haftowany rokokowy. Dzwon 1590.

JEDŁANKA

PARK podworski o zachowanym fragmentarycznie układzie regularnym oraz dojazdowa aleja lipowa, z w. XVIII.

FIGURA PRZYDROŻNA. Wzniesiona 1762 przez Franciszka i Eleonorę Tarczyńskich, kamienna. Na cokole czworoboczny słup z wnękami, dźwigający otwartą, ogzymsowaną kapliczkę arkadkowo-filarkową, nakrytą namiotowym daszkiem. Wewnątrz figurka kamienna Chrystusa Frasobliwego, uszkodzona.

JEDLIŃSK

OSADA. Miasto lokowane 1530 przez Mikołaja Jedlińskiego, przywilejem Zygmunta I. 1560—1630 siedziba arian (Braci Polskich) wraz ze szkołą podległą ośrodkowi rakowskiemu. Od 1630—1662 własność Witowskich, później Załuskich i i. Zniszczone 1655 przez Szwedów. Od 1869 osada, spalona w większości 1890. Położona przy szosie Warszawa—Radom. Ośrodkiem duży, zbliżony do kwadratu rynek, przy nim od wsch. kościół par., układ ulic prostokątny. Nieistniejący kościół

szpitalny św. Wojciecha, fundowany 1661, zniszczony 1809, rozebrany 1860, w pn. części osady.

KOŚCIÓŁ PAR. p. w. Matki Boskiej i św. Stanisława bpa (fig. 9). ⁹
 Pierwotny erygowany ok. 1530, drewniany. Obecny erygowany 1630—7 przez Stanisława Witowskiego kasztelana brzezińskiego, wzniesiony 1645 staraniem jego syna Stanisława kasztelana sandomierskiego. Po zrujnowaniu 1655 przez Szwedów odnowiony kosztem Aleksandra Załuskiego wojewody rawskiego. Gruntownie restaurowany i częściowo przekształcony 1752 staraniem bpa Stanisława Andrzeja Załuskiego, być może wg projektu arch. *Jakuba Fontany*. Odnawiany 1845 (hełmy wież) i 1871 (wiązania dachowe). Barokowy. Orientowany. Murowany, tynkowany. Nawa trójprzęsłowa z dwiema kwadratowymi wieżami po bokach przęsła zach., prezbiterium dwuprzęsłowe, zamknięte zewnątrz wielobocznie, wewnątrz półkole, równej szerokości i wysokości z nawą, zewnątrz nie wyodrębnione, wewnątrz wydzielone filarami przyściennymi, dźwigającymi arkadę otworu tęczy. Po bokach zach. przęsła prezbiterium kaplice na rzucie kwadratu, przy kaplicy pn. od wsch. zakrystia. Wnętrze nawy i prezbiterium 2. poł. w. XVIII nakryte sufitem z wydatną fasetą. Ściany o dwóch strefach przedzielonych wydatnym belkowaniem, rozczłonkowanych parami pilastrów kompozytowych (w strefie dolnej) i tokańskich; między pilastrami arkadowe wnęki w których okna i ołtarze. Chór muzyczny wsparty na dwóch słupach. Kaplice otwarte do prezbiterium arkadami, nakryte płaskimi kopułami o rzucie owalnym, na pendentywach. Kaplica pn. o narożach wewnątrz ściętych z wnękami w których wtopione pary jońskich, klasycyzujących kolumn dźwigających belkowanie. Kaplica pd. z tokańskimi kolumnami w narożach i półkolumnami ołtarza, dźwigającymi wydatnie profilowane belkowanie; w ścianach bocznych arkadowe wnęki. Zewnątrz elewacje ok. poł. w. XVII, przekształcone 1752. Fasada zach. dwuwieżowa o dwukondygnacyjnej, trójdzielnej części środkowej rozczłonkowanej pilastrami i zwieńczonej pilastrów szczytem z wolutowymi spływami i trójkątnym przyczółkiem. Wieże dołem czworoboczne, z pilastrami w wielkim porządku, podparte na narożach skośnymi szkarpami; kondygnacja najwyższa ożywiona wnękami arkadowymi i wtopionymi w silnie ścięte naroża jońskimi kolumnkami, hełmy w typie barokowym 1845. Na osi fasady portal kamienny rokokowy, w jego zwieńczeniu tablica z napisem o budowie i remoncie kościoła 1752. W szczycie fasady ozdobny kartusz z herbem Junosza bpa Załuskiego. W przyziemiach wież okna w kamiennych profilowanych obramieniach ok. 1645. Elewacje boczne dwustrefowe, o podziałach ramowo-arkadowych. Ściany kaplic z podziałem ramowo-lizenowym, naroża kaplicy pd. wsparte szkarpami. Dach dwuspadowy o jednej kalenicy, nad kaplicami dachy trójspadowe. W drzwiach z prezbiterium do zakrystii zamek w. XVII. — Polichromia iluzjonistyczna 2. poł. w. XVIII,

silnie przemalowana: na wsch. ścianie prezbiterium ołtarz główny architektoniczny z głowami ewangelistów w medalionach i Koronacją Matki Boskiej w zwieńczeniu; okna w iluzjonistycznych obramieniach wolutowych; na sufitach w obramieniach architektoniczno-ornamentalnych Wniebowstąpienie (w prezbiterium) i Wniebowzięcie (w nawie), mal. lub gruntownie restaurowane przez *Brzezińskiego* z Radomia 1929. — Ołtarze w formie murowanych mens z tabernakulami nad którymi zawieszane na ścianach obrazy. W głównym obraz

- 68 Chrystusa powołującego Piotra i Andrzeja na apostołów (fig. 68) mal. w Rzymie ok. 1750 zapewne przez *Tadeusza Konicza*, sprowadzony przez bpa Załuskiego, z herbem Junosza w kartuszu, przemalowany. W bocznych obrazy: św. Anny nauczającej Marię, św. Rocha, św. Stanisława bpa i św. Jacka (fig. 61) ok. poł. w. XVII. W kaplicy pn. ołtarz murowany w. XVIII. W kaplicy pd. ołtarz murowany 2. poł. w. XVII, z obrazem Matki Boskiej z Dzieciątkiem silnie przemalowanym, w drewnianej sukience 1. poł. w. XVIII. Chrzcielnica drewniana barokowa. Dwa tabernakula barokowe, trzecie rokokowe, z głównego ołtarza. Trzy feretrony: 1. barokowy w. XVIII/XIX, z obrazami na blasze Matki Boskiej Studziańskiej i Św. Trójcy; 2—3. dwa z 1. poł. w. XIX. Obrazy: 1. św. Wojciecha 2. poł. w. XVII (z rozebranego kościoła św. Wojciecha); 2—3. św. Antoniego i Józefa w. XVIII; 4—7. dwie święte i dwóch świętych w. XVIII; 8. św. Tekli w. XVIII; 9. św. Jana Nepomucena 2. poł. w. XVIII. Rzeźby: 1. Chrystusa Frasobliwego w. XVIII; 2—3. dwa krucyfiksy barokowe. Epitafia: ks. Marcina Porczyńskiego, kanonika łęczyckiego i proboszcza jedlińskiego (zm. 1800); Tekli z Krzywickich Kosickiej (zm. 1815). Monstrancja rokokowa 1758 fundacji bpa Andrzeja Stanisława Załuskiego, wysadzana kamieniami, z herbem Junosza. Kilkadziesiąt lichtarzy barokowych w. XVIII. Ornaty: 1. o bokach z tkaniny we wzór owoców granatu w. XVI; 2. haftowany, przeaplikowany, w. XVII/XVIII, z przedstawieniem Matki Boskiej z Dzieciątkiem i św. Jana oraz herbem Tępa Podkowa; 3. wykonany techniką szpalerniczą 2. poł. w. XVIII, z symbolami Starego Testamentu; 4. z tkaniny w. XVIII. Dwie kapy: z pretekstą i kapturem z pasa polskiego; z tkaniny w. XVIII.

DZWONNICA. Z 1645. Murowana. Na rzucie kwadratu. Elewacje opilastrowane z gzymsem kordonowym, w górnej kondygnacji z każdej strony dwa okrągłe otwory, w dolnej wnęki. Dach namiotowy. Dzwony: 1. z 1619 poariański; 2. odlany 1648 w Gdańsku przez *Gerharda Benningka*, z herbami i literami: Jastrzębiec Stanisława Witowskiego kasztelana sandomierskiego i Półkoczic jego żony Ewy ze Stamerowskich.

BRAMA na cmentarz kościelny, na osi fasady kościoła. Późnobarokowa 2. poł. w. XVIII. Murowana. Arkadowy otwór wjazdowy ujęty w pary pilastrów, nad gzymsem późnobarokowy szczyt z wazami

na wolutach bocznych. W szczycie kartusz z herbem Jastrzębiec zapewne ks. Marcina Porczyńskiego (1764—1800), od strony cmentarza dekoracyjny kartusz z hierogramem Marii.

DOMY ul. Stawna nr 3 i 5, Chłodna nr 26 i 28, Warecka nr 4, Pocztowa nr 3 i św. Wojciecha nr 22. Z 1. poł. w. XIX, w zabudowie kalenicowej. Drewniane, konstrukcji zrębowej, kryte dachami przeważnie naczółkowymi lub czterospadowymi. Wewnątrz w układzie jednotraktowym sień, izba i komora. W izbach stropy z sierzpanem, przy ul. Stawnej 3 i 5 napisy z datą 1830. Stare piece z oknami.

FIGURY PRZYDROŻNE. Trzy fundacji bpa Andrzeja Załuskiego ok. 1752—8, kamienne, na postumentach: św. Wawrzyńca, św. Jana Nepomucena (postument nowy) i św. Floriana.

KASZÓW

KOŚCIÓŁ PAR. p. w. św. Jana Chrzciciela. Pierwotny fundowany 1409 przez Jana Kaszowskiego. Drewniany spalony przez Szwedów 1655. Obecny wzniesiony 1661 kosztem ks. Chryzostoma Radzkiego. Orientowany. Drewniany, konstrukcji zrębowej, szalowany. Prezbiterium węższe i niższe od nawy, zamknięcie wielobocznie, przy nim od pn. zakrystia. Od zach. nowsza kruchta. Wewnątrz strop, belka tęczowa fazowana z datą 1661, na niej krucyfiks 1664. Chór muzyczny wsparty na dwóch słupach. Zewnątrz ściany ściągnięte lisciami stylizowanymi na pilastry, gzyms profilowany. Dachy dwuspadowe, nad wsch. szczytem nawy wieżyczka barokowa na sygnaturkę. Okna prostokątne ujęte w fazowane ramy. Odrzwia o łukowato wygiętych nadprożach, drzwi z pierwotnymi okuciami i zamkami. — W ołtarzu głównym z 1880 obraz Matki Boskiej z Dzieciątkiem (fig. 66) mal. 66 w Rzymie *Francesco This (Thisius?)* z Trydentu, z obciętym herbem i literami zapewne ks. Chryzostoma Radzkiego oraz datą 1661. Dwa ołtarze boczne o charakterze barokowym 2. poł. w. XVIII lub 1. poł. w. XIX, w lewym obraz św. Jana Nepomucena, w prawym św. Tekli, z tegoż czasu. Chrzcielnica kamienna z herbem Abdank, zapewne 1663. Kropielnica kamienna o charakterze gotyckim. Feretron rokokowy z obrazami Matki Boskiej z Dzieciątkiem i Chrztu Chrystusa. Obrazy: Matki Boskiej 2. poł. w. XVII; św. Jana Nepomucena w. XVIII; dziesięciu apostołów, barokowe w. XVIII; stacje Męki Pańskiej z końca w. XVIII. Krucyfiks barokowy. Monstrancja 1814 fundacji Ludwika Piotrowskiego pułkownika W. P. Kielich barokowy 1755. Kilkanaście lichtarzy 1768 i 1782. Lawaterz mosiężny barokowy. Ornat z kolumną z tkaniny w. XVII, kilka ornatów z tkanin w. XVIII.

FIGURA PRZYDROŻNA. Z 1. poł. w. XIX, kamienna. Rzeźba św. Jana Nepomucena na postumencie.

KORYCISKA

KAPLICZKA PRZYDROŻNA. Z 1. poł. w. XIX. Na czterech kamiennych, niskich kolumnach namiotowy daszek gontowy, pod nim rzeźba drewniana św. Jana Nepomucena.

KOSTRZYN

KOŚCIÓŁ PAR. p. w. św. Stanisława bpa. Wzniesiony wraz z erekcją parafii 1924—6 wg planów arch. *Kazimierza Prokulskiego* z Radomia, drewniany, w typie podhalańskim. — Ołtarz główny barokowy z końca w. XVIII (przeniesiony z kościoła w Odrzywole, pow. opoczyński). Ołtarz boczny z końca w. XVIII (z kościoła garnizonowego w Radomiu). Ambona barokowa oraz chrzcielnica kamienna 2. poł. w. XVII (z kościoła w Odrzywole). Krucyfiks barokowy. Puszka barokowa (z kościoła w Przysusze). Kielich 1677 z dwukrotnie powtórzonym herbem Jastrzębiec i literami I CH Z CH PN oraz A CH PN.

FIGURA PRZYDROŻNA. Z ok. poł. w. XIX, drewniana. Na słupie kapliczka z wnęką od frontu, ujętą kolumnienkami, w niej nowa figurka Matki Boskiej.

KOWALA

KOŚCIÓŁ PAR. p. w. św. Wojciecha. Pierwotny drewniany istniał 1400. Drewniany kościół wzniesiony 1784, spalony 1794. Obecny zbudowany 1796—1806 z fundacji Jana Rogowskiego kasztelana zawichojskiego oraz Jana Nepomucena Jasińskiego i jego żony Eleonory z Rogowskich. Restaurowany 1864 i 1907. Położony na wzniesieniu. Barokowy. Orientowany. Murowany z kamienia, tynkowany. Trzynawowy, halowy, na rzucie prostokąta o ściętych wsch. narożach. Prezbiterium jednoprzęsłowe, prostokątne, z zakrytą i skarbczykiem po bokach, ponad którymi otwarte do wnętrza łóże. Nawy pięcioprzęsłowe: główna równie szerokości z prezbiterium, boczne nieco węższe, otwarte do głównej arkadami na ogzysmowanych filarach. Sklepienia kolebkowo-krzyżowe o łuku koszowym. Chór muzyczny wsparty w nawie głównej na dwóch kolumnach, w bocznych na arkadach. Fasada zach. trójdzielna, jednokondygnacyjowa ze szczytem ujętym w sploty, zwieńczonym odcinkowo, oddzielonym belkowaniem z przerwany frontonem; na osi arkadowy portal z marmurową tablicą fundacyjną, ujęty w pilastry, nad nim arkadowe okno. Elewacje boczne rozczłonkowane lizenami, przedzielone gzymsem kordonowym. Dach dwuspadowy. — Ołtarz główny późnobarokowy, z okresu budowy kościoła, z krucyfiksem i rzeźbami aniołów. Chrzcielnica późnobarokowa z pokrywą o rokokowym ornamentem. Dwa krucyfiksy barokowe. Epitafia kamienne: 1. Marianny z Mireckich

Rogowskiej (zm. 1807), z herbem Szeliga; 2. Jana i Marianny z Popielów z 1830; 3. Macieja i Anny Zawiszów z 1832; 4. Antoniny z Sienkiewiczów Zabierzowskiej (zm. 1843), z 1849.

DZWONNICA. Zapewne z okresu budowy kościoła lub nieco późniejsza, uszkodzona znacznie w czasie działań wojennych. Murowana, otynkowana. Kwadratowa, dwukondygnacyjowa. Dach namiotowy.

FIGURA PRZYDROŻNA. Przed kościołem. Kamienna. Na kolumnie rzeźba rokokowa Matki Boskiej Niepokalanie Poczętej.

KOŻUCHÓW

FIGURA PRZYDROŻNA. Zapewne z 1. poł. w. XIX, murowana, w formie czworobocznego słupa z uskokiem, na cokole, zwieńczonego gzymsem.

LISÓW

KOŚCIÓŁ PAR. p. w. Nawiedzenia N. P. Marii. Pierwotny drewniany wzniesiony 1414. Drewniany z 1644 rozebrany po 1847. Obecny budowany 1879—81 wg projektu *Antoniego Kacpra Wąsowskiego* budowniczego radomskiego, murowany. — Prospekt organowy barokowy. Dwa feretryony ludowe. Krucyfiksy: 1. zapewne 2. poł. w. XVI, uszkodzony; 2—4. trzy barokowe. Monstrancja 1760 fundacji Mateusza i Anny z Łuszczewskich Szymanowskich. Dwa kielichy barokowe, z nich jeden 1774. Kilka ornatów z tkanin w. XVIII. Dzwon 1620, sygnaturka 1757.

ŁAZISKA

DAWNY DWÓR (fig. 33). Z 2. ćw. w. XIX. Murowany. Zwrócony 33 frontem na pd.-wsch. Piętrowy, na rzucie prostokąta, z prostopadłą parterową przybudówką od tyłu, mieszczącą lokalności gospodarcze. Od frontu na osi portyk w wielkim porządku wsparty na dwóch parach kolumn i pilastrach, z trójkątnym szczytem. Od pn.-wsch. nowszy taras. Naroża budynku boniowane, gzyms kordonowy i wieńczący. Elewacja pd.-zach. rozczłonkowana pilastrami, nad jej częścią środkową trójkątny szczyk. Dach czterospadowy. Układ wnętrza dwutraktowy, z sieni jednobiegowa klatka schodowa. — Pozostałości parku o charakterze krajobrazowym.

MAKÓW

DAWNY DWÓR. Z 3. ćw. w. XIX, przebudowany. Murowany, parterowy, prostokątny, z facjatkami; z jednego boku wieża i pięterko,

po przeciwnej stronie oranżeria. W hallu, salonie i pokojach bogata dekoracja stiukowa ok. 1860—70, w hallu klatka schodowa podtrzymywana przez rzeźbione lwy.

OFICYNA. Przylegająca pod kątem prostym do dworu, z 1. poł. w. XIX. Murowana. Prostokątna, parterowa, na wysokich, sklepionych kolebkowo piwnicach. Wnętrze dwutraktowe. Dach dwuspadowy.

SPICHLERZ. Z końca w. XVIII lub 1. poł. w. XIX, przebudowany. Murowany. Prostokątny, parterowy na sklepionych kolebkowo piwnicach. Od frontu ganek dwukolumnowy z trójkątnym szczytem, osłaniające zejście do piwnic. Wewnątrz stropy belkowane. Okna ostrołukowe, przekształcone. Dach naczółkowy, gontowy.

LAMUS. Zapewne z 1. poł. w. XIX. Murowany, parterowy, prostokątny. Wewnątrz stropy belkowane. W boku krótszym, od alei wjazdowej arkady wsparte na kolumnach.

KAPLICZKA przy bramie wjazdowej do zespołu dworskiego. Z 1. poł. w. XIX. Murowana, na planie kwadratu, otwarta z trzech stron arkadami filarowymi, od frontu ujęta w półkolumny.

PARK o zachowanym częściowo regularnym układzie, z alejami starodrzewiu na osiach dworu oraz prostopadłych.

MNISZEK

KOŚCIÓŁ PAR. p. w. śś. Jana Chrzyciela i Stanisława Kostki. Pierwotny istniał 1427, z probostwem należącym do benedyktynów świętokrzyskich, od 1462 do 1819 podległy cystersom wąchockim. Obecny kościół po rozebraniu 1861 drewnianego zbudowany 1865 przez budowniczego radomskiego *Antoniego Rucińskiego*, murowany. Przy nim zachowana od pn. kaplica św. Józefa wystawiona 1667 przy dawnym kościele, z fundacji Józefa Odrowąż Kietlińskiego. Murowana, na rzucie kwadratu. Wewnątrz ściany przy narożach opilastrowane, z belkowaniem, sklepienie kopulaste, spłaszczone z latarnią. Zewnątrz naroża opilastrowane, dach namiotowy, kopulasty z wieloboczną latarnią. Okna zamknięte półkoliście. Portal z kaplicy do nawy kamienny, arkadowy, rustykowany 2. poł. w. XVII, w jego kluczu herb Grzymała i lityry MD; krata 2. poł. w. XVII. Drzwi z prezbiterium do zakrystii żelazne z herbami: Orzeł Polski, Łabędź i Grzymała, zapewne w. XVI. — Ołtarz w kaplicy barokowy 2. poł. w. XVII, z obrazem św. Józefa w. XVII w sukience drewnianej. Feretron z obrazem Matki Boskiej z Dzieciątkiem koniec w. XVIII. Dwa krucyfiksy: barokowy i ludowy. Epitafium kamienne Antoniego Kietlińskiego (zm. 1798). Ornat z tkaniny w. XVIII.

KAPLICZKA PRZYDROŻNA. Z w. XIX. Na czterech murowanych słupkach daszek namiotowy, pod nim rzeźba kamienna św. Jana Nepomucena, ludowa.

MODRZEJOWICE

FIGURA PRZYDROŻNA. Ludowa w. XIX. Drewniany słup z wydrążoną wnęką, w której rzeźba św. Józefa z Dzieciątkiem.

OBLASY

DAWNY DWÓR. Z pocz. w. XIX, gruntownie przebudowany w. XX. Murowany, parterowy, prostokątny, Od frontu i tyłu nowsze wystawki w dachu oraz ganki z balkonami. Wnętrze dwutraktowe. Dach łamany gontowy. Z boku nowsza przybudówka.

SPICHLERZ. Z 1. poł. w. XIX. Murowany, piętrowy, prostokątny. Wewnątrz stropy belkowane. Naroża boniowane. Dach dwuspadowy.

ODECHÓW

WIEŚ. Wzmiankowana 1228. Miasto lokowane 1537 przez Andrzeja Ciołka; nazywane także Nowy Targ, później Miasteczko Odechowskie (obecnie Miasteczko, wieś na pd. od Odechowa).

KOŚCIÓŁ PAR. p. w. Zwiastowania N. P. Marii. Pierwotny drewniany wzniesiony 1404—11. Murowany wzniesiony 1459—60 z fundacji Jana Długosza kanonika sandomierskiego, rozbudowany (z wyburzeniem części środkowej) 1911—3 wg planów *Zygmunta Słomińskiego* z Radomia. Dawny kościół gotycki (fig. 2), orientowany, ceglany, nietynkowany stanowi obecnie ramiona transeptu neogotyckiej bazyliki; zachowana zach. część nawy oraz wsch. część prostokątnego, równej szerokości z nawą prezbiterium i przy nim od pn. zakrystia. Naroża wsparte skośnymi, uskokowymi szkarpami; na wysokości ok. 1 m ściany i szkarpy obiega podwójny fryz ze skośnie kładzionych cegieł, pod dachem gzyms profilowany z wałkiem. Na osi dawnej fasady zach. portal kamienny, ostrołukowy, profilowany, nad nim okrągłe okno; wysoki szczyt trójkątny w ciosowej opasce, rozczłonkowany pięcioma smukłymi, ostrołukowymi profilowanymi wnękami. Wsch. szczyt prezbiterium o trzech podobnych wnękach. Okna ostrołukowe. Wewnątrz sufit, zakrystia sklepią kolebkowo z lunetami. Strzelisty dach dwuspadowy. Dwa portale gotyckie kamienne, ostrołukowe, profilowane (przeniesione): do nowego przedsionka przy zakrystii i do wieży od pd. Na ceglach wsch. elewacji prezbiterium i zakrystii liczne ryte napisy m. i. Albertus, Paulus de Kazanow i data 1459. — W ołtarzu głównym obraz Zwiastowania 2. poł. w. XVIII, podobno pędzla *Anny Bacciarelli*, całkowicie przemalowany ok. 1952. Chrzcielnica (fig. 47) gotycka 2. poł. w. XV, kamienna, z rzeźbionym ornamentem maswerkowym, częściowo skutym. Belka z dawnego chóru muzycznego, polichromowana, z datą 1601 oraz kartuszem z herbem Nałęcz i literami AT (Tymińskich). Krucyfiks barokowy w. XVIII.

Pod chórem muzycznym wmurowane kamienne kartusze w. XVII z herbami Łabędź i Jasińczyk (z kaplicy wzniesionej przy kościele w. XVII z fundacji Tymińskich) oraz kamienna płaskorzeźbiona Pasja, zatarta. Epitafium Teresy Potkańskiej (zm. 1829) z marmuru czarnego i białego, z rzeźbionym popiersiem. Lampka wieczna barokowa w. XVIII.

FIGURA PRZYDROŻNA. Zapewne w. XVIII, murowana z cegły gotyckiej, w formie czworobocznego słupa z cokołem. W jednej z czterech wnęk kamienna Pasja płaskorzeźbiona o charakterze barokowym.

OMIĘCIN

DAWNY PAŁAC. Zapewne z ok. 1820—30, klasycystyczny, silnie zniszczony. Murowany, tynkowany. Piętrowy, o sklepionych kolebkowo piwnicach. Na rzucie prostokąta, dziewięćosiowy, z płytkimi trójosiowymi ryzalitami od frontu i tyłu, zwieńczonymi trójkątnymi szczytami, ryzalit frontowy rozczłonkowany czterema kolumnami tokańskimi. Kondygnacje oddzielone gzymsem kordonowym, dolna boniowana. Dach czterospadowy. Układ wnętrza obu kondygnacji analogiczny, dwutraktowy. Na osi hall dwukondygnacyjny z klatką schodową i gankiem na piętrze, podtrzymywanym przez dwie kolumny tokańskie. Za hallem w przyziemiu salon z marmurowym kominkiem klasycystycznym, na piętrze salon z pozostałościami zniszczonej polichromii klasycystycznej na ścianach: w obramieniach prostokątnych pejzaże ze stafażem, ponadto groteski, medaliony itp.

Przy pałacu ruiny z a b u d o w a ń g o s p o d a r c z y c h z pocz. w. XIX, klasycystycznych.

FIGURY PRZYDROŻNE. Kamienne. 1. Kolumna tokańska na cokole z datą 1828. — 2. Rzeźba św. Jana Nepomucena na postumencie 1. poł. w. XIX.

OROŃSKO

DAWNY ZESPÓŁ DWORSKI. Założony ok. 1840 przez Franciszka Ksawerego Christianiego, dyrektora generalnego dróg i mostów w Królestwie Kongresowym, rozbudowany 3. ćw. w. XIX przez wdowę po nim Amelię i córkę; od 1877 własność malarza *Józefa Brandta*; obecnie zaniedbany. O charakterze romantycznym. Położony w rozległym parku krajobrazowym w. XIX, przechodzącym w naturalny las, ze stawami i groblami. W części pd. budynek dworu i zabudowania gospodarcze (oficina, oranżeria, latryna, spichlerz, stajnie), przy początku alei dojazdowej domek odźwiernego i kaplica.

A. DWÓR. Wzniesiony po poł. w. XIX, może wg projektu arch. *Franciszka Marii Lanciego*. Zwrócony frontem ku pn. Murowany. Parterowy. Na rzucie prostokąta z ryzalitami: płytkami na narożach

elewacji frontowej, wydatnym ośmiobocznym przy narożu pn.-zach. (mieszczącym buduar) oraz zdwojonym w części wsch. elewacji tylnej (mieszczącym salon), z tarasem. Nad tylnymi narożami korpusu piętrowe, czworoboczne wieżyczki. Zewnątrz ściany z gzymsem cokołowym, zwieńczone belkowaniem, ryzalit tylny i wieżyczka wsch. opilastrowane; okna prostokątne w profilowanych obramieniach, drzwi na taras i okna w ryzalicie ogrodowym i wieżyczkach arkadowe, w profilowanych obramieniach. W elewacji ogrodowej i ryzalitech frontowych koliste nisze z rzeźbionymi popiersiami antykizującymi. Wejście główne w niszy z przesklepieniem kasetonowym umieszczonym w wystawce, ujęte w kolumny na których alegoryczne figury kobiece; nad portalem kartusz z herbem Christianich. Wejście od wsch. ujęte w kariatydy. W tympanonie ryzalitu ogrodowego monogram AC (Amelia Christiani). Niski dach czterospadowy. Wnętrze dwutraktowe, w części pn. z korytarzem. W salonie bogata dekoracja stiukowa, buduar ze sklepieniem na dekoracyjnych wspornikach. Z salonu do jadalni od frontu przejście ujęte kolumnami. Nadproża z dekoracją stiukową. Kominek marmurowy późnoklasykistyczny.

B. OFICYNA. Z ok. poł. w. XIX. Na zach. od pałacu. Murowana, parterowa, prostokątna, jednotraktowa. Fasada w krótszym boku wsch., neogotycka z ostrołukowym portalem, zwieńczona trójkątnym szczytem w którym rozeta; dach dwuspadowy.

C. DAWNA ORANŻERIA i pracownia malarska *Brandta*. Z 2. poł. w. XIX, w ruinie. Złożona z centralnego wielobocznego pawilonu nakrytego płaską kopułką i dwóch części bocznych, prostokątnych.

D. LATRYNA. Z 2. poł. w. XIX, pseudoegipska. Murowana, na rzucie kwadratu, o silnie pochyłych ścianach, zwieńczona dekoracyjnym gzymsem.

E. SPICHLERZ. Po poł. w. XIX. Murowany, dwukondygnacyjny, na sklepionych kolebkowo piwnicach. Wewnątrz stropy belkowane. Naroża ujęte lizenami, boniowane. Dach dwuspadowy.

F. STAJNIA. Z 2. poł. w. XIX. Murowana. Elewacje rozczłonkowane lizenami, dach dwuspadowy.

G. KAPLICA. Wzniesiona 1841 przez Franciszka Ksawerego Christianiego. Późnoklasykistyczna. Murowana. W typie świątyni greckiej. Na rzucie prostokąta z portykiem czterokolumnowym od frontu i węższą przybudówką zakrystyjną od tyłu. Ściany boniowane, opilastrowane na narożach, z belkowaniem. Dach dwuspadowy ujęty w trójkątne szczyty, w tympanonie frontowym Oko Opatrzności. Wewnątrz sufit z fasetą. — Ołtarzyk z mensą marmurową klasycystyczną oraz obrazem Matki Boskiej mal. *Alfred Schouppé* 2. poł. w. XIX. Kilkanaście płytek epitafijnych i pamiątkowych, m. i. Jana Gründlicha 1842, Józefa Schouppé 1840, Alojzego Esterreichera rektora Uniwersytetu Jagiellońskiego (zm. 1852) oraz rodzin Schouppé,

Christianich, Pruszków, Brądtów 2. poł. w. XIX. Cztery medaliony metalowe odlane z okazji budowy drogi bitej Warszawa—Brześć. Dwa medaliony z datą 1841 ku czci księcia Józefa Zajączka.

H. DOMEK ODŹWIERNEGO. Z ok. poł. w. XIX. Murowany, parterowy, prostokątny. Dach naczółkowy, w szczytach półkoliste okienka.

- FIGURY PARKOWE. 1—3. trzy rzeźby kamienne, parkowe, pochodzące z ogrodu przy zamku w Szydłowcu: grupa Herkulesa z Anteszem (fig. 110) 2. poł. w. XVII lub 1. poł. w. XVIII, na cokole z płaskorzeźbionym orłem radziwiłłowskim, zbroją na tle panopliów i popiersiem rycerza z panopliami w. XVIII (?); satyr z odtrąconą głową; muza (bez głowy), obok postument, herma i fragmenty dekoracji. — 4. Obelisk monolitowy otoczony czterema słupkami, 1. poł. w. XIX. — 5. Przy bramie wjazdowej dwa hermowe, żłobkowane filary zwieńczone męskimi maskami z muszlami, 1. poł. w. XIX. — 6. Rzeźba Matki Boskiej z Dzieciątkiem, na postumencie, wystawiona 1860 przez Annę Plenck.
- 36 DAWNY ZAJAZD (fig. 36). Przy szosie Radom—Szydłowiec (budowanej 1834). Z 2. ćw. w. XIX. Murowany. Parterowy, na rzucie prostokąta. Wewnątrz na osi podłużnej budynku sień przejazdowa (przepierzenie późniejsze), z wjazdami w bokach krótszych, od frontu część mieszkalna, od tyłu stajnie. W elewacji frontowej ganek (częściowo rozebrany 1947). Dach naczółkowy.

DOMEK DRÓŹNIKA. Przy tejże szosie. Z ok. 1840, późnoklasycyistyczny. Murowany. Parterowy, prostokątny. Elewacja frontowa rozczłonkowana lizenami, z trójkątnym szczykiem nad częścią środkową, elewacje boczne ożywione arkadowymi wnękami. Niski dach czterospadowy.

PIASTÓW

DAWNY ZESPÓŁ DWORSKI. Założony zapewne 2. poł. w. XVIII przez Feliksa Sołtyka starostę zwinogródzkiego. Prawdopodobnie na starszych pozostałościach (w. XV własność Awdańców). Położony na wyniosłej piaszczystej łasze wśród bagien, otoczonej od pd. i pn. stawami połączonymi z sobą (pozostałości fosy?). Zabudowania zgrupowane półkoleście wokół resztek owalnego gazonu: od pn. na osi założenia dwór, po jego bokach dwa skośnie, szczytowo ustawione lamusy i dalej ku pd. dwie prostopadłe do dworu oficyny, na pd. od wsch. oficyny budynek stajni i wozowni.

A. DWÓR. Zapewne z końca w. XVIII, gruntownie przebudowany w. XIX, 1940—5 i 1950—2, bezstylowy. Drewniany, konstrukcji zrębowej, tynkowany. Parterowy, prostokątny z dużymi, murowanymi kwadratowymi alkierzami ujmującymi tylne naroża i dobudówką 1940—5 od tyłu. Wnętrze dwutraktowe z sienią i salonem na osi,

przekształcone; ściany sieni z profilowanym gzymsem. Zewnątrz ściany alkierzy opilastrowane. Dachy dwuspadowe 1950—2, osobne dla alkierzy, w miejsce pierwotnego wspólnego.

B. LAMUSY. Z 2. poł. w. XVIII. Murowane z cegły, tynkowane. Prostokątne. Zewnątrz parterowe, wewnątrz o trzech kondygnacjach (piwnic, parteru i poddasza) sklepionych kolebkowo, kolebkowo-krzyżowo lub kolebkowo z lunetami. Ściany zwieńczone profilowanymi gzymсами. Dachy dwuspadowe ujęte w późnobarokowe szczyty o falistym wykroju, z owalnym okienkiem. Zachowane stare drzwi żelazne okute w skośną kratę.

C. OFICYNY. Zach. spalona 1939—44, na jej miejscu nowy budynek. Wsch. z 1. poł. w. XIX. Murowana, tynkowana. Parterowa, prostokątna. Od frontu ganek otwarty na trzy strony arkadami filarowymi, zwieńczony trójkątnym szczytem. Wnętrze' dwutraktowe z sienią na przestrzał. Dach dwuspadowy.

D. BUDYNEK DAWNEJ STAJNI z wozownią, z 1. poł. w. XIX, przekształcony częściowo na oranżerię. Murowany, parterowy, kryty dwuspadowo.

POTWORÓW

OSADA. Miejscowość może przed 1511 lokowana jako miasto, w. XVI wieś. W. XV własność Potworowskich herbu Półkozic, później Wolskich, od 1620 Potkańskich. Obecnie osada z obszernym czworobocznym rynkiem przy szosie Radom—Nowe Miasto. Zabudowa parterowa, o charakterze wiejskim. Kościół par. przy pd. boku rynku, dwór na pd.-zach. od osady.

KOŚCIÓŁ PAR. p. w. św. Doroty. Istniał ok. 1470, drewniany wzmiankowany 1511. Budowa obecnego kościoła rozpoczęta 1770 z fundacji Stanisława Potkańskiego opata sulejowskiego. Po spaleniu drewnianego kościoła 1843, ukończony przed 1861; restaurowany 1880, konsekrowany 1885. Przebudowany 1956—7, bezstylowy. Orientowany. Murowany. Jednonawowy z prostokątnym prezbiterium. — Dwa kielichy: 1. fundowany 1750 przez Antoniego Potkańskiego podkomorzego sandomierskiego; 2. fundowany 1770 przez Stanisława Potkańskiego opata sulejowskiego.

DAWNY DWÓR. Zbudowany w końcu w. XVIII lub pocz. w. XIX, całkowicie przebudowany, bezstylowy. Murowany. Parterowy, na planie wydłużonego prostokąta z płytkimi ryzalitami po bokach elewacji frontowej i wystawką na osi; od ogrodu na osi wydatny piętrowy ryzalit oraz parterowy, prostokątny alkierz od pn. Dach czterospadowy. Wnętrze dwutraktowe, w jednym z pokoi kolisty piec pocz. w. XIX; stolarszczyzna 1. poł. w. XIX.

OFICYNY. Z pocz. w. XIX, przekształcone. Ustawione po bokach zajazdu, pod kątem prostym do dworu. Murowane, parterowe, na pla-

nie zbliżonym do kwadratu. Wnętrza dwutraktowe. Wysokie dachy czterospadowe.

PARK. Za dworem, o regularnym układzie z aleją lipową na osi i szpalerami grabowymi; od osady dojazdowa aleja lipowa.

KUŹNIA I STAJNIE. Z 1. poł. w. XIX. Murowane. Prostokątne z podcieniami na słupach, w stajni częściowo zamurowanymi. Ściany rozczłonkowane arkadowymi wnękami. Dachy dwuspadowe, nowsze.

- 35 DAWNY CZWORAK (fig. 35). Przy pn. boku rynku. Z 1. poł. w. XIX. Murowany. Parterowy, prostokątny, kryty dachem naczółkowym. Wzdłuż elewacji frontowej podcień na sześciu kolumnach. Wnętrze dwutraktowe, przekształcone.

PRZYTYK

OSADA. Miasto założone przed 1464. Ok. 1488 lokowane obok nowe miasto, później prawdopodobnie złączone ze starym. W. XV—XVII własność Podlodowskich herbu Janina, później Kochanowskich. Siedzibą właścicieli był Zameczek (dawniej zwany Ostrów), na pn.-wsch. od Przytyka (zob. s. 62). Miasto położone u przeprawy przez Radomkę dawnego traktu handlowego Radom—Inowłódź lub Nowe Miasto n/Pilicą. Niszczony wojnami po poł. w. XVII i licznymi pożarami (m. i. 1795). Do utraty znaczenia przyczyniło się wybudowanie 1834 szosy Szydłowiec—Radom—Białobrzegi. Ośrodkiem osady prostokątny rynek, zabudowa na wpół wiejska, mieszana; w części pn.-zach., na wzgórzu kościół par.

KOŚCIÓŁ PAR. p. w. Św. Krzyża. Drewniany istniał 1511. Ok. poł. w. XVI zamieniony przez Podlodowskich na zbór kalwiński. Obecny kościół murowany, na miejscu drewnianego, wzniesiony wg projektu arch. *Stefana Szyllera*, ukończony 1936, ozdobiony polichromią *Jana Karola Rosena*. — Ołtarz boczny barokowy ok. 1700, z płasko-rzeźbą św. Anny Samotrzeć na złożonym wytłaczanym tle ok. poł. w. XVII (1649?); po bokach ołtarza tablice z herbem Łabędź i literami PD SS; w zwieńczeniu rzeźby Chrystusa Frasnoblwego i Chrystusa Błogosławiącego, ludowe, oraz św. Kazimierza w. XVII. Chrzcielnica kamienna barokowa. Obraz Matki Boskiej z Dzieciątkiem w. XVII, zapewne włoski, odnowiony 1956. Dwa krucyfiksy barokowo-ludowe. Relikwiarz barokowy ok. 1700.

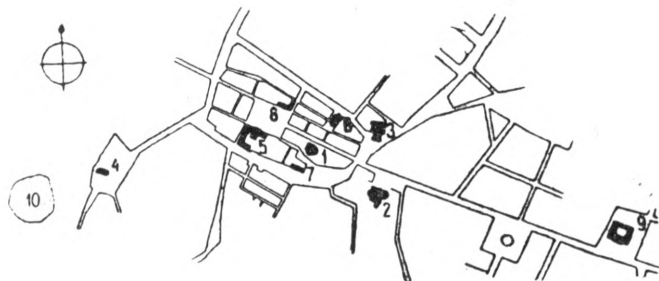
Na cmentarzu kościelnym nagrobek Ignacego Dzianota (zm. 1824), sędziego pokoju pow. radomskiego, oraz dwie nieczytelne płyty kamienne w. XVI.

RADOM

MIASTO POWIATOWE WYDZIELONE. Najstarsza osada zapewne w. IX/X, u zbiegu dzisiejszej ul. Starokrakowskiej i Przechodniej

(tu później cmentarzysko w. XI—XII). Wczesnośredniowieczny gród o poświadczonej archeologicznie ciągłości osadniczej w. XI—XIII, wzmiankowany 1154. Ośrodek kasztelanii zapewne już w. XI (kasztelan wzmiankowany 1233). Gród położony na zapleczu puszczy radomskiej, w bagnistej dolinie rzeczki Mlecznej, na sztucznym nasypie (dziś grodzisko zw. Piotrówka). W jego obrębie mieściła się kaplica grodowa św. Piotra stanowiąca w końcu w. XII uposażenie kolegiaty kieleckiej, od 1222 obsługiwana przez benedyktynów sieciechowskich. W pobliżu grodu od wsch. rozwinęła się w. XI—XII osada targowa (tzw. później Stare Miasto), położona u przeprawy przez Mleczną traktów z pd. (Skaryszew, Wąchock, Końskie), na zach. (Skrzynno) i pn.-wsch. (Mazowsze); w jej obrębie pierwszy kościół par., zapewne na miejscu późniejszego kościoła św. Wacława, erygowanego 1216, par. od 1222. Po poł. w. XIV Kazimierz Wielki lokuje Nowe Miasto na niskim cyplu płaskowzgórza na pn.-wsch. od Starego Radomia; 1360 przeniesienie wójtostwa, 1364 nadanie prawa magdeburskiego zamiast dotychczasowego średzkiego. Miasto pod opieką króla otoczone murami i fosą, wzniesiony ratusz i kościół par. św. Jana Chrzciciela, a pewnie wkrótce potem nowy zamek. Stare Miasto w. XV już wsią. Od w. XIV Radom ośrodkiem powiatu i siedzibą starosty grodowego. W ciągu w. XV—XVI silny rozwój miasta uwarunkowany m. i. położeniem na skrzyżowaniu ważnych traktów: z Rusi (przez Sandomierz—Iłżę albo Lublin—Kazimierz—Zwoleń) na Wielkopolskę (przez Przytyk—Nowe Miasto lub Inowłódz) i Śląsk (przez Skrzyzynno—Opoczno), z Krakowa (przez Kielce—Szydłowiec) na Mazowsze (przez Jedlińsk—Białobrzegi lub Warkę) i Litwę (przez Kozienice). Zamek w. XIV—XVI częstym miejscem pobytu królów. W 2. poł. w. XV sejmy walne (ostatni 1505), od 1613 do 1764 siedziba trybunału skarbowego koronnego. Od w. XV powstają przed bramami przedmieścia; główne z nich jedlińskie (później zw. lubelskim) na wsch. od miasta z klasztorem bernardynów fundowanym 1468; za bramą Piotrkowską lokowany ok. 1429—32 szpital Św. Ducha; między murami a traktem z Jedlińska osadzony pocz. w. XVII klasztor benedyktynek. Na pd. od miasta, na gruntach starościńskich powstała zapewne 2. poł. w. XVIII osada żydowska. Miasto niszczone licznymi pożarami, m. i. 1494, 1557, 1628, 1751 oraz wojnami 1656 i pocz. w. XVIII. Od 1795 stolica cyrkułu, od 1807 departamentu, od 1816 województwa sandomierskiego. W. XIX ponowny szybki rozwój miasta. W latach ok. 1807—9 prace porządkowe: częściowa rozbiórka bram i murów, regulacja ulic. Większe prace regulacyjne wg projektu z 1818 bud. *Józefa Sadkowskiego*, projekt wielokrotnie poprawiany, zatwierdzony 1822. Przebudowa obejmuje: regulację wjazdów do miasta (m. i. nowa droga z Warszawy), ulic, wyburzenie murów i zasypanie fos, na których powstają m. i. ul. Wałowa i Spacerowa (dziś Reja), przede wszystkim zaś rozbudowę wzdłuż ul. Lubelskiej (dziś Żeromskiego), która od poł. w. XIX stanie

się centrum miasta. Ożywiony ruch budowlany, budowa gmachów publicznych m. i. Komisji Woj. Sandomierskiego, kamienic, założenie parku przy grobli Mlecznej. Od 1837 stolica gubernii sandomierskiej, od 1844 radomskiej i sandomierskiej, od 1867 radomskiej. Ok. poł. w. XIX dalsza realizacja przebudowy śródmieścia, m. i. wzniesienie nowego ratusza przy rynku, licznych kamienic, założenie nowego placu (dziś pl. 3 Maja) i parku przy ul. Lubelskiej 1846. Wzmożenie rozwoju po przeprowadzeniu 1885 linii kolejowej, od tego czasu rozbudowa miasta głównie ku wsch. i pd.-wsch. w kierunku dworca.

Plan miasta Radomia 1: 20 000

1. kościół farny, 2. kościół i klasztor bernardynów, 3. dawny kościół i klasztor benedyktynek, 4. dawny kościół i kolegium pijarów, 6. kościół ewangelicki, 7. dawny zamek, 8. ratusz, 9. dawny gmach Komisji Woj. Sandomierskiego, 10. grodzisko.

W czasie okupacji hitlerowskiej zniszczenie wielu domów zabytkowych. — Miasto lokacyjne, na zach. skraju obecnego śródmieścia, założone na narysie wydłużonego owalu, z prostokątnym rynkiem pośrodku o ośmiu narożnych wlotach ulicznych i dziewiątym ze środka pierzei wsch. (ul. Rwańska) w kierunku bramy Lubelskiej (rozebranej 1807); brama ilżecka (wzgl. Krakowska) u wylotu ul. Starokrakowskiej, Piotrkowska (wzgl. Św. Ducha) u wylotu ul. Szpitalnej (rozebrane ok. 1816—18). Na tyłach bloków przyrynkowych ulice gospodarcze. Na środku rynku dawniej ratusz (rozebrany 1818), nowy z 1847—8 przy pierzei pn. Blok pd. zajęty przez zabudowania popijarskie. Kościół farny za pd.-wsch. blokiem przyrynkowym, na pd. od niego, przyległy do murów dawny zamek. Na murach od pn.-wsch. (przy ul. Reja) kościół ewangelicki. Poza linią murów, przy placu u zbiegu ul. Warszawskiej i Reja, przy obecnym głównym węźle dróg, dawny kościół benedyktynek. Przy ul. Żeromskiego od pd. klasztor bernardynów oraz dużo dalej, od pn. dawny gmach Komisji Wojewódzkiej i na przeciw park miejski. Na pd.-zach. od śródmieścia Stare Miasto o nieczy-

telnym pierwotnym układzie po wytyczeniu 1823 placu targowego, przy nim dawny kościół św. Wacława (obecnie szpital). Dalej na wsch. grodzisko zw. Piotrówką. Nieistniejące kościoły: drewniany św. Piotra na grodzisku (w latach 1790—1809 cmentarny) rozebrany pocz. w. XIX; szpitalny Św. Ducha, za bramą przy zbiegu ul. Szpitalnej i Szwarlikowskiej, zniesiony 1787 (szpital spalony 1791); drewniany św. Leonarda przy ul. Lubelskiej za bernardynami, rozebrany po 1789.

KOŚCIÓŁ FARNY p. w. św. Jana Chrzciciela (fig. 1). Wzniesiony z fundacji Kazimierza Wielkiego ok. 1360—70. Pierwotnie jednonawowy, w. XV—XVI rozbudowany przez dostawienie kaplic przy nawie (Św. Krzyża 1423, Bożego Ciała zw. Warcabowską, później Różańcową 1481, św. Anny zw. Kosnowską 1495, Baryczkowska 1500—5, Zwiastowania N. P. Marii 1540), z nich zachowana jedynie Różańcowa. 1630—33 dobudowana kaplica Kochanowskich. 1752 zawalone sklepienie nawy, pocz. w. XIX kościół w stanie silnego zniszczenia, restaurowany 1837—40, rekonsekrowany 1844. Wieża nadbudowana 1881—2, odnawiany 1888—9. Przebudowany gruntownie 1908—9 wg projektu arch. *Józefa Dziekońskiego* w stylu neogotyckim, wraz z przedłużeniem nawy ku zach. o jedno przęsło, wyburzeniem przybudówek od pd. i wzniesieniem nawy bocznej, zniesieniem dawnej zakrystii i wystawieniem nowej. Orientowany. Murowany z cegły, nietynkowany. Z pierwotnego kościoła zachowane: prezbiterium, pn. ściana nawy z kaplicą Różańcową i wieżą (usytuowaną pierwotnie przy przęśle zach., w licu fasady) oraz kaplicą Kochanowskich na przedłużeniu nawy pd., przy prezbiterium. Prezbiterium dwuprzęsłowe, zamknięte wielobocznie, opięte dwuuskokowymi szkarpami z ostrołukowymi wężkami; okna ostrołukowe, przemurowane. Wewnątrz nakryte sklepieniem sieciowym zapewne pocz. w. XVI. Otwór tęczyowy ostrołukowy. Portal z prezbiterium do zakrystii (fig. 15), późnogotycki, fundowany zapewne ok. 1510—15 przez Mikołaja Szydłowieckiego kasztelana radomskiego; z piaskowca, prostokątny, o ościeżach z łaskami krzyżującymi się na nadprożu w pola prostokątne i półkoliste; drzwi żelazne z tegoż czasu, okute w skośną kratę z rozetami, Orłem Polskim, herbem Odrowąż i monogramem Chrystusa, pierwotny zamek. Kaplica Różańcowa fundowana 1481 przez mieszczanina Jana Warcaba, gruntownie przebudowana, prostokątna, otwarta do nawy dwiema ostrołukowymi arkadami, sklepienie nowe (pierwotnie strop?). Przylegająca do tejże kaplicy od zach. i do nawy wieża w trzech dolnych kondygnacjach czworoboczna, w czwartej (i piątej, nadbudowanej 1881—2) ośmioboczna. Przyziemie wieży na narożach oszkarpowane; ostrołukowe okna i blendy profilowane oraz fryz ze skośnie układanych cegieł znacznie restaurowane w. XIX i 1908—9; z tegoż czasu hełm w typie barokowym. Wewnątrz przyziemie sklepienie kolebkowo-krzyżowo w. XIX; ponad czwartą kondygnacją zachowane

- pierwotne stożkowe przesklepienie. Kaplica Kochanowskich, p. w. Pana Jezusa (pierwotnie św. Magdaleny), fundowana 1630—3 przez Jana Kochanowskiego chorążego kozienickiego. Późnorenesansowa. Pierwotnie tynkowana. Na planie zbliżonym do kwadratu, nakryta spłaszczoną kopułą z latarnią, otwarta arkadą wejściową do nawy bocznej i dwoma oknami do prezbiterium; w ścianie czołowej okno zamknięte półkoliście, nad nim małe okrągłe. Wewnątrz w narożach pilastry o stiukowych, stylizowanych głowicach kompozytowych, dźwigające belkowanie z fryzem o dekoracji roślinnej.
- 8 Podniebie kopuły (fig. 8) pokryte dekoracją stiukową w t. zw. typie lubelsko-kaliskim, o wałkach promienistych oraz medalionach w których naprzemian rozety i ozdobne kartusze z herbami Korwin, Półkozic, Odrowąż, Janina i literami IK CHK. Zewnątrz dach kaplicy kopulasty z ośmioboczną latarnią rozczłonkowaną parami pilastrów, z uskrzydłonymi główkami aniołków na fryzie. — Ołtarz w kaplicy
- 42 Kochanowskich (fig. 42), dawny (przed 1838) główny ołtarz kościoła, późnorenesansowy pocz. w. XVII, z dekoracją okuciową i roślinną; w polach bocznych przemalowane obrazy na drzewie czterech ewangelistów, w zwieńczeniu obrazy śś. Stanisława i Wojciecha bpów oraz Naigrawania 2. poł. w. XIX; w polu głównym (na miejscu obrazu Ukrzyżowania, obecnie luzem) krucyfiks rzeźbiony 1885 przez *Józefa Proszowskiego*.
- 45 *Proszowskiego*. Chrzcielnica (fig. 45) późnogotycka 2. poł. w. XV, kamienna, z dekoracją arkadkowo-maswerkową na czarze; nakrywa mosiężna. Stalle po obu stronach prezbiterium, rokokowe koniec w. XVIII, o zniesionych zapleczkach, przeniesione 1840 z kościoła benedyktynów w Sieciechowie. Dwa feretrony: 1. rokokowy z obrazem (później wprawionym) św. męczenniczki koniec w. XVIII; 2. w ramie w. XIX obraz Matki Boskiej z Dzieciątkiem w. XVIII/XIX. Obraz Ukrzyżowania z Matką Boską, św. Janem i Marią Magdaleną, pocz. w. XVII, pierwotnie w ołtarzu kaplicy Kochanowskich. Rzeźby:
- 74 1. Matka Boska z Dzieciątkiem, tronująca (fig. 74), gotycka koniec w. XIV, wg tradycji pochodząca z bramy Iłżeckiej, głowa dorobiona; 2—3. dwa krucyfiksy barokowe; 4. krucyfiks 1. poł. w. XIX; 5. Chrystus Frasobliwy w. XX. Epitafia kamienne, inskrypcyjne: 1. Grzegorza (zm. 1820) i Maryanny (zm. 1837) Kozłowskich; 2. Franciszka Barańskiego (zm. 1826); 3. Michała Dunina (zm. 1836); 4. Bonawentury Burghardta (zm. 1842). Stopa pacyfikału 2. poł. w. XVII. Naczynie na wodę święconą w. XVIII. Ornaty: 1. z wypukłym haftem srebrno-złotym w motywy kwiatowe i sceną Zwiastowania (fig. 106) w. XVII/XVIII; 2. z kolumną haftowaną wypukło w. XVII/XVIII; 3. z kolumną haftowaną z herbem Topór, literami DT WL (Dorota Tarłowa wojewodzina lubelska) i datą 1754; 4. z kolumną haftowaną ok. poł. w. XVIII; 5. haftowany w. XVIII; 6. z kolumną z tkaniny wschodniej w. XVIII; 7. z pasa polskiego sygn. *Paschalis* 2. poł. w. XVIII, także

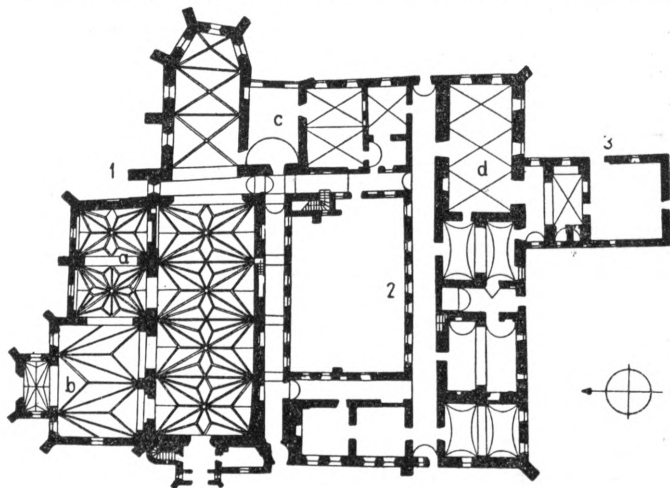
welum. Dwie dalmatyki haftowane, srebrno-złote w. XVIII. Palka haftowana w. XVIII.

Na cmentarzu kościelnym figury kamienne: 1. św. Jana Nepomucena (fig. 109), rokokowa, fundowana 1752 przez bpa warmińskiego Adama Stanisława Grabowskiego, prezesa trybunału radomskiego, odnowiona 1819, na wysokim postumencie z uskokami i pływcinami, z kartuszem herbowym od frontu; 2. Chrystusa u słupa 1838, na wysokiej kolumnie. W murze cmentarza kościelnego epitafia kamienne: 1. Jakuba Łodwigowskiego (zm. 1761); 2. Katarzyny z Nowińskich Majewskiej (zm. 1772); 3. Ludwika Majewskiego radnego radomskiego (zm. 1793); 4. jego żony Franciszki z Jasińskich (zm. 1793).

KOŚCIÓŁ I KLASZTOR BERNARDYNÓW (fig. 3, 5). Fundowane 1468 przez Dominika z Kazanowa starostę radomskiego (może też przez Kazimierza Jagiellończyka). Wzniesione w kilku fazach 2. poł. w. XV i 1. poł. w. XVI, 1480 jeszcze częściowo drewniane, rzekomo ukończone 1507. Klasztor skasowany 1864, od 1935 ponownie objęty przez bernardynów. Obszerny zespół późnogotyckich budynków, murowanych z cegły, nietynkowanych, położony po pd. stronie ul. Żeromskiego, w głębi zabudowy. Do orientowanego kościoła przylega od pd. czworobok klasztoru. Od zach. przed fasadą kościoła cmentarz otoczony murem, od pn. bramka na skasowaną pocz. w. XX część cmentarza. Wąski teren przyklasztorny od wsch. i obszerny ogród od pd. otoczone murem.

A. KOŚCIÓŁ p. w. św. Katarzyny. Wzniesiony zapewne w dwóch conajmniej fazach: prezbiterium 2. poł. w. XV, nawa pocz. w. XVI z kaplicą św. Anny może 2. poł. w. XVI. Odnawiany w. XVII i XIX (m. i. 1838, 1888 i 1899). Restaurowany gruntownie i częściowo rozbudowany 1911—2 wg projektu arch. *Stefana Szyllera*, m. i. przez dobudowę od pn. kaplicy z kruchtą (na miejscu zniesionej kaplicy św. Agnieszki), wzniesienie kruchty od zach. oraz przekształcenie chóru muzycznego. Prezbiterium z cegiel o regularnym układzie polskim z zendrówkami, dwuprzęsłowe, zamknięte wielobocznie; przy nim od pd. dawna zakrystia (obecnie kaplica Matki Boskiej). Między prezbiterium a nawą wąskie przeszło, wyższe od prezbiterium, równej szerokości z nawą, wydzielone od prezbiterium i nawy ostrołukowymi arkadami tęczy; zapewne współczesne z prezbiterium, może pozostałość pierwszej fazy budowy nawy. Przy nim od pd. czworoboczna wieża w. XV/XVI, wtopiona dołem w krużganek klasztorny. Nawa czteroprzęsłowa, o osi przesuniętej nieco ku pd.; od pn. przy jej przęsłach wsch. prostokątna dwuprzęsłowa kaplica św. Anny, przy przęsłach zach. obszerna kaplica 1912, tworząca wraz z poprzednią rodzaj nawy bocznej. Od zach. przybudówki 1912: kruchta, wieżyczka ze schodami na chór oraz składzik. Wewnątrz (fig. 6) sklepienia z żebrami 6

z formowanej cegły: w prezbiterium krzyżowo-żebrowe wsparte w przęśle wsch. na kamiennych wspornikach w kształcie ludzkich masek, w nawie gwiaździste ze wspornikami w formie nadwieszonych służek. Otwór tęczyowy od strony nawy w bogatym obramieniu z profilowanej cegły. W kaplicy św. Anny sklepienia gwiaździste, analogiczne jak w nawie, 1912 (?). Przęsło między nawą i prezbiterium kryte poprzecznym sklepieniem beczkowym. W zakrystii kolebka. Zewnątrz ściany opięte uskokowymi szkarpami, wokół nawy górą

Kościół i klasztor bernardynów w Radomiu 1: 750

1. kościół, 2. klasztor, 3. budynek gospodarczy; a. kaplica św. Anny, b. kaplica 1912, c. dawna zakrystia, d. refektarz

podwójny fryz ze skośnie układanych cegieł, wyżej gzyms wieńczący z cegły profilowanej. Okna prezbiterium i nawy ostrołukowe; pierwotne okna nawy widoczne również ze strychu kaplic i zach. skrzydła klasztoru, o tynkowanych glicach, z otworem ujętym profilowanym walcem. Okna zakrystii w obramieniach prostokątnych, ciosowych, fazowanych, w. XVI; okna kaplicy św. Anny zamknięte półkoliście, przerabiane. Fasada zach. zwieńczona późnogotyckim szczytem schodkowo-sterczyńowym, odciętym tynkowanym pasem i rozczłonkowanym czterema kondygnacjami tynkowanych blend arkadowych; sterczyzny przecięte tynkowanymi pasami, zwieńczone kulami. Na osi fasady (obecnie w kruchcie) portal późnogotycki pocz. w. XVI (przeniesiony 1912

z dawnej kaplicy św. Agnieszki), z piaskowca, ostrołukowy, profilowany, z łaskami krzyżującymi się u szczytu. Nad portalem okrągłe okno, zrekonstruowane 1912. Wsch. szczyt nawy ujęty w sterczynki z okrągłymi profilowanymi blendami. Szczyt kaplicy św. Anny zapewne w. XVII, przekształcony w. XIX: tynkowany, z dolną kondygnacją w typie attyki rozczłonkowanej wnękami i pilasterkami oraz z półkolistym zwieńczeniem imitującym kopułę z latarnią, ujętym w obeliskowe sterczynki. Dachy dwuspadowe, pd. połąć dachu prezbiterium spływająca nad zakrystię. Wieża na rzucie zbliżonym do kwadratu, smukła, ponad wysokością okapu nawy poszerzona od wsch. i zach. i nadwieszona na spłaszczonych arkadkach, wspartych na ciosowych konsolach; w górnych kondygnacjach nadbudowana w końcu w. XVII, nakryta barokowym hełmem z latarnią, zmienionym 1841; dołem szczelinowe okienka ostrołukowe, w górnych kondygnacjach otwory okrągłe i zamknięte półkoliście. Wewnątrz kościoła, we wnęce zamurowanego okna w pd. ścianie prezbiterium polichromia w. XVII: malowane podziały kwaterowe i gomółki, w jednej z kwater półpostać modlącego się zakonnika; w glich ornamentacja roślinna. — Na nowym ołtarzu głównym rzeźbiona grupa Pasji: krucyfiks (fig. 81), 81
Matka Boska Bolesna (fig. 79) i św. Jan Ewangelista (fig. 80), późno- 79, 80
gotyckie koniec w. XV, zapewne warsztat krakowski. Dwa ołtarze boczne przy tęczy rokokowe 2. poł. w. XVIII; w lewym obraz św. Antoniego z tegoż czasu, w sukience drewnianej, Męczeństwa św. Katarzyny 2. poł. w. XIX sygn. *P. A. Datti* Roma, oraz Zaślubin św. Katarzyny 2. poł. w. XVIII; w prawym obraz Matki Boskiej z Dzieciątkiem w. XVII, w sukience drewnianej pocz. w. XVIII. W ołtarzu w kaplicy Matki Boskiej obraz Niepokalanego Poczęcia, kopia z *Murilla* sygn. *P. A. Datti*. Ambona barokowa. Stalle (fig. 48) po obu 48
stronach prezbiterium, późnogotyckie pocz. w. XVI, o ściankach dzielących siedziska zdobionych maswerkami, zdekompletowane (brak zaplecków). Obrazy: Matki Boskiej z Dzieciątkiem w. XVIII; Matki Boskiej Niepokalanie Poczętej 2. poł. w. XVIII. Portrety trumienne, na blasze (w zakrystii): 1. matryni (fig. 71) w. XVII; 2. zapewne 71
Walentego Chomentowskiego, z herbem Bończa i niewłaściwie przemalowanymi literami (pierwotnie WD CH CH), w. XVII; 3. Józefa 72
Potkańskiego kasztelana radomskiego (fig. 72), z herbem Brochwicz i literami IPKR, 2. poł. w. XVIII; 4. szlachcica 2. poł. XVIII. Rzeźby: 1—2. dwa anioły barokowe; 3. putto rokokowe z draperią (z ołtarza); 4—7. cztery anioły pocz. w. XIX; 8. Chrystus Zmartwychwstały barokowo-ludowy. Epitafia i płyty nagrobne: 1. Michała z Szomowa (Szomowskiego) i jego żony Elżbiety z Ług, 1613, marmurowa z rytym krzyżem, w trójkątnym zwieńczeniu kartusz z herbem Lubicz, podtrzymywany przez rzeźbione putta; 2. Wszeborza Tymińskiego (zm. 1617), wczesno-barokowe, zdekompletowane, z marmuru kieleckiego (fig. 92), w polu 92
między kolumnami płaskorzeźbione popiersie rycerza modlącego się

- pod krzyżem, w wolutowym zwieńczeniu herb Nałęcz na tle panoplii; 3. Anny z Kempanowa Aleksandrowej Szomowskiej (zm. 1618), z piaskowca, inskrypcyjne; 4. brata Szymona z Piaseczna (zm. 1622), kamienna, w obramieniu roślinnym; 5. Bartłomieja Gumowskiego (zm. 1584), jego żony Elżbiety Lienkównej oraz synowej Zofii Dymitrowskiej (zm. 1627), wystawione przez syna 1627, marmurowe z herbami Topór, Prus I, Rawicz i Hołobok; 6. nieznanego mężczyzny, wystawione przez żonę 1632, marmurowe z rytym obramieniem roślinnym, w narożach herby z literami: Korab OC ZC, Lewart KC ZD, Pilawa OC ZC i Korwin KC ZD; 7. Walentego Chomentowskiego (zm. ok. 1603), wystawione 1664 przez żonę Zofię ze Strzeszkowic, marmurowe, inskrypcyjne; 8. płyta nagrobna tychże, marmurowa, z rytym krucyfiksem, obramieniem roślinnym, napisem wotywnym oraz herbami z literami: Bończa Z ST CH, Poraj WCH D CH, ok. poł. w. XVII; 9. płyta z piaskowca 1665, z tarczą na której herb Półkocic i litery PL ZB, ujętą rzeźbionym ornamentem roślinnym i napisem dewocyjnym; 10. Stefana Gębka Rudzkiego (zm. 1692), barokowe, z piaskowca, z herbami Półkocic, Łódzia, Doliwa, Przerwa oraz miejscem po portrecie; 11. Grzegorza Kuczowskiego w. XVII, kamienne; 12. Ewy z Trojanowskich Krasińskiej, kasztelanowej wiskiej (zm. 1760), późnobarokowe, z marmuru czarnego i piaskowca
- 94 (fig. 94), z herbami Ślepowron i Ogończyk w rokokowym kartuszu oraz portretem mal. na blasze; 13. Antoniego Mikułowskiego pisarza ziemskiego radomskiego (zm. 1794), klasycystyczne, z czarnego marmuru, w formie sarkofagu z herbem Drzewica, na którym obelisk na tle panoplii, z inskrypcją, zwieńczony portretem mal. na blasze, ujętym laurami; 14. Anny z Lubowiedzkich Mikułowskiej, żony poprzedniego (zm. 1800), kamienne, inskrypcyjne, z portretem na blasze
- 70 (fig. 70); 15. Anny Jabłonowskiej (zm. 1830), marmurowe; 16. Kazimierza Olszewskiego (zm. 1834), metalowe; 17. Henryka Deboli gubernatora cywilnego sandomierskiego (zm. 1838), marmurowe, wykonane 1841 przez *Karola Ceptowskiego* prof. Sztuk Pięknych w Krakowie; 18. epitafium powyższego, fundowane przez urzędników; 19. Józefa Kaizera (zm. 1838); 20. Ludwika Kadłubowskiego naczelnika Urzędu Poczтового (zm. 1840); 21. Józefa Pawlikowskiego oficera wojsk polskich oraz jego córek Emilii i Bronisławy (zm. 1841); 22. Teresy z Jagniątkowskich Wnorowskiej (zm. 1841); 23. Józefa Piątkiewicza sędziego trybunału gubernii sandomierskiej (zm. 1842); 24. Stanisława Malczewskiego (zm. 1848); 25. Jana Lubońskiego (zm. 1849); 26. Antoniego (zm. 1849) i Jana (zm. 1850) Glogierów; ponadto kilka epitafiów zasłoniętych przez konfesjonały. Monstrancja
- 97 (fig. 97) rokokowa 1755, z figurkami aniołów na tle glorii. Puszka ł. poł. w. XIX. Kielich rokokowy. Dwa relikwiarze: z końca w. XVIII, wysadzany kamieniami, oraz z pocz. w. XIX. Ornaty: 1—2. dwa z kolumnami z altembasu w. XVI; 3. haftowany wypukło koniec

w. XVII (fig. 105), z herbem Poraj i literami ZK WC; 4—5. dwa 105
z analogicznie haftowanymi kolumnami i tymiż literami; 6. ornat
z pasa polskiego 2. poł. w. XVIII (fig. 108); ponadto kilkanaście 108
ornatów z częściami z tkanin w. XVIII. Kapa z kapturem i pretekstą
z pasa polskiego 2. poł. w. XVIII. Dzwony: 1626 oraz 1712 odlany
przez *Benjamina Wittwerka*.

B. KLASZTOR. Wzniesiony w kilku fazach w ciągu w. XVI. Restaurowany m. i. zapewne w końcu w. XVII, 1867, uszkodzony pożarem 1958. Piętrowy, skrzydło pd. częściowo podpiwniczone. Na planie prostokąta, o trzech skrzydłach otaczających wraz z parterowym krużgankiem przylegającym do pd. ściany nawy kościoła prostokątny wirydarz. Elewacja zach. wysunięta nieco przed fasadę kościoła. Najstarsze zapewne skrzydło pd., z pocz. w. XVI, na rzucie wydłużonego prostokąta, skrzydła poprzeczne krótkie, dobudowane w ciągu w. XVI (wsch. z nich przylegające do dawnej zakrystii). Przy części wsch. skrzydła pd. dobudowany w. XVI oddzielny budynek gospodarczy mieszczący dawną kuchnię klasztorną. W przyziemiu klasztoru, we wszystkich skrzydłach trakt pomieszczeń wzdłuż krużganka obiegającego wirydarz. Krużganek sklepiony kolebką, w ramieniu pn. krużganku ostrołukowe przejścia przebite w szkarpach nawy. Refektarz w narożu pd.-wsch. nakryty trzema przęsłami sklepień kolebkowo-krzyżowych, pozostałe pomieszczenia skrzydła pd. sklepienie kolebkowo lub żaglasto na gurcie, klatka schodowa w tym skrzydle kolebkowo. Pomieszczenia skrzydła wsch. kryte kolebką lub kolebką krzyżową. Na piętrze w skrzydle pd. i wsch. układ trzytraktowy, z pomieszczeniami po obu stronach korytarza, w skrzydle zach. jednotraktowy; dwa pomieszczenia sklepienie. Portal z krużganku do zakrystii kamienny, ostrołukowy. Zewnątrz elewacje o otworach okiennych przerabianych; od pd. widoczne pierwotne okna ostrołukowe, zamurowane, od wsch. okno prostokątne w kamiennym obramieniu w. XVI. Dachy dwuspadowe. Wysoki dach skrzydła pd. ujęty w murowane szczyty, odcięte tynkowanym pasem. Szczyt zach. analogiczny do szczytu kościoła (fig. 5), schodkowo-sterczykowy, roz- 5
członkowany tynkowanymi blendami arkadowymi w czterech kondygnacjach. Szczyt wsch. o dwóch kondygnacjach blend w których dwułuczne wnęki z profilowanym kroksztyńkiem; na osi pod szczytem dwie kamienne konsole wspierające niegdyś balkon lub ganek. Budynek gospodarczy na rzucie prostokąta, piętrowy. Od pn., przy klasztorze wąskie parterowe pomieszczenie sklepienie kolebkowo. Za nim dawna kuchnia z wielkim kwadratowym kominem zwężającym się ku górze, przesklepionym krzyżowo na wysokości piętra (pierwotnie otwartym arkadowo na przestrzał), z uskokiem we wnętrzu. W części pd. duże piętrowe, kwadratowe pomieszczenie, przedzielone późniejszym stropem i ściankami działowymi, z otwartym wiązaniem. Wysoki dach dwuspadowy z trójkątnym szczytem od pd., rozczłonkowanym

arkadowymi wnękami; od pn. wtopiony komin z ogzysmowanym wylotem nakrytym półkolistym przesklepieniem w. XVII. Na piętrze małe półkoleście zamknięte okienka. — W klasztorze obrazy: Cieraniem Koronowania w. XVIII; św. Floriana koniec w. XVIII i Anioła Stróża 1. poł. w. XVIII; miedzioryt 1. poł. w. XVIII ze scenami z życia i Męki Pańskiej na tle widoku Jerozolimy, sygn. *Dawid Herz senior*.

W murze cmentarza przed fasadą kościoła wnęki z rzeźbionymi kamiennymi stacjami Męki Pańskiej 1. poł. w. XIX oraz epitafia: 1. Stanisława Kociubskiego (zw. 1810); 2. Scholastyki Przybylskiej (zm. 1835); 3. Fryderyka Czerwińskiego (zm. 1836); 4. Piotra Jabłonowskiego (zm. 1838); 5. Marianny Kociubskiej (zm. 1839); 6. Mariana Chodzickiewicza (zm. 1843) i i. — Brama od pn., obecnie wolnostojąca, pierwotnie w murze cmentarnym. Z w. XVIII, murowana, na planie kwadratu, ze sklepionym kolebkowo przejściem; arkadowe otwory wejściowe w ciosowych obramieniach. Druga kondygnacja w. XIX w formie baldachimu z arkadami na kolumnach, nakrytego kopulastym daszkiem; w niej rzeźba barokowa Chrystusa upadającego pod krzyżem, kamienna.

DAWNY KOŚCIÓŁ I KLASZTOR BENEDYKTYNEK. Fundowane 1613 przez Barbarę z Dulskich Tarłową starościcą sochaczewską, wzniesione ok. 1619—27 staraniem jej syna Jana Karola Tarły kasztelana wiślickiego, starosty zwoleńskiego, kościół konsekrowany 1629. Spalone w czasie wojny 1656. Nowe budynki rozpoczęte 1678 (?)—91 kosztem Jerzego Dominika Lubomirskiego późniejszego podstolego koronnego, ukończone 1733 staraniem jego synów Antoniego i Franciszka. Spalone 1774, odbudowane 1776. Klasztor skasowany i zamieniony 1809 na lazaret i następnie więzienie. W kościele 1837—87 cerkiew, później zrujnowany, po 1914 magazyn. Odnowiony i przebudowany (m. i. nowa fasada) 1924—7.

A. KOŚCIÓŁ p. w. Św. Trójcy. Barokowy, z neobarokową fasadą. Zwrócony prezbiterium na pn., fasadą na plac przy zbiegu ul. Warszawskiej, Reja i Żeromskiego. Murowany, tynkowany. Na rzucie prostokąta, trzynawowy, bazylikowy z emporami nad niskimi i wąskimi nawami bocznymi. Korpus nawowy trzyprzęsłowy, prezbiterium jednoprzęsłowe, zbliżone do kwadratu, przy nim od wsch. zakrystia. Nawy boczne otwarte arkadami filarowymi o łukach koszowych, otwory empor zamknięte łukiem odcinkowym. Ściany nawy i prezbiterium rozczłonkowane pilastrami toskańskimi. Sklepienie w nawie głównej kolebkowe z lunetami na gurtach, w prezbiterium, nawach bocznych i emporach kolebkowo-krzyżowe. W ścianach bocznych płytkie wnęki arkadowe ujęte w profilowane archiwolty. Elewacje boczne opilastrowane, z oknami w trzech strefach, w obramieniach uszatyh. — Wyposażenie wnętrza nowe. W ołtarzu głównym

67 obraz Trójcy Św. (fig. 67), przed poł. w. XVIII.

B. KLASZTOR (od 1817 więzienie), murowany, piętrowy, w kształcie czworoboku z wirydarzem pośrodku, przytykającego do kościoła od pn.

DAWNY KOŚCIÓŁ PAR. p. w. św. Wacława (obecnie Oddział Psychiatryczny Szpitala Miejskiego). Pierwotny fundowany 1216 przez Leszka Białego, od 1222 parafialny Radomia (później Starego Miasta). Obecny wzniesiony lub przebudowany (?) 1440, użytkowany do końca w. XVIII. Pocz. w. XIX zamieniony na magazyn, gruntownie przebudowany w. XIX. Gotycki w zrzebie. Orientowany. Murowany z cegły w układzie polskim, tynkowany. Jednonawowy z wydłużonym, trójbocznie zamkniętym prezbiterium, wyodrębnionym od pn. uskokiem, przy nim od pn. nowsza przybudówka. Mury obniżone, opięte uskokowymi szkarpami. Wnętrze całkowicie przekształcone, podzielone na kondygnacje. Od frontu na osi dawnej fasady odkryty 1950 spod tynku portal gotycki zapewne ok. 1440, ostrołukowy, uskokowy z profilowanej cegły.

DAWNY KOŚCIÓŁ I KOLEGIUM PIJARÓW (obecnie Gimnazjum Państwowe). Pijarzy sprowadzeni do Radomia ok. 1682, pierwotnie zajmowali kilka domów przy pd. pierzei rynku; kościół drewniany p. w. św. Marcina fundowany 1684 przez Marcina Dunin Wąsowicza. Murowane budynki kolegium i prezbiterium kościoła wzniesione 1737—56 wg nie w pełni zrealizowanego projektu arch. *Antoniego Solariego*; nawa kościoła nadal drewniana. W latach 1818—20 zbudowane wg nowego projektu skrzydło pn. kolegium z fasadą od Rynku. Nawa kościoła wzniesiona 1824—5, konsekrowany 1826 p. w. św. Jana Kantego. Szkoła od 1830 rządowa. 1864 kasata zgromadzenia, kościół po 1873 przebudowany na cele świeckie, 1888 urządzona na piętrze cerkiew. Kompleks murowanych, piętrowych budynków zajmujących zach. część pd. bloku przyrynkowego, z trzema skrzydłami kolegium: wzdłuż Rynku (frontowe), ul. Starokrakowskiej i Wałowej (czwarte skrzydło wsch. dobudowane 1892); na dziedzińcu kościół przytykający na osi od tyłu do skrzydła frontowego.

A. DAWNY KOŚCIÓŁ p. w. św. Jana Kantego, obecnie m. i. sala gimnastyczna. Zwrócony prezbiterium na pd., z nawą wtopioną lekko we frontowe skrzydło kolegium. Jednonawowy z nieco węższym, półkoliście zamkniętym prezbiterium. Wnętrze przedzielone na dwie kondygnacje, w pomieszczeniach górnej zachowany dawny gzyms koronujący.

B. DAWNE KOLEGIUM. Skrzydło pn., frontowe, od Rynku, z 1818—20, częściowo przebudowane 2. poł. w. XIX. Podpiwniczone, na rzucie wydłużonego prostokąta. Pierwotny układ wnętrza zachowany częściowo w krańcu zach., z korytarzem od strony dziedzińca; w kilku pomieszczeniach belkowane stropy. Elewacja frontowa (fig. 25) siedemnastoosiowa z siedmioosiowym płytkim ryzalitem pośrodku,

na osi którego wysunięty czterokolumnowy portyk toskański w wielkim porządku. Między kondygnacjami gzyms kordonowy, gzyms koronujący profilowany; ryzalit rozczłonkowany zdwojonymi pilastrami toskańskimi, zwieńczony murkiem attykowym, nad portykiem attyka balustradowa. Niski dach czterospadowy. — Skrzydło zach., wzdłuż ul. Starokrakowskiej, najbliższe projektowi *Solariego*, z ok. poł. w. XVIII, przebudowane w. XIX. Wysoko podpiwniczone, na rzucie wydłużonego prostokąta, w części pd. pierwotnie przerwane, z zamurowaną bramą przejazdową w przyziemiu. Przy narożniku pd.-zach. od ul. Starokrakowskiej wtopione pozostałości dawnej bramy Hżeckiej i muru miejskiego, z niedużym występem mieszczącym klatkę schodową. Układ wewnątrz kondygnacji piwnicznej, parteru i piętra analogiczny, z traktem pomieszczeń wzdłuż szerokiego korytarza, biegnącego od strony dziedzińca. W piwnicach i szeregu pomieszczeń parteru sklepienia kolebkowe, kolebkowe z lunetami i kolebkowo-krzyżowe, w jednej z sal pokryte skromną dekoracją stiukową; klatka schodowa przesklepiona kolebką, nad podestem krzyżowo. W kilku pomieszczeniach piętra belkowane stropy. Dach dwuspadowy. — Skrzydło pd. z w. XVIII, wewnątrz przekształcone. Krótkie, niższe od skrzydła zach., złożone z dwóch budynków opartych o dawny mur i basztę miejską. Dachu dwuspadowe.

KOŚCIÓŁ PAR. p. w. św. Teresy od Dzieciątka Jezus. Zbudowany przed 1939 wg projektu arch. *Władysława Pieńkowskiego* oraz *Stanisława i Zenona Gałęzowskich*. — Fragmenty ołtarza rokokowego z kościoła bernardynów, z obrazem św. Franciszka 2. poł. w. XVIII. Feretron o charakterze barokowym, z fary, z obrazami Matki Boskiej Niepokalanej i Różańcowej, 1. poł. w. XIX. Obraz ludowy św. Anny. Dzwon gotycki w. XV.

KOŚCIÓŁ EWANGELICKI, dawniej katolicki p. w. Wniebowzięcia N. P. Marii. Pierwotnie kaplica drewniana N. P. Marii, wzniesiona po poł. w. XIV, obsługiwana przez benedyktynów z kaplicy św. Piotra, położona na innym miejscu, w pobliżu fary. Po jej rozebraniu wzniesiony 1784—5 przez benedyktynów, na obecnym miejscu, kościół murowany p. w. Wniebowzięcia N. P. Marii, od 1791 w obsłudze bernardynów. 1802 zamieniony na magazyn, 1818 zajęty na teatr i przebudowany wg projektu bud. *Józefa Müllera*. Przekształcony 1830 na kościół ewangelicki, ponownie gruntownie przebudowany 1893. Bezstylowy. Położony przy ul. Reja, zwrócony obecnie prezbiterium ku pd. Dawne prezbiterium od pn., wg tradycji wzniesione na pozostałościach baszty murów miejskich.

DAWNY ZAMEK, obecnie plebania kościoła farnego, ul. Grodzka 10. Wzniesiony po poł. w. XIV, rozbudowany ok. 1510—15 przez Mikołaja Szydłowieckiego kasztelana radomskiego, spustoszony w czasie wojny 1656—7, restaurowany i przebudowany 1787 oraz w. XIX, od 1862 plebania. Pierwotnie włączony w obręb murów miejskich

tworzył osobny zespół obronny złożony z kilku budynków, odgradzony murem od strony kościoła farnego. Zachowany dawny, tzw. Dom Duży, gruntownie przekształcony, bezstylowy. Wysunięty całkowicie poza linię murów obronnych. Murowany z cegły o układzie wendyjskim (widocznym w piwnicach), tynkowany. Parterowy, piętro zniszczone 1787. Na rzucie wydłużonego prostokąta. W narożu pn.-wsch. wtopiona dolna część czworobocznej baszty (pierwotnie wysuniętej ryzalitowo z krótszego boku). Sklepienia piwnic w. XIX, w trzech pomieszczeniach przyziemia zachowane dawne sklepienia kolebkowe. Przed ścianą frontową zachowane fundamenty filarów (krużganku?).

POZOSTAŁOŚCI MURÓW MIEJSKICH. Wzniesione po 1364 (przed 1388), opasywały miasto najsym owalu, z trzema bramami i otwartymi od wewnątrz basztami; rozebrane ostatecznie ok. 1816—18. Murowane z cegły na fundamentach z kamienia polnego. Zachowane niki fragmenty: 1. największy, wtopiony w ścianę pd. skrzydła dawnego kolegium pijarów od ul. Wałowej, zapewne pierwotnej wysokości, z uskokiem od wewnątrz na wysokości 1. piętra oraz boczną ścianą czworobocznej baszty; 2. fragment bramy Hżeckiej, z występem wysuniętym ze skrzydła zach. kolegium pijarów od ul. Starokrakowskiej, od wnętrza budynku niedostępny; 3. fundamenty i fragment muru wtopionego w dom przy ul. Szwarlikowskiej nr 20.

RATUSZ (fig. 32). Pierwotny wg tradycji z 2. poł. XIV, pośrodku 32 rynku, rozebrany 1818. Obecny wzniesiony 1847—8 wg projektu arch. *Henryka Marconiego*. Murowany, tynkowany. Położony przy pn. pierzei rynku z elewacją boczną od ul. Wolność. Piętrowy, na rzucie litery L. Elewacje boniowane z wyodrębnionym przyziemem i arkadowymi oknami w ostrołukowych obramieniach; u góry rząd szczylinowych okienek i wieńczący mur attykowy. Narożnik z uskokiem, zaakcentowany podwyższeniem, nad zach. częścią elewacji frontowej czworoboczna wieża. Wnętrze przebudowane 1941, z korytarzem od dziedzińca. Dach pulpitowy. — Przy ratuszu od zach. dawny o d w a c h z 1819, o elewacji ujednocionej 1847—8 z ratuszem, boniowanej. Parterowa część środkowa z trzema arkadami (zamurowanymi 1954), ujeta przez nieznaczne ryzality z niskim piętrem. — Podwórze zamknięte od tyłu, wzdłuż ul. Szwarlikowskiej zabudowaniami gospodarczymi z ok. poł. w. XIX, o elewacji z boniowanym przyziemem i ryzalitem zwieńczonym trójkątnie.

DAWNY GMACH KOMISJI WOJEWÓDZTWA SANDOMIERSKIEGO (fig. 31), obecnie Prezydium Powiatowej Rady Narodowej, 31 ul. Żeromskiego nr 53. Wg projektu arch. *Antoniego Coraziego* z 1822 wzniesiony 1825—7, pod nadzorem bud. *Stefana Balińskiego*. Kolejno siedziba rządu gubernialnego, później starostwa. Rozbudowany ok. 1938—42. Klasycystyczny. Murowany. Dwupiętrowy. Korpus na rzucie wydłużonego prostokąta, od tyłu dwa krótsze skrzydła boczne ujmujące prostokątny dziedziniec (zamknięty w czasie okupacji skrzy-

dłem tylnym). Elewacja frontowa 15-osiowa, z trzema ryzalitami. W trójosiowym ryzalicy środkowym przez wysokość 2. i 3. kondygnacji czterokolumnowy portyk toskański z balkonem, zwieńczony trójkątnym frontonem, w jednoosiowych ryzalitach skrajnych głębokie wgnęki ujęte kolumnami. Parter boniowany, kondygnacje oddzielone gzymsami, belkowanie z tryglifowym fryzem i wydatnym modylionowym gzymsiem. Nad ryzalitami skrajnymi murki attykowe. Wnętrze przebudowane, pierwotnie dwutraktowe, obecnie od frontu ciąg pomieszczeń, od dziedzińca szeroki korytarz. W partiach skrajnych klatki schodowe. W niektórych pomieszczeniach przyziemia sklepienia kolebkowe z lunetami.

- DOMY. Nieliczne najstarsze domy zachowane w Rynku, gdzie w wielu budynkach stare piwnice. Przeważająca zabudowa zabytkowa klasycystyczna z 1. poł. w. XIX (głównie 1816—30), zgrupowana w obrębie dawnych murów i na przedmieściu lubelskim. Murowana, kalenicowa, naogół piętrowa o wyrównanym gabarycie; szereg domów o wspólnie projektowanych elewacjach. Kamienice eklektyczne z ok.
- 27 poł. w. XIX głównie na przedmieściu lubelskim. Rynek nr 3 (fig. 27), z w. XVIII, przebudowany ok. poł. w. XIX. Pięcioksiowy z sienią pośrodku, sklepioną żaglasto na gurtach; jednobiegowa klatka schodowa oraz w oficynie sień i pomieszczenie nad nią sklepione płaską
- 27 kolebką. Obramienia okien piętra z ok. poł. w. XIX. — Nr 4 (fig. 27), tzw. dom Gąski, z w. XVII, restaurowany 1954. Trójosiowy z sienią z boku i jednobiegową klatką schodową. Fasada z barokowym wolutowym szczytem, rozczłonkowanym pilasterkami w dwóch kondygnacjach i zwieńczonym trójkątnie. Portal rekonstruowany. — Nry 6, 7, 8 i 10 całkowicie przebudowane, z zachowanymi sieniami sklepionymi kolebkowo, w nr 6 ponadto dwa sklepienia pomieszczenia. — Nr 12 z sienią przejazdową sklepioną kolebkowo. — Nr 13, sprzed 1810, z ryzalitem w przyziemiu i sienią sklepioną kolebką, fasada częściowo
- 29 przekształcona 2. poł. w. XIX. — Nr 14 (fig. 29), zbudowany 1824—5 dla Andrzeja Deskura, po 1830 dobudowane oficyny, tworzące między Rynkiem, ul. Rwańską, Grodzką i skwerem przy farze jednolity (z wyjątkiem domu Rynek 15) blok zabudowy. Klasycystyczny, na sklepionych piwnicach, z sienią na osi. Fasada siedmioksiowa z płytkim trzyosiowym ryzalitem, rozczłonkowanym pilastrami w wielkim porządku i zwieńczonym szczytem schodkowym. Między kondygnacjami boniowany pas z płycinami prostokątnymi i półkolistymi, opartymi na gzymsach z konsolkami. Okna w profilowanych obramieniach. Balkon żeliwny po poł. w. XIX. Elewacje od ul. Grodzkiej i fary boniowane w przyziemiu, rozczłonkowane ślepymi, częściowo zdwojonymi arkadami; od Grodzkiej na osi opilastrowany ryzalit. — Nr 15, sprzed 1810, o przebudowanej elewacji. — Nr 16 (fig. 28), zapewne z w. XVIII, przebudowany ok. 1820—30, odnawiany 1954. Układ wnętrza trzytraktowy, piwnice od ul. Rwańskiej zapewne w. XVII,

sklepione kolebkowo. Na osi długa sień, sklepiona kolebką, częściowo rekonstruowana podobnie jak i podcienia od podwórza. Elewacje z gzymsem kordonowym i profilowanym wieńczącym, na osi pięciosiowej fasady płytki jednoosiowy ryzalit z balkonem i wnęką na piętrze. Nowy, wysoki dach czterospadowy. — Ul. Rwańska nr 1, z ok. 1825, pierwotnie parterowy, piętro i fasada 2. poł. w. XIX. Z boku sień sklepiona kolebką, z jednobiegową klatką schodową; pomieszczenia parteru sklepione kolebką z lunetami i kolebką spłaszczoną, pinnica kolebkowo. — Nr 3 z ok. 1823, nr 5 z ok. 1820—30 i nr 7 z 1822, trzy elewacje klasycystyczne ze wspólnym gzymsem kordonowym i wieńczącym modylionowym, przyziemia boniowane. Nr 7 z sienią na osi, symetrycznymi składami po bokach i dwubiegową klatką schodową; fasada z płytkimi ryzalitami po bokach, na piętrze dwie głębokie wnęki okienne ujęte kolumnami kompozytowymi. — Nr 9, z 1826/7 projektu bud. *Stefana Balińskiego*, dwupiętrowy, skromna elewacja klasycystyczna. — Nr 11, z 1. poł. w. XIX, parterowy ze sklepioną sienią. — Nr 13, 15, 17, 19 o elewacji projektowanej wspólnie 1828—30 (projekt zrealizowany tylko częściowo), nr 13 o charakterze późnoklasycystycznym, pozostałe przekształcone (?). — Nr 21 i 25, z ok. poł. w. XIX. — Nr 4, po 1830, o elewacji projektowanej wspólnie z elewacją od ul. Grodzkiej bloku przyrynkowego (por. Rynek nr 14). Klasycystyczny z płytkim ryzalitem na osi i wejściem z boku; przyziemie boniowane, rozczłonkowane ślepymi, częściowo zdwojonymi arkadami, gzyms kordonowy i wieńczący, szczyt schodkowy. — Nr 8, 10, 12 i 14 o skromnej klasycystycznej elewacji, projektowanej wspólnie 1823, później przekształconej; na osi ryzalit, gzyms kordonowy. — Nr 18, z 1816, o skromnej elewacji klasycystycznej. — Ul. Grodzka nr 2 i 4, sprzed poł. w. XIX, skromne elewacje późnoklasycystyczne z kordonowymi gzymsami i żeliwnymi balkonami. — Nr 8 z 2. ćw. w. XIX, wolnostojący, z parterem boniowanym i kordonowym gzymsem, dach czterospadowy. — Ul. Szewska nr 6, 8, 10, 12, 16, 24, 26, o skromnych elewacjach klasycystycznych z 1. poł. i ok. poł. w. XIX. — Ul. Żytnia nr 1, z 1. poł. w. XIX. — Ul. Reja nr 13/15, z ok. poł. w. XIX, z sienią na osi sklepioną płaską kolebką; fasada dziewięciosiowa z bramą ujętą w dwa płytkie ryzalidy; gzyms kordonowy i wieńczący kroksztynkowy, balkony żeliwne. — Nr 12/14, dawny zajazd, z 1. ćw. w. XIX. Od frontu dwa parterowe, prostokątne budynki mieszkalne, między którymi pierwotnie brama. Za nimi obszerne prostokątne podwórze zamknięte z trzech stron parterowymi budynkami gospodarczymi (obecnie mieszkalnymi), krytymi naczółkowo. Budynki frontowe siedmioosiowe, z boniowanymi ryzalitami pośrodku, w których wejścia. Dachy dwuspadowe. — Nr 16, z ok. poł. w. XIX. — Nr 26, zapewne projektowany 1821 przez arch. *Franciszka Lessla*. Dziewięciosiowy z trzyosiowym ryzalitem pośrodku i bramą wjazdową z boku. Szeroki gzyms kordonowy, gzyms podokapowy z ząbkowaniem,

nad ryzalitem gzyms kroksztynkowy. — Dawna rogatka przy ul. Warszawskiej, po poł. w. XIX, parterowa, kwadratowa. Elewacja rozczłonkowana ślepyimi arkadami. — Ul. Malczewskiego nr 2, z ok. 1820—30, klasycystyczny. Fasada 36-osiowa, z dwiema bramami w płytkich ryzalitach po bokach (jedna z nich zamurowana), nad bramami wnęki z balkonami, prawa ujęta kolumnami. Brama sklepiona płaską kolebką z lunetami. Wejścia do mieszkań z podwórza, na piętrze z ganku. Kominy zbiorcze. — Nr 16, róg ul. Struga, dawny budynek Resursy Obywatelskiej (dziś kino), projektowany 1852 przez arch. *Ludwika Bartłomieja Radziszewskiego*. — Ul. Żeromskiego nr 2, z ok. 1840, późnoklasycystyczny, dwupiętrowy z sienią sklepioną kolebką. Fasada dziesięcioosiowa, pośrodku przez dwa piętra wnęka ujęta kolumnami, z balkonem. Gzyms wieńczący kroksztynkowy. — Nr 12, z ok. 1840, późnoklasycystyczny. Dwupiętrowy, z sienią częściowo sklepioną. Fasada dziewięcioosiowa z ryzalitem rozczłonkowanym przez dwa górne piętra pilastrami, w parterze płyciny arkadowe; między oknami pięter dekoracja stiukowa. — Nry 14, 16, 24, 26, z ok. poł. w. XIX, o skromnych późnoklasycystycznych elewacjach. — Nr 36 (fig. 30), z ok. 1820—30, klasycystyczny. Fasada dziewięcioosiowa, pośrodku płytki ryzalit rozczłonkowany czterema półkolumnami, zwieńczony trójkątnym szczytem, przeszła skrajne ujęte w pilastry między którymi w przyziemiu ślepe arkady; belkowanie z wydatnym gzymssem; balkony żeliwne. W tympanonie herb Lubicz i litery NK. Sztukaterie 2. poł. w. XIX. — Nr 5, z 1. poł. w. XIX, klasycystyczny. Fasada rozczłonkowana pilastrami w wielkim porządku, między kondygnacjami fryz palmetowy, gzyms wieńczący z kroksztynkami. — Nr 46, z 2. ćw. w. XIX. O założeniu pałacowym z korpusem w głębi i dwiema oficynami ujmującymi frontowy dziedziniec; piętrowy. Korpus z ryzalitami na osi fasady frontowej i ogrodowej, zwieńczonymi trójkątnymi szczytami, fasada frontowa na piętrze rozczłonkowana jońskimi pilastrami, naroża budynku i ryzalitu boniowane. Wnętrze dwutraktowe z dwubiegową klatką schodową. Dach dwuspadowy. Oficyny z boniowanym przyziemem. — Ul. Świerczewskiego nr 8, pozostałość zabudowań garbarni braci Schnierstein, założonej 1819 między groblą i rzeką Mleczną. Zachowany parterowy budynek z ok. 1830, przerobiony na mieszkalny, bezstylowy. — Pozostałości zabudowy wsi Zamłynie, z 1. poł. w. XIX: zachowane dwa domy, ul. Główna nr 6/8 i Garbarska nr 3, drewniane, konstrukcji zrębowej, parterowe, dwutraktowe, o dachach naczółkowych, gontowych.

GRODZISKO, tzw. Piotrówka, na wsch. od Starego Miasta. Położone na sztucznym wyniesieniu wśród podmokłego terenu. Pierścieniowate, koliste o powierzchni ok. 1 ha i wysokości 3—7 m; na krańcach widoczne ślady wałów, najwyższe od wsch., wokół pozostałości fosy. Ruchomy materiał archeologiczny w. XI—XIII.

KAPLICZKA PRZYDROŻNA. Na granicy miasta, przy szosie do Skaryszewa. Z 1748, odnawiana 1900. Murowana. Czworoboczna na cokole z płycinami. W górnej części, ponad uskokiem arkadowe wnęki, w jednej z nich rzeźba drewniana św. Jana Nepomucena. Daszek namiotowy.

RADOSZYCE

FIGURA PRZYDROŻNA. Z 1. poł. w. XIX, murowana. Czworoboczna z trzema uskokami i wnękami, na cokole z trójkątnymi szczycikami i głęboką niszą; daszek dwuspadowy.

RADZANÓW

KOŚCIÓŁ PAR. p. w. św. Marcina. Istniał 1403. Obecny, na miejscu drewnianego z 1645, wzniesiony 1807—10 i 1817—20 kosztem Macieja Skrodzkiego i Józefa Krassowskiego, właścicieli wsi. Restaurowany 1880 i ok. 1908—10 zapewne przez arch. *Stefana Szyllera*. Klasycystyczny. Zwrócony prezbiterium na zach. Murowany, tynkowany. Jednonawowy z węższym, półkolistym zamkniętym prezbiterium, przy którym od pn. dawna zakrystia, od pd. dawny skarbczyk (od ok. 1908 zakrystia). Wewnątrz we wsch. narożach nawy wydzielony wieloboczny schowek oraz schody na chór muzyczny; ściany opilastrowane z belkowaniem, sufit. Zewnątrz elewacje rozczłonkowane pilastrami dźwigającymi belkowanie z tryglifowym fryzem. Fasada trójdzielna, zwieńczona trójkątnym szczytem z Okiem Opatrzności; w dolnej kondygnacji po bokach nisze, w górnej wnęki. Dachy dwuspadowe. Drzwi wejściowe o dekoracji klasycystycznej. — Ołtarz główny (fig. 43), późnorenansowy 1. poł. w. XVII, sprowadzony 1. poł. w. XIX z kościoła w Wąchocku; trójdzielny, z późniejszymi bramkami; w polu głównym krucyfiks barokowy i na zasuwie obraz Matki Boskiej Niepokalanie Poczętej tzw. Anielskiej (fig. 59) ok. 1640, z klęczącą postacią opata cysterskiego herbu Nałęcz (zapewne Leżeńskiego); w polach bocznych obrazy zapewne śś. Wolfganga i Leonarda. Dwa ołtarze przy tęczy ok. poł. w. XIX. Zwieńczenie dawnego ołtarza z rzeźbionymi puttami. Chrzcielnica kamienna w typie gotyckim z datą 1603, herbem Trzaska (zapewne Jarzynów) i literami PI PR; nakrywa w. XVIII. Feretry: 1. barokowy; 2. z w. XVIII, z rzeźbą Matki Boskiej Niepokalanej. Żyrandol empirowy. Lichtarze barokowe. Obraz Trójcy Św. w. XVII, zapewne z dawnego ołtarza. Dwa krzyże procesyjne barokowe. Epitafia: Franciszka Makowieckiego pisarza ziemi czerskiej (zm. 1807); Zofii z Ostromeckich Makowieckiej (zm. 1848). Monstrancja klasycystyczna 1818. Kielich 1788 fundowany przez Feliksa Odrowąża. Puszka 1713 fundacji Ka-

tarzyny i Kazimierza Kurdwanowskich. Pacyfikał 1. poł. w. XVIII. Kilka ornatów z tkanin w. XVIII, z nich jeden 1784.

DZWONNICA. Zapewne z 1. poł. w. XIX. Drewniana, konstrukcji słupowej, oszalowana. Czworoboczna. Dołem fartuch gontowy, górą otwory o nadprożach wygiętych półkoliście, gzyms podokapowy. Dach czterospadowy.

RDZÓW

DAWNY DWOREK (dom nr 47). Zapewne z końca w. XVIII, przebudowany, w częściowej ruinie. Drewniany, częściowo murowany. Parterowy. Prostokątny, dwutraktowy z sienią i salonem na osi. Dwa kominy zbiorcze, pierwotny kominek. Dach łamany, kryty słomą. Od frontu i ogrodu częściowo zachowane ganki z trójkątnymi szczytami.

FIGURA PRZYDROŻNA. Z 1. poł. w. XIX. Rzeźba kamienna św. Jana Nepomucena na murowanym postumencie.

SKARYSZEW

OSADA. Ośrodek władcy możnowładczej nadany 1170—87 przez komesa Radosława klasztorowi bożogrobców w Miechowie; w posiadaniu klasztornym do 1785. Przed 1187 targ, w 1. poł. w. XIII miasto o większym znaczeniu, położone nad rzeczką Kobylanką, na szlaku łączącym rejon świętokrzyski i sandomierski z Radomiem i Mazowszem. Po zniszczeniach przez Tatarów, 1264 lokacja miasta na prawie średzkim, 1433 nadanie prawa magdeburskiego. Miasto traci znaczenie w. XVI. W. XVIII—XIX miejsce dużych jarmarków końskich. Niszczony pożarami m. i. w czasie wojny 1656 i ostatnio 1889. Obecnie osada przy szosie Radom—Hża. Ośrodkiem prostokątny rynek z czterema ulicami wybiegającymi z naroży, przy pierzei zach. kościół par.; na pn. od rynku, w stronę rzeczki grodzisko. W rynku i ulicach przyległych charakterystyczna zabudowa w. XIX, zwarta, kalenicowa, parterowa, murowana, domy z sieniami przejazdowymi z boku lub na osi.

KOŚCIÓŁ PAR. p. w. św. Jakuba. Pierwotny nadany 1170—87 miechowskiemu klasztorowi bożogrobców, który utworzył tu swoją prepozyturę. Obecny kościół, na miejscu drewnianego z 1663, wzniesiony 1691—1701 staraniem ks. Szymona Erazma Sierzyckiego, konsekrowany 1724. Odnawiany 1761, ok. poł. w. XIX, po pożarze dachu 1889 i ok. 1920; 1949—52 dobudowana nowa zakrystia i kaplica. Barokowy. Murowany, tynkowany. Nawa czteroprzęsłowa, prezbiterium równej z nią szerokości i wysokości, dwuprzęsłowe, zamknięte półkoliście, przy nim od pn. dawna zakrystia (obecnie skarbczyk), od pd. dobudowana 1949—52 nowa zakrystia i kaplica. Przy nawie

od pn. kaplica, od pd. kruchta ze składzikiem na piętrze, otwarta do nowej kaplicy. Wewnątrz ściany rozczłonkowane pilastrami z belkowaniem, sklepienie kolebkowe z lunetami na gurtach, ze skromną dekoracją stiukową; polichromia z 1753 gruntownie przemalowana wzgl. nowa ok. 1920. Belka tęczowa barokowo wygięta i wylamana, profilowana i ornamentowana, z krucyfiksem, rzezbami Matki Boskiej Bolesnej, śś. Jana i Magdaleny, 1. poł. w. XVIII. Chór muzyczny drewniany, wsparty na dwóch kolumnach, w części środkowej występujący do przodu, z dekoracją z 1. poł. w. XVIII. Dawna zakrystia, kruchtę i skarbczyk sklepienie kolebkowo-krzyżowo. Kaplica na rzucie kwadratu, nakryta kopułą na pendentywach, z latarnią; naroża wewnątrz opilastrowane. Kopuła podzielona na pola profilowanymi wałkami, z polichromią zapewne 1753 wykonaną przez malarzy krakowskich, przemalowaną, ze scenami Zwiastowania, Nawiedzenia, Bożego Narodzenia i Oplakiwania. Zewnątrz ściany opilastrowane, kruchta od pd. z barokowym szczytem. Dachy dwuspadowe, nad kaplicą kopuła z latarnią. Portale barokowe, piaskowce: 1. główny od zach. w prostokątnym obramieniu z trójkątnym szczytem, w kluczu arkadowego, profilowanego otworu kartusz z herbem Junosza; 2—3. do dawnej zakrystii i kaplicy, uszate, nad wejściem do zakrystii i nowej kaplicy w kartuszach krzyże bożogrobów, w zakrystii z literami ks. Szymona Erazma Sierzyckiego i datą 1691; nad wejściem do starej kaplicy herb Junosza pod kapeluszem opakim. — Ołtarz główny (fig. 44) ukończony po 1732, z bogatą dekoracją snycerską, rzezbami 44 śś. Piotra i Pawła, śś. Mikołaja i diakona, puttów i Chrystusa Zmartwychwstałego oraz obrazami św. Jakuba (w polu głównym) i Męczeństwa św. Jakuba (w zwieńczeniu); na belkowaniu kartusz z krzyżem bożogrobów, na bramkach relikwiarze-trumienki z hermami śś. niewiast, ujętymi wieńcami. Dwa ołtarze boczne przy tęczy barokowe 1. poł. w. XVIII: lewy z obrazem św. Anny Samotrzeć, przemalowanym, oraz w zwieńczeniu Zaślubin N. P. Marii i rzezbą Anioła Stróża, na zasuwie obraz św. Klary w. XVIII; prawy z obrazem św. Augustyna w. XVIII, częściowo przemalowanym i rzezbą św. Michała Archanioła. Ołtarz boczny w nawie barokowy 1. poł. w. XVIII, z obrazem św. Izydora 1. poł. w. XIX. W kaplicy ołtarz późnobarokowy 2. poł. w. XVIII, z rzezbami aniołów i puttów oraz obrazem Matki Boskiej z Dzieciątkiem mal. w Rzymie, sprawionym do kościoła 1661, w sukience 1847 wykonanej przez zakład *Norblina* w Warszawie; na zasuwie obraz św. Antoniego 1. poł. w. XIX. Ambona barokowa 1. poł. w. XVIII z rzezbami ewangelistów i św. Augustyna, schody wsparte na lwie. Chrzcielnica piaskowca barokowa. Stalle po obu stronach prezbiterium wykonane 1747 przez *Józefa Hankisza* stolarza radomskiego, na zaplekkach przemalowane obrazy ze scenami z życia św. Jakuba, Znalezienia Krzyża Św. i dziejów zakonu bożogrobów. Feretrony: 1. rokokowy z obrazami św. Barbary i Matki Boskiej Częstochowskiej;

2. rokokowy z obrazem św. Rocha; 3. rokokowy z obrazami 1. poł. w. XIX, św. Jana Nepomucena i św. Anny nauczającej Marię; 4—5. ludowe 1. poł. w. XIX. Obrazy nabyte ok. 1900 przez ks. Pawła Słabowskiego w Petersburgu: 1. Naigrawanie (fig. 65) w. XVII, wg *A. van Dycka*; 2. Św. Rodzina (fig. 63), zapewne flamandzki w. XVII; 3. Na-wiedzenie (fig. 64), szkoła północno-włoska w. XVII; 4. Chrystus ukazujący się Marii Magdalenie w. XVIII; 5. Pokłon Trzech Króli, zapewne flamandzki w. XVIII. Rzeźby: 1. Chrystus Zmartwych-wstały, ludowy o charakterze późnogotyckim; 2. krucyfiks 1. poł. w. XVII; 3. św. Roch 2. poł. w. XVII; 4—7. dwa anioły i dwóch świę-tych, z ołtarza, 2. poł. w. XVII. Krzyż ołtarzowy rokokowy. Epitafia marmurowe: 1. Józefa Sobieszczańskiego starosty chreptejowskiego (zm. 1778), jego matki Katarzyny z Dmochowskich (zm. 1773) i żony Marianny z Łaskich (zm. 1768), wystawione przez syna Stanisława; 2. Konstancji z Makowskich Sobieszczańskiej starościny chreptejow-skiej (zm. 1789); 3. Tomasza Chomentowskiego (zm. 1802), z herbem Poraj; 4. Anny ze Śląskich Chomentowskiej (zm. 1813), z herbem Grzymała; 5. Jana Mireckiego inspektora gen. lasów królewskich (zm. 1847). Monstrancja rokokowa. Kielich (fig. 103) rokokowy 1763, fundacji Wawrzyńca Koryckiego, z przedstawieniami na stopie św. Wawrzyńca, opata bożogrobców i Grobu Chrystusa. Welum z apli-kacją 1. poł. w. XVIII. Pozostałość biblioteki bożogrobców: kilka-dziesiąt tomów dzieł teologicznych w. XVI—XVIII. Dyplom ks. Szy-mona Erazma Sierzyckiego 1713, mał. na jedwabiu.

Cmentarz kościelny prostokątny, otoczony murem wzniesio-nym po 1781 staraniem ks. Jana Czaplńskiego. Mur z odcinkowo przesklepionymi wnękami; w jego narożach wsch. bramki, w naro-żach zach. analogiczna kostnica i składzik, kwadratowe, kryte da-chami namiotowymi. Bramki otwarte z dwu stron na cmentarz arka-dami filarowymi. Od pd. ponadto nowsza bramka, od zach. na osi kościoła dzwonnica 1893.

SMARDZEW

KAPLICA grobowa rodziny Młockich, wzniesiona 1856, w ruinie. Murowana, zamknięta wielobocznie. — Ołtarzyk barokowy z kru-cyfiksem i obrazem św. Tomasza.

KAPLICZKA PRZYDROŻNA. Zapewne z 1. poł. w. XIX, lu-dowa. Drewniana, na rzucie ośmioboku, na ośmiu słupkach, między którymi wyrzynane sztachetki; daszek namiotowy gontowy. Wewnątrz rzeźba św. Jana Nepomucena na murowanym cokole.

STROMIEC

KOŚCIÓŁ PAR. p. w. św. Jana Chrzyciela. Parafia erygowana jakoby 1242, poświadczona 1511. Obecny kościół, na miejscu szeregu

poprzednich drewnianych, wzniesiony 1900—5 wg projektu bud. *Rudolfa Mejera* z Radomia, neogotycki, murowany. — Dawna chrzcielnica o charakterze gotyckim, zapewne w. XVI. Monstrancja wieżyczkowa (fig. 98), ok. poł. w. XVII, z figurkami aniołów, Matki Boskiej z Dzieciątkiem, św. niewiasty, św. Jana Chrzyciela i w zwieńczeniu Zwiastowania. Kielich (fig. 101) barokowy, fundowany 1693 przez Katarzynę Popowską, z medalionami: na stopie św. Franciszek, Antoni i Matka Boska Bolesna, na czaszy św. Józef, Tomasz z Akwinu i Jan. Puszka w stylu regencji z wprawionymi talarami polskimi i niemieckimi w. XVII. Kilka ornatów z tkanin w. XVIII.

KAPLICZKA PRZYDROŻNA. Ludowa z w. XIX. Na czterech słupkach daszek namiotowy, gontowy. Wewnątrz figurka św. Jana Nepomucena.

STRZAŁKÓW

PARK krajobrazowy przy dworze z 2. poł. w. XIX, o mieszanym drzewostanie, z aleją grabową.

SUCHA

SPICHLERZ. Rzekomo przeniesiony z Kamienia. Z 1. poł. w. XIX. Drewniany, konstrukcji zrębowo-sumikowej. Prostokątny o trzech pomieszczeniach. Strop belkowany z sosrębem. Wysunięte końce belek stropowych ozdobnie wycinane. Dach dwuspadowy, gontowy.

SZYDŁOWIEC

MIASTO. Już pocz. w. XIII siedziba rodu Odrowążów, zapewne w. XIV osada targowa na szlaku Małopolska-Mazowsze. Miasto lokowane 1427 przez Jakuba z Szydłowca herbu Odrowąż i jego brata Sławka; za Stanisława Szydłowieckiego, kasztelana żarnowskiego i marszałka dworu królewskiego otrzymuje 1470 prawo magdeburskie. Silny rozwój za jego synów: Jakuba burgrabiego krakowskiego i podskarbiego w. koronnego (1493—1509) i Mikołaja kasztelana radomskiego i podskarbiego koronnego (1509—32); w tym czasie wzniesienie nowego kościoła par., zamku i założenie szpitala św. Ducha. Od 1548 własność Radziwiłłów, ponowny rozwój pocz. w. XVII, budowa ratusza. 1802—28 własność Anny z Zamoyskich Sapieżyny, później rządowa. Od średniowiecza silny ośrodek kamieniarski oparty o złoża piaskowca, tzw. szydłowieckiego. Miasto położone na pn. krańcach gór Świętokrzyskich, rozwinięte z pd. ku pn., na wzniesieniu prawego brzegu rzeczki Korzeniówki. Ośrodkiem, w najwyższym punkcie miasta, czworoboczny, nieregularny rynek (pierwotnie o czterech wlotach ulicznych), położony przy dawnym głównym trakcie biegną-

cym wzdłuż jego wsch. pierzei (ul. Kielecka-Radomska), poszerzony przez wyburzenie 2. poł. w. XIX domów przy pierzei pd. (dziś skwer), za którą kościół par.; za kościołem od pd. wąwóz ul. Zakościelnej. Na pn. od rynku, przy głównym trakcie drugi rynek zw. żydowskim; za jego pn.-wsch. narożem nieistniejąca bożnica. Dalej ku pn. rynek trzeci tzw. Skalka i ku pn.-zach., przy dzisiejszej ul. Zamkowej pozostałości kościoła szpitalnego Św. Ducha. Z naroża rynku ku pn.-zach. ul. Kąpielowa, prowadząca do zamku położonego na wyspie po drugiej stronie Korzeniówki. Pomiedzy zamkiem a rynkiem żydowskim, na prawym brzegu teren dawnego zwierzyńca radziwiłłowskiego. Szosa Kielce—Radom przeprowadzona 1938 na wsch. od miasta, przy niej od wsch. dawny cmentarz żydowski; kamieniołomy na pd. od miasta. Zabudowa przeważnie 2. poł. w. XIX i XX, naogół piętrowa, murowana; zachowane nieliczne domy 1. poł. w. XIX oraz starsze piwnice, często dwukondygnacyjne, sklepione kolebkowo.

- 4 KOŚCIÓŁ PAR. p. w. św. Zygmunta (fig. 4). Pierwotny uposażony 1401 przez Jakuba i Sławka z Szydłowca, drewniany. Obecny wzniesiony ok. 1493/4—1509 kosztem Jakuba Szydłowieckiego, wykończony po 1509 (m. i. szczyty dachu nawy i wyposażenie wnętrza), staraniem Mikołaja. Odnowiany po poł. w. XVIII, ok. 1881 i pocz. w. XX. Późnogotycki. Orientowany. Murowany z dzikiego piaskowca szydłowieckiego, częściowo tynkowany, szczególży konstrukcyjne i dekoracyjne z ciosu; szczyty ceglane. Prezbiterium trzyprzęsłowe, zamknięte wielobocznie, nawa prostokątna, dużo szersza i wyższa. Wzdłuż prezbiterium od pn. lokalność mieszcząca dwuprzęsłową zakrystię i od zach. jednoprzęsłowy skarbczyk. Przy wsch. części nawy od pd. kwadratowa, wysoka kaplica N. P. Marii, przy części środkowej od pn. również kwadratowa, mniejsza, wysoka kaplica św. Stanisława bpa i przy niej od wsch. kruchta; od zach. na osi fasady prostokątna kruchta 1. poł. w. XVII. Sklepienia gotyckie o profilowanych żebrach, sprzed 1509: w prezbiterium i kaplicy pd. gwiaździste, w skarbczyku, zakrystii, kaplicy pn. i kruchcie krzyżowo-żebrowe; w kaplicy pd. zwornik z herbem Odrowąż oraz cztery narożne wsporniki, trzy z nich z herbami Odrowąż, Abdank i Jastrzębiec Jakuba Szydłowieckiego, czwarty dodany 1904 z herbem Radziwiłłów; w kaplicy pn. cztery wsporniki z motywem skręconego sznura, rombowym i skośnymi żłobkami. W nawie zawsze strop, obecny sprzed poł. w. XVIII, z polichromią w stylu regencji, silnie przemaalowaną: w polu środkowym św. Zygmunt, wokół w medalionach postacie czterech ewangelistów, w rogach Wniebowzięcie N. P. Marii, św. Roch, św. Kazimierz i Matka Boska Szkaplerzna. Otwór tęczyowy i wejście do kaplicy pd. zamknięte ostrołukowo, do kaplicy pn. półkoliście. Na ścianie nad otworem tęczy 90 (fig. 90) rzeźbiony krucyfiks w otoczeniu czterech wielkich postaci aniołów, zbierających krew z ran Chrystusa, w. XVII. W pd.-zach. narożu nawy wydzielona wieloboczna wieżyczka mieszcząca kręcone

schody na chór muzyczny. Pod nowym chórem muzycznym strop (fig. 22), pozostałość dawnego chóru fundacji Mikołaja Szydłowieckiego, wczesnorenesansowy, o kasetonach wypełnionych malowanymi rozetami, być może wykonanymi ok. 1526 przez malarza *Piotra*. Zewnątrz ściany nawy, prezbiterium i czołowa ściana kaplicy pn. opięte uskokowymi szkarpmi; pn.-wsch. szkarpa prezbiterium, u styku ze ścianą zakrystii, nadwieszona uskokowo na profilowanych wspornikach. Wokół całego kościoła obiegające gzymsy profilowane: cokołowy, wyżej kapnikowy i wieńczący; podobnie profilowane gzymsiki wieńczące szkarpy. Wysokie, strzeliste dachy dwuspadowe o wiązaniach z pocz. w. XVI, storczykowych z wzdłużną kratownicą. Dach nawy ujęty w ceglane szczyty ok. 1510—20, schodkowo-sterczyńnowe, rozczłonkowane smukłymi, tynkowanymi blendami arkadowymi, nadwieszone po bokach na wydatnych ciosowych wspornikach; na osi szczytów u góry kamienne tarcze z herbami Mikołaja Szydłowieckiego: od wsch. Odrowąż i Łabędź, od zach. Jastrzębiec i Sulima. Wieżyczka na sygnaturkę 1752, przekształcona 1909. Kaplice kryte dwuspadowo, kruchta pn. pulpituowo. Okna ostrołukowe, dwustronnie rozglifione, dwudzielne z kamienną profilowaną łaską; dwa w nawie przemurowane. W pd. części fasady zach., pod szczytem okienko prostokątne (fig. 16), 16 pocz. w XVI, w ozdobnym obramieniu późnogotyckim, z łaskami krzyżującymi się w nadprożu w motyw osłego grzbietu i półkola. We wsch. ścianie zakrystii okno prostokątne w obramieniu z krzyżującymi się łaskami i starą kratą; wyżej okienko na poddasze, prostokątne z łukowatymi wycięciami w narożach. Portale kamienne, późnogotyckie pocz. w. XVI: 1—3. w kruchtach do nawy od pn. i zach. oraz z prezbiterium do zakrystii (fig. 13) ostrołukowe, profilowane i fazowane, z wałkami przecinającymi się w szczycie; od pn. bogatszy z wałkami wspartymi na uskokowych, ukośnie żłobkowanych bazach; 13 4. z nawy do wieżyczki ze schodami, fazowany, o wykroju tzw. długoszowym; 5—6. z zakrystii do skarbczyka i z wieżyczki na chór muzyczny, ostrołukowe, fazowane. Drzwi późnogotyckie pocz. w. XVI, żelazne: 1. z prezbiterium do zakrystii, fundacji Jakuba Szydłowieckiego, okute w skośną kratę z rozetami i ozdobnym zamkiem; 2—4. w wejściach do nawy od zach. i pn. oraz z zakrystii do skarbcza, z pierwotnymi zamkami. Sakramentarium w obramieniu wczesnorenesansowym, prostokątnym z gzymsem, zamknięte drzwiczkami okutymi w skośną kratę z ażurowymi czworolistnymi wycięciami. Na szkarpace od pd. dwa zegary słoneczne 1632 i 1661; na ścianach prezbiterium i pd. ścianie nawy liczne ryte podpisy i inskrypcje oraz schematyczne przedstawienia budowli, najciekawsze na szkarpie pd. kaplicy z przedstawieniem dwuwieżowej fasady kościoła z datą 1598. Kruchta zach. I. poł. w. XVII, wsparta oszkarpowaną ścianą zach. na murze oporowym cementarza, nakryta kopułą po 1922, na pendentywach. Wewnątrz ściany tarczowe i arkadowe otwory wejściowe w ścianach bocznych ujęte

- profilowanymi gzymsami; w ścianach tarczowych okrągłe okienka. —
- 38 Ołtarz główny (fig. 38) późnorenansowy, fundowany ok. 1618—27 przez Albrechta Władysława Radziwiłła stolnika litewskiego, kasztelana trockiego i jego żonę Annę Sapieżankę, okazały, trójdzielny z bogatą dekoracją snycerską. W polu środkowym, ujętym przez figury śś. Piotra i Pawła, rzeźbiona grupa Koronacji Matki Boskiej
- 82 (fig. 82) późnogotycka, zapewne pozostałość tryptyku fundacji Mikołaja Szydłowieckiego sprzed 1531; być może również z tego tryptyku gruntownie przemalowane kwatery w polach bocznych, mal. na desce, o wzorzystym złożonym tle, z przedstawieniami śś. Augustyna, Mikołaja, Marcina, Jana Chrzyciela, Wojciecha, Stanisława, Krzysztofa i Floriana. W nastawie rzeźba św. Zygmunta z synami pocz. w. XVII i po bokach malowidła śś. Antoniego, Zygmunta, Barbary i Kazimierza; w zwieńczeniu anioły z symbolami Męki Pańskiej; w dekoracyjnych uszach herby Radziwiłłów i Sapiechów. Dwa ołtarzyki pomocnicze w prezbiterium, po bokach głównego, wczesnobarokowe ok. 1620—30: lewy z obrazem św. Jana Nepomucena w. XVIII i malowaną predellą ze sceną Bożego Narodzenia; prawy z gmerkiem kupców szydłowieckich, malowaną predellą z przedstawieniem Chrystusa w grobie oraz wstawionymi późnogotyckimi
- 77 rzeźbami Chrystusa Bolesiciwego (fig. 77) i Matki Boskiej Bolesnej
- 76 (fig. 76), pocz. w. XVI. Dwa ołtarze boczne przy tęczu późnorenansowe ok. 1620—30, z bogatą dekoracją snycerską: lewy (fig. 39) jednopolowy z obrazem Matki Boskiej Szkaplerznej z śś. Szymonem Stockiem i Scholastyką, w sukience rokokowej, oraz z malowaną predellą ze scenami Zaśnięcia, Pogrzebu i Wniebowzięcia Matki Boskiej, w uszach rzeźby śś. Stanisława i Wojciecha, w zwieńczeniu Boga Ojca
- 40 i aniołów, u szczytu Michała Archanioła; prawy (fig. 40) trójdzielny, z rzeźbami śś. Zygmunta i Kazimierza, Mikołaja i Wojciecha, w zwieńczeniu Archanioła; predella malowana ze sceną nieczytelną (Narodziny Marii?), w polu głównym obraz św. Anny mal. *M. Geneli* Warszawa 1882. W nawie ołtarz wczesnobarokowy ok. poł. w. XVII, w uszach podtrzymywanych przez orły rzeźby śś. Barbary i Elżbiety. W kaplicy pn. ołtarz barokowy ok. poł. w. XVII, z rzeźbą św. Stanisława
- 93 z Piotrowinem (fig. 93) 1. poł. w. XVIII. W kaplicy pd. dwa ołtarze: 1. barokowy 1. poł. w. XVIII z przemalowanym obrazem Matki Boskiej w sukience w. XVIII z napisem restauracyjnym 1886; 2. z krucyfiksem barokowym 2. poł. w. XVII. Rama ołtarzowa 1. ćw. w. XVII. Chrzcielnica kamienna późnogotycka po 1509, fundacji Mikołaja i Anny z Tęczyńskich Szydłowieckich, z napisem wotywnym i herbami Odrowąż, Odrowąż, Topór i skutu (Łabędź). W skarbcu szafa malowana w. XVIII. Feretron z obrazami Matki Boskiej z Dzieciątkiem 2. poł. w. XVII, przemalowanym, w sukience rokokowej oraz św. Antoniego 1. poł. w. XVIII. Świecznik do paschału 1. poł. w. XVII. Poliptyk malowany, późnogotycki ok. 1505, wykonany w warsztacie kra-

kowskim, z fundacji Jakuba Szydłowieckiego, ramy ornamentowane; pole główne (fig. 50) o trójdzielnym podziale łaskami z wieńczącym mas- 50
 werkiem roślinnym, z dwustrefowo ujętą sceną Wniebowzięcia Matki
 Boskiej, u dołu kłęczące postacie fundatora z herbem Odrowąż i jego
 żony Zofii z trzema córkami i herbem Półkozic, tło złote ornamento-
 wane; na awersach skrzydeł wewnętrznych (poliptyk otwarty) u góry
 parami postacie śś. Agnieszki i Katarzyny (fig. 54) oraz śś. Barbary 54
 i Elżbiety, u dołu Oplakiwanie (fig. 52) i Chrystus Zmartwychwstały; 52
 na rewersach skrzydeł wewnętrznych i awersach zewnętrznych (poliptyk
 częściowo zamknięty) osiem scen Męki Pańskiej (fig. 51); na rewersach 51
 skrzydeł zewnętrznych (poliptyk zamknięty) parami postacie śś. Flo-
 riana i Stanisława (fig. 53), Wawrzyńca i Szczepana, Wojciecha i Wa- 53
 cława oraz Jana Chrzyciela i Jana Jałmużnika; w predelli (fig. 49) 49
 Duża Św. Rodzina, po bokach tarce z Orłem Jagiellońskim i herbem
 Odrowąż; tło wszystkich kwater (z wyjątkiem rewersów skrzydeł
 zewnętrznych) złote, wyciskane w romby i lilie. Portrety proboszczów
 szydłowieckich: 1. z herbami Jastrzębiec i Łabędź i literami KK PS
 H OR; 2. kanonika (może Józefa Gawdzickiego) w. XVIII/XIX;
 3. ks. Stanisława Straszaka kanonika sandomierskiego, 1812; 4. kan-
 onika sandomierskiego ok. poł. w. XIX; 5. ks. Aleksandra Małano- 78
 wicza ok. 1890, mal. *Jan Styka*. Rzeźby: 1. św. Barbara (fig. 78) go-
 tyccko-renesansowa ok. 1520—30, zapewne warsztat wrocławski; 2. krucy-
 fyks (fig. 88), zapewne z tęczy, późnogotycki 1. poł. w. XVI; 3—4. 88
 płaskorzeźby śś. Zygmunta (fig. 86) i Mikołaja (fig. 87), 2. ćw. w. XVI; 86, 87
 5—8. cztery aniołki trzymające lichtarze 1. poł. w. XVII; 9. Chrystus
 w grobie w. XVII; 10—12. trzech ewangeliści w. XVII, z ambony;
 13. krucyfiks (fig. 89) w. XVII (zewnątrz, na wsch. ścianie prezbiterium); 89
 14. płaskorzeźba Matki Boskiej z Dzieciątkiem pocz. w. XX, dłuta
Konstantego Laszczki (w zapleczu tronu biskupiego). Dwa krzyże
 ołtarzowe barokowe. Nagrobki: 1. Mikołaja Szydłowieckiego pod-
 skarbiego koronnego (zm. 1532), renesansowy, wykonany w wars-
 ztacie krakowskim po 1532, pozbawiony obramienia architekto-
 nicznego; płyta (fig. 91) z czerwonego węgierskiego marmuru z rzeź- 91
 bioną, leżącą postacią zmarłego w zbroi, z mieczem, proporcem, szy-
 szakiem i herbem Odrowąż, ryte obramienie arabeskowe; 2. Mikołaja
 Radziwiłła starosty radoszkowskiego (zm. 1795) i jego żony Marii
 z Gawdzickich (zm. 1806), wystawiony 1807 przez brata zmarłej ks.
 Feliksa Gawdzickiego, proboszcza szydłowieckiego; klasycystyczny,
 z czarnego marmuru, architektoniczny (fig. 95); w arkadowej wnęce 95
 rzeźbiona w białym marmurze postać uśpionej kobiety wspartej na
 urnie, z sygn. *Jakuba Monaldiego* 179[5], sprowadzona przez Marię
 Radziwiłłową 1796; część grobowca wysunięta nazewnątrz kościoła,
 murowana z piaskowca. Płyta nagrobna kamienna z herbem Korczak
 i zatartym napisem, zapewne 2. poł. w. XVI. Epitafia: 1. Aleksandra
 Russel [zm. po 1644], szkota, mieszczanina szydłowieckiego i jego

- pierwszej żony Małgorzaty Saxterówniej (zm. 1620), marmurowe; 2. Benedykta Protasiewicza (Protasevius), kamienne 1624, z rzeźbionym kartuszem z herbami Radwan, Jastrzębiec, Odrowąż, Druk i literami BP PO; 3. Adama Kokulskiego radnego szydłowieckiego (zm. 1651), kamienne; 4. Piotra Nikiela mieszczanina (zm. 1653) kamienne; 5. ks. Hieronima Szeligowskiego proboszcza szydłowieckiego i kanonika kruszwickiego (zm. 1658) z herbem Nowina oraz ks. Grzegorza Kałuskiego proboszcza kościoła szpitalnego (zm. 1658?), kamienne; 6. Katarzyny Kuklińskiej (zm. 1669), kamienne, z herbem Dołęga i portretem na blasze (fig. 69); 7. ks. Feliksa Gawdzickiego 1836. Monstrancja 1773. Kielich 2. poł. w. XVII; stopa kielicha 1693. Puszka barokowa ok. poł. w. XVII. Dwa pacyfikaly barokowe: w. XVII/XVIII i w. XVIII. Lampka wieczna 2. poł. w. XVII. Ornaty: 1—2. dwa z przeaplikowanym haftem 2. poł. w. XVII; 3. haftowany 1. poł. w. XVIII; ponadto kilkanaście z tkanin w. XVIII. Trzy dalmatyki z tkanin w. XVIII, jedna z nich z pasem polskim złotolitym sygn. FS (*Franciszek Selimand*). Stuła z pasa polskiego sygn. *Leon Żarski*.

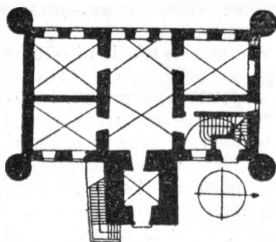
DZWONNICA. Zapewne z w. XVI. Położona w pn.-zach. narożu cmentarza kościelnego. Murowana z kamienia. Na rzucie kwadratu, trzykondygnacyjowa, od zach. na narożach oszkarpowana. W drugiej kondygnacji małe okrągłe otwory w typie strzelnic, w trzeciej duże otwory ostrołukowe. Nowszy dach namiotowy.

W murze cmentarza kościelnego wmurowane płyty nagrobne, epitafia, części nagrobków i inne fragmenty lapidarialne, m. i.: 1. fragment płyty marmurowej z napisem i datą 1636; 2. epitafium kamienne, płaskorzeźbione, z klęczącą pod krzyżem postacią kobiecą, w trójkątym szczycie kartusz z herbem Jastrzębiec, literami DN DD i uskrzydłone główki aniołków, po poł. w. XVII; 3. epitafium Mateusza Mierskiego, mieszczanina (zm. 1686); 4. głowa meduzy w. XVII; 5. płyta na pamiątkę wspólnego pochowania kości 1732, z późniejszym napisem 1811; 6. płyta nagrobna ks. Kazimierza Owsiany-Orłowskiego proboszcza szydłowieckiego, prałata sandomierskiego (zm. 1767), kamienna z herbem Rola; 7. epitafium ks. Józefa Gawdzickiego proboszcza szydłowieckiego (zm. 1808); 8—9. dwa fragmenty kamienne nagrobka, rzeźbione, zapewne klasycystyczne pocz. w. XIX, z antyetycznymi gryfami oraz z akantowymi wolutami. Na cmentarzu ponadto luzem: 1. płyta nagrobna Doroty z Damniowic Strzembo-szówniej żony Jana z Ninkowa (zm. 1627); 2—3. kapitel z herbem Jastrzębiec i baza kolumny.

ŚLADY KOŚCIOŁA Św. Ducha i św. Anny. Fundowany ze szpitala 1529 przez Mikołaja Szydłowieckiego, zapewne na miejscu dawnego drewnianego dworu Szydłowieckich. Ostatni drewniany, zapewne z 1781, spalony 1876. — Zachowane pozostałości posadzki oraz na cmentarzu kościelnym krata 1. poł. w. XIX i dwie kamienne

plyty nagrobne: Anny Kosowej mieszcżanki (zm. 1653), druga z nieczytelnym napisem.

RATUSZ (fig. 12). Budowa rozpoczęta 1602 przez muratorów 12 *Kaspra i Wojciecha Fodygów*, 1608 zapewne na ukończeniu (wykonywane odrzwia), zakończona 1626 (?). Uszkodzony 1812, restaurowany 1829. Zniszczony poważnie (zwłaszcza wieża) w czasie pierwszej wojny światowej, odnowiony niewłaściwie 1930. Restaurowany gruntownie wraz z częściowymi rekonstrukcjami wg dawnych przekazów 1949—58. Późnorenesansowy. Zwrócony frontem ku wsch. Murowany z kamienia oraz cegły (attyka), tynkowany. Podpiwniczony, piętrowy,

3

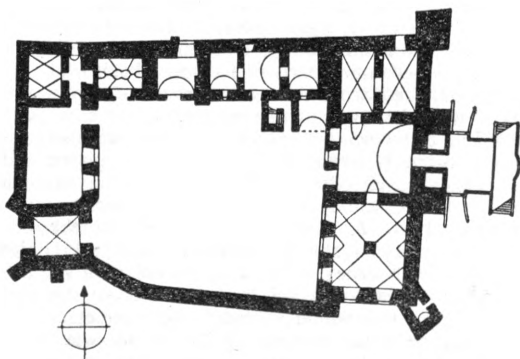
Ratusz w Szydłowiec 1: 750

trzecia kondygnacja (w attyce) wbudowana zapewne w. XIX. Na rzucie prostokąta z kolistymi, pełnymi wieżyczkami przy narożach oraz kwadratową wieżą wysuniętą na osi fasady frontowej. Układ wnętrza trójdzielny, częściowo z nowszymi ściankami działowymi: w przyziemiu na osi, za przedsionkiem w wieży, duża sień naprzestrzała, nad nią na piętrze sala; po bokach po dwa pomieszczenia w dwutrakcie. Piętro dostępne zewnętrznymi schodami przy pd. ścianie wieży, rekonstruowanymi 1949—52 na wzór pierwotnych, zamiast wewnętrznych z w. XIX (?), w sieni. Wszystkie pomieszczenia przyziemia sklepione kolebkowo-krzyżowo, z wyjątkiem izby pn.-wsch. (z wbudowanymi nowszymi schodami) krytej kolebką. Sala na piętrze sklepiona kolebkowo z lunetami, w pozostałych pomieszczeniach stropy. Zewnątrz elewacje gładkie o regularnie rozłożonych otworach, zwieńczone wysoką późnorenesansową attyką, obiegającą również narożne wieżyczki. Elewacja zach. siedmioosiowa z otworami zgrupowanymi rytmicznie, elewacje boczne dwuosiowe. Okna piętra w późnorenesansowych, profilowanych, piaskowcowych obramieniach z gyzamsami, częściowo rekonstruowane; okna przyziemia rekonstruowane. Na ścianie pn. i pd. odkryte 1949 pozostałości figuralnego sgraffita, wokół

budynku pod gzymsem fryz sgraffitowy; 1958 zatynkowane. Attyka o dwóch kondygnacjach fryzu ujętych profilowanymi, przełamującymi się gzymсами i rozczłonkowanych pilasterkami; pola szerokiego fryzu dolnego wypełnione profilowanymi arkadowymi blendami (w których przebite w. XIX okna), w wąskim fryzie górny kluczowe otwory strzelnicze; grzebień prosty, rozczłonkowany filarkami. Wieżyczki zwieńczone na wysokości grzebienia attyki latarniami o odcinkowo zamkniętych przegruciach, kryte kopułkami 1957—8. Wieża sześciokondygnacyjowa, w dwu dolnych kondygnacjach pierwotna, wyżej zrekonstruowana 1949—52; cztery kondygnacje dolne na rzucie kwadratu, górne ośmioboczne z gankiem na konsolach, hełm pseudorenesansowy. Portal w sali piętra piaskowcowy, profilowany; nad wejściem do wieży podobne nadproże.

- 10** ZAMEK (fig. 10). Wzniesiony ok. 1510—26 przez Mikołaja Szydłowieckiego podskarbiego koronnego. Od 1548 własność Radziwiłłów. Przebudowany 1. poł. w. XVII (głównie ok. 1620—30) przez Albrechta Władysława Radziwiłła kasztelana trockiego. 1802—28 należy do Anny z Zamoyskich Sapieżyny, później własność rządowa, od 1858 Engemanów; w ciągu 2. poł. w. XIX częściowo ogołocony, popada w ruinę. Od 1949 w konserwacji, 1950—2 częściowe, dowolne rekonstrukcje. Położony na terenie nizinnym, obłany wodą, z wjazdem od zach. Gotycko-renesansowy z elementami późnorenesansowymi i wczesnobarokowymi. Murowany z kamienia i cegły, tynkowany, szczegóły architektoniczne z ciosu. Obecnie trójskrzydłowy, na rzucie nieregularnego czworoboku. Dwupiętrowy, o nierównych poziomach kondygnacji, w części wsch. skrzydła pn. z dodatkową kondygnacją (półpiętrzem) ponad przyziemiem. Pierwotny zamek z 1. poł. w. XVI złożony z dwóch skrzydeł, pn. i wsch., obejmujących kątem zbliżonym do prostego czworoboczny dziedziniec, zamknięty od pd. i zach. murem z wysuniętą przy narożu pd.-zach. wieżą bramną. Skrzydło zach. dobudowane zewnątrz do muru i wieży ok. 1620; w ciągu 1. poł. w. XVII dostawiona przy skrzydle pn. klatka schodowa, dobudowane narożne wieżyczki oraz loggie i schody przy skrzydle wsch., urządzona kaplica w wieży bramnej, przekształcone wnętrza i elewacje. Układ wnętrza wszystkich skrzydeł jednotraktowy, jedynie na 2. piętrze skrzydła wsch. dwa trakty pomieszczeń. Skrzydło pn. złożone pierwotnie być może z dwu budynków, między którymi w zach. części przyziemia zapewne przejazd (obecnie przemurowany), sklepiony kolebkowo podobnie jak i przyległe do niego pomieszczenia. Na półpiętrze w trzech pomieszczeniach stropy kasetonowe o bogato profilowanych belkach, zapewne 1. poł. w. XVI, odkryte 1951. Na 1. piętrze w części wsch. izba ze stropem kasetonowym o profilowanych **21** belkach (fig. 21) ok. 1520—6, z pozostałościami malowanych rozet i plectionki. Na ścianach izby malowany fryz renesansowy z wicią roślinną i tarczami z herbami, z których czytelny jedynie Jastrzębiec

(babki Mikołaja Szydłowieckiego?), wykonany zapewne (podobnie jak i polichromia stropu?) ok. 1526—7 przez malarza *Piotra*. Pozostałości fryzów również w izbach sąsiednich. Dwa portale (fig. 17) 17 wczesnorenesansowe ok. 1520—6, piaskowcowe, bogato profilowane, z gzymsami zdobionymi ząbkowaniem i motywem sznura. Izba w części zach. 1. piętra sklepiona kolebkowo o skromnej dekoracji stiukowej, żebrowo-ramowej, ok. 1620—30. W ryzalicie dostawionym ok. 1620—30 od strony dziedzińca, przy wsch. części skrzydła klatka schodowa

* Zamek w Szydłowcu 1:1000

na rzucie kwadratu, ze schodami obiegającymi wokół filaru, z podestami, sklepiona kolebkowo-krzyżowo. Ze schodów na półpiętro portal wczesnorenesansowy (pierwotnie zewnętrzny, z ganku), profilowany. Między klatką schodową a skrzydłem wsch., w narożu dziedzińca, na wysokości 1. piętra nadwieszony ganek, podsklepiony kolebką; z niego wejście przez portal wczesnobarokowy. — W skrzydle wsch., w pd. części przyziemia duża sala nakryta 1. poł. w. XVII sklepieniem kolebkowym z lunetami, wspartym na środkowym, czworobocznym filarze. Obok, w części środkowej skrzydła duże pomieszczenie sklepione kolebką z lunetami ostrołukowymi; portal kamienny z herbem Odrowąż 1. poł. w. XVI. W części pn. skrzydła dwa pomieszczenia sklepione kolebką krzyżową. Na 1. piętrze w części pd. wielka sala przebudowana ok. 1620—30, o czteroprzęsłowym sklepieniu krzyżowym z gurtami wspartymi na środkowym, czworobocznym, opilastrowanym filarze oraz na pilastrach przyściennych; szwy sklepień pod-

kreślone profilowaniem w stiuku. Z pd.-wsch. naroża sali wyjście na ganek muru parawanowego, prowadzące przez małe pomieszczenie 20 w wydatnej szkarpie. W sali kominek (fig. 20), późnorenesansowy ok. 1630, silnie zniszczony, z otworem ujętym w profilowane, wolutowe konsole oraz z dekoracyjnym, zdwojonym, wolutowym zwieńczeniem w którym uszkodzony kartusz pierwotnie z herbem Albrechta Władysława Radziwiłła. W sąsiedniej, środkowej sali skrzydła sklepienie kolebkowe z lunetami ok. 1620—30, o dekoracyjnym gwiaździstym układzie profilowanych żeber stiukowych, spływających na kamienne wsporniki przyścienne; pozostałości klatki schodowej w. XVIII (?) i polichromii zapewne z tegoż czasu; z tejże sali wyjście na loggię. Na 2. piętrze układ amfiladowy, dwutraktowy w. XVII; w jednym z pokoi strop z belkami wspartymi na konsolkach zdobionych girlandami, w. XVIII. Część środkowa wsch. elewacji (ogrodowej) tego skrzydła ujęta w wysunięte prostokątne wieżyczki 1. poł. w. XVII, między którymi loggie całkowicie, w sposób dowolny zrekonstruowane 1951: na 1. piętrze o trzech arkadach filarowych, na 2. piętrze o dwóch kolumnach wspierających okap daszku. Loggia dolna dostępna z zewnątrz przez okazałe schody barokowe, dwuramiennie, całkowicie zrekonstruowane 1951—2; pod nimi sklepiona kolebkowo piwnica. Przy narożach skrzydła skośnie ustawione wieżyczki dołem prostokątne, wyżej wieloboczne; w znacznej mierze górą zrekonstruowane 1951 i zwieńczone na wysokości 2. piętra tarasami, dostępnymi z narożnych pokoi; w przyziemiu wieżyczki pd. pomieszczenie sklepienie kolebką, dostępne przez ciosowe arkadowe odrzwia. — Skrzydło zach. z ok. 1620, oparte o dawny mur parawanowy, występujący na całej wysokości od strony dziedzińca. W części pd. na każdej kondygnacji duża sala (obecnie brak stropu między parterem i piętrzem), w narożu pn.-zach. pomieszczenia sklepienie w dwu dolnych kondygnacjach kolebkowo-krzyżowo i oddzielone od skrzydła pn. wąskim, sklepieniem kolebką przejściem. — W pomieszczeniach wszystkich skrzydeł, zwłaszcza zach., na 1. i 2. piętrze szereg portali 1. poł. w. XVII, kamiennych, późnorenesansowych i wczesnobarokowych, uszaty, profilowanych; otwory po kominkach z resztkami okapów, latryny w grubości muru, na 2. piętrze liczne wnęki i narożne nisze. Zewnątrz elewacje na narożach z pozostałościami boniowania, zwieńczone profilowanym gzymsem pod którym na skrzydle pn. i wsch. pozostałości fryzu sgraffitowego o motywie plecionki z rozetkami. Obramienia okienne kilku typów, zachowane na 1. i 2. piętrze wszystkich elewacji, przeważnie ciosowe, późnorenesansowe 1. poł. w. XVII. Profilowane z gzymсами, niektóre (w elewacji zewnętrznej skrzydła zach.) bliźnie; w drugiej kondygnacji elewacji zach. i pd. skrzydła wsch. obramienia wczesnobarokowe, uszate z kroplami 2. ćw. w. XVII; pod oknami 2. piętra tegoż skrzydła od wsch. i pn. pozostałości płycinowych podziałów w tynku, zapewne z tegoż czasu. Pierwotne wczesnorenesan-

sowe obramienia z ok. 1520 zachowane w przyziemiu i na 1. piętrze elewacji pd. skrzydła wsch., z nich dwa na piętrze niegdyś krzyżowe, jedno z laskowaniem o kryształkowych bazach i motywem oplecionej spiralnie laski; ponadto zapewne na 1. i 2. piętrze elewacji skrzydła pn. od strony dziedzińca (pierwotnie krzyżowe) oraz dwa w elewacji pn. W teź elewacji na 1. piętrze dwie kamienne konsole dawnej latryny. W przyziemiu skrzydła wsch. od strony dziedzińca zamurowany portal (fig. 19), wczesnobarokowy 1629, kamienny, zdekompletowany, arkadowy z maską w kluczu, ujęty w pozostałości kolumn; w zwieńczeniu marmurowa tablica inskrypcyjna oraz podtrzymywany przez dwa lwy bogato rzeźbiony kartusz z herbami Trąby, Wiśniowiecki, Odrowąż i Ślepowron Albrechta Władysława Radziwiłła. Dachy dwuspadowe, nowsze, nad skrzydłem wsch. ujęty w trójkątne szczyty rozdzielone gzymsami. — Wieża bramna (fig. 11) na rzucie zbliżonym do kwadratu, pierwotnie trzykondygnacyjowa, podparta narożnymi szkarpami (szkarpy wsch. wtopione w mury parawanowe). W przyziemiu brama sklepiona krzyżowo z ostrołukowymi otworami wjazdowymi. Nad nią, poprzez wysokość pierwotnych dwóch kondygnacji kaplica z ok. 1620, dostępna z sali 1. piętra skrzydła zach., późnorenesansowa, nakryta kopułą na pendentywach; od wsch. mały aneks w formie sklepionej krzyżowo wnęki z niszą i kominkiem w ścianach bocznych. Ściany kaplicy zwieńczone stiukowym fryzem, pokrytym dekoracją z wici roślinnej i kaboszonów. Ściany tarczowe i kopuła wydzielone profilowanymi gzymsami z dekoracją palmetową. Na podniebiu kopuły dekoracja stiukowa (fig. 7) w tzw. typie lubelsko-kaliskim, o motywie serc w promienistym układzie. Na jednym z pendentywów zachowany kartusz z herbem Lis Anny z Sapiehów Radziwiłłowej (zm. 1627). Na sklepieniu aneksu uskrzydłone główki aniołków. W ścianach tarczowych z trzech stron okna okrągłe w profilowanych i ornamentowanych obramieniach, od pn. (z sali 2. piętra skrzydła zach.) okno prostokątne, leżące, w ozdobnym profilowanym i ornamentowanym obramieniu; w aneksie okienko półkoliste. Zewnątrz w przyziemiu wieży ostrołukowe otwory bramne w obramieniach ciosowych, zewnętrzny umieszczony w prostokątnej ogzymśowanej wnęce. Na pierwszym piętrze od zach. okno od wewnątrz zamurowane, we wczesnorenesansowym obramieniu z krzyżownicą (fig. 18), ok. 1520, profilowanym, z ławą i gzymsem zdobionymi ząbkowaniem i spiralnie oplecioną laską; od pd. okno w skromniejszym obramieniu z tegoż czasu. W kondygnacji trzeciej okna zamknięte półkoliście, rozglifione, otwory ich zamurowane, z przebitymi okrągłymi oknami kaplicy. Pod wieńczącym profilowanym gzymsem ciosy z okrągłymi otworami strzelniczymi. Nowszy dach namiotowy. — Mur parawanowy zamykający dziedziniec od pd. w części zach. lekko załamany ku pn., z uskokiem od strony dziedzińca na ganek dla straży, dostępny z sali 1. piętra skrzydła wsch.

SZKOŁA przy zach. pierzei Rynku (ul. Świerczewskiego nr 5). Wzniesiona ok. 1820 z fundacji Anny z Zamoyskich Sapieżyny, klasycystyczna. Murowana, otynkowana. Piętrowa, częściowo podpiwniczona. Na rzucie prostokąta z sienią przelotową na osi, po bokach dwa trakty pomieszczeń. Na osi elewacji frontowej pozorny ryzalit z balkonem. Ryzalit i naroża boniowane. Dach czterospadowy. Drzwi frontowe 1. poł. w. XIX.

CHAŁUPA ul. Kąpielowa nr 7. Wg tradycji z 2. poł. w. XVIII. Ustawiona szczytowo. Drewniana, konstrukcji zrębowej. Prostokątna, z sienią między izbą i komorą. W izbie strop belkowany z sosrębem. Dach czterospadowy, gontowy.

Na cmentarzu grzebalnym nagrobek ks. Stanisława Straszaka (zm. 1826), złożony z kolumny o dekoracji 1. poł. w. XVIII i głowicy z maskami w. XVII (?); w murze cmentarza płaskorzeźba barokowa Św. Rodziny przy posiłku (tzw. Matka Boska Studziańska).

Na cmentarzu żydowskim kilka tysięcy nagrobków kamiennych w. XVIII—XIX.

FIGURY PRZYDROŻNE. Kamienne. 1. Św. Jana Ewangelisty 1708, odnowiona 1783, na postumencie; przy niej płyta nagrobna Stefana Paszkorskiego (zm. 1708). — 2. Matki Boskiej Niepokalanie Poczętej, o charakterze barokowym, zapewne pocz. w. XIX, na postumencie; otoczona murkiem z czterema słupami. — 3. Św. Jana Nepomucena z ok. poł. w. XIX, restaurowana 1900, na postumencie.

ŚWIERCZEK

DOMEK DRÓŻNIKA. Przy szosie Radom—Szydłowiec (budowanej 1834). Z ok. 1840, późnoklasycystyczny. Murowany. Parterowy, prostokątny. Elewacje rozczłonkowane arkadowymi wnękami, we frontowej i tylnej ponadto lizeny i okna. Niski dach czterospadowy.

WALISKA

- 24 **KOŚCIÓŁEK** p. w. Św. Krzyża (fig. 24). Wzniesiony 1650 na terenie wsi Borowina kosztem Agnieszki Łakomej z Ulowa, podległy kościołowi szpitalnemu w Kłwowie. Orientowany. Drewniany, konstrukcji zrębowej, od pn. oszalowany. Nawa zbliżona do kwadratu, prezbiterium nieco węższe, prostokątne, za nim od wsch. niższa, trójbocznie zamknięta zakrystia. Wewnątrz strop, chór muzyczny wsparty na dwóch słupach. Belka tęczowa z krucyfiksem i rzeźbami śś. Weroniki i Barbary, barokowo-ludowymi. Zewnątrz od pd., przy styku nawy z prezbiterium ambona osłonięta gontowym daszkiem. Dachy dwuspadowe, gontowe, o starych wiązaniach storczykowych; wie-

życzka na sygnaturkę 1945. — Ołtarz główny o charakterze barokowym w. XVIII, w zwieńczeniu obraz świętego przyjmującego Komunię Św. Prospekt organowy rokokowy. Obraz św. Zygmunta koniec w. XVII lub pocz. w. XVIII. Trzy feretrony ludowe 2. poł. w. XIX.

Na cmentarzu kościelnym figura kamienna św. Jana Nepomucena w. XVIII/XIX.

WIELOGÓRA

FIGURA PRZYDROŻNA. Zapewne 1. poł. w. XIX, kamienna. Na postumencie rzeźba Matki Boskiej Niepokalanie Poczętej, o charakterze barokowym.

WIENIAWA

KOŚCIÓŁ PAR. p. w. św. Katarzyny. Pierwotny drewniany z fundacji Mikołaja dziekana kieleckiego, erekcja parafii 1369 (do w. XV nazwa wsi Kłodno). Obecny kościół wzniesiony ok. 1511 przez proboszcza Stanisława Młodeckiego (prezbiterium z kaplicą), nawa dobudowana 1703 kosztem Karola Dunin Wąsowicza podkomorzego sandomierskiego. Restaurowany m. i. 1909—12. Orientowany. Mury, tynkowany. Prezbiterium późnogotyckie, krótkie, zamknięte wielobocznie, przy nim od pn. zakrystia ze skarbczykiem na piętrze, od pd. późnogotycka kaplica św. Stanisława, na rzucie kwadratu. Nawa barokowa, szersza i wyższa od prezbiterium, przy jej części wsch. przybudówka (późnogotycka?), zewnątrz ujednoliconą z kaplicą św. Stanisława, mieszcząca w przyziemiu i na piętrze składziki, poprzedzona od zach. kruchtą w. XIX. W nawie i prezbiterium strop płaski, otwór tęczowy zamknięty półkoliście. Kaplica otwarta do prezbiterium arkadą okrągłolukową, nakryta sklepieniem gwiazdowym o ciosowych, profilowanych żebrach z kamiennym zwornikiem, na którym herb Półkozic (ks. Stanisława Młodeckiego) i litery SP (?), oraz z dwoma zachowanymi wspornikami, z nich jeden w formie ludzkiej maski. Zakrystia i składziki sklepienie kolebkowo (górny z lunetami). Portale wewnętrzne kamienne, późnogotyckie ok. 1511; 1—2. z prezbiterium do zakrystii i z kruchty do składzika (fig. 14), zamknięte odcinkami łuku z prostokątnym wycięciem, profilowane i fazowane; 3. w zach. ścianie kaplicy, na wysokości piętra portal do składzika z rytym w nadprożu motywem oślego grzbietu i tarczą herbową. Zewnątrz naroża prezbiterium i kaplicy oszkarpowana. Okna w kaplicy ostrołukowe, w nawie i prezbiterium zamknięte odcinkowo, w barokowych uszaty obramieniach z kropłami. Na osi fasady zach. barokowy uszaty portal z trójkątnym przyczółkiem,

wyżej tablica z częściowo błędną historią kościoła 1703 oraz wneka z uszatytem obramieniem; w trójkątym, ogzmysowanym szczycie kartusz z herbem Łabędź i literami KW NS PG WS (Karol Wąsowicz na Smogorzowie podkomorzy generalny woj. sandomierskiego). Dach nawy dwuspadowy z wieżyczką na sygnaturkę w typie barokowym, nad prezbiterium, kaplicą i zakrystią wielopłociowe. — Ołtarz główny (fig. 41) późnorenesansowy pocz. w. XVII, o bogatej dekoracji snycerskiej, okuciowo-roślinnej; obrazy z tegoż czasu, silnie przemalowane, na drzewie: na zasuwie Ukrzyżowanie z Matką Boską i św. Janem, w polach bocznych cztery ewangelści; w polu głównym pod zasuwą Matka Boska z Dzieciątkiem w. XVII, zakryta sukienką z materiału. Dwa ołtarze boczne barokowe pocz. w. XVIII, lewy z obrazem św. Karola Boromeusza w zwieńczeniu, w prawym obraz św. Józefa z ok. poł. w. XIX, oraz w zwieńczeniu obraz św. Antoniego w. XVIII. Ołtarz w kaplicy św. Stanisława, poliptyk (fig. 37) renesansowy 1544; pole środkowe, awersy ruchomych skrzydeł wewnętrznych i predella rzeźbione, rewersy skrzydeł wewnętrznych i nieruchome skrzydła zewnętrzne malowane, zwieńczenie rzeźbione i malowane. W polu środkowym Zabójstwo św. Stanisława bpa (fig. 83), na rzeźbionych kwaterach sceny: Kupno wsi Piotrawin, Wskreszenie Piotrowina (fig. 84), Świadczenie Piotrowina przed królem i Legenda o zwłokach i orłach, w predelli Złożenie bpa do grobu; tła złote, wytłaczane w renesansowy ornament roślinny, górne części pól wypełnione liściastymi maswerkami (w polu środkowym ponadto z delfinami), w scenie Legendy data 1544. Kwatery malowane ze scenami 55 Męki Pańskiej: Modlitwa w Ogrójcu (fig. 55), Pojmanie, Biczowanie 56 (fig. 56), Cierniem koronowanie, Ecce homo, Upadek pod krzyżem, 57, 58 Ukrzyżowanie (fig. 57) i Złożenie do grobu (fig. 58). W półkolistym zwieńczeniu rzeźbiona grupa św. Anny Samotrzec z malowanymi postaciami św. Józefa i Joachima. Na wolutach bocznych predelli wytłaczane harpie trzymające tarcze z herbami Półkozic i Jastrzębiec z literami SM (ks. Stanisława Młodeckiego). Ambona barokowa pocz. w. XVIII z herbem Łabędź Wąsowiczów. Chrzcielnica kamienna z herbem Jasińczyk, literami Andrzeja Michalskiego proboszcza wieniawskiego i datą 1686. Nad łukiem tęczy krucyfiks późnogotycki pocz. w. XVI. Epitafium ks. Łukasza Cetnarowicza proboszcza wieniawskiego (zm. 1807). Monstrancja barokowa 2. ćw. w. XVIII. Cztery lichtarze mosiężne barokowe.

DAWNY DWÓR. Z pocz. XIX. Murowany, otynkowany. Parterowy, na rzucie prostokąta z gankiem od frontu. Wnętrze dwutraktowe. Dach czterospadowy, gontowy, z lukarnami; gzyms podokapowy profilowany. — Pozostałości parku krajobrazowego z okazałymi dębami.

FIGURY PRZYDROŻNE. 1. Między dworem i kościołem kamienna, barokowa rzeźba św. Jana Nepomucena na murowanym po-

stumencie, w. XVIII/XIX. — 2. Na cmentarzu grzebalnym kamienna kolumna toskańska z krzyżem, z datą 1804. — 3. Na pn. od wsi murowana czworoboczna kapliczka z wnękami ok. poł. w. XIX.

WIERZBICA

OSADA. Ośrodek włości możnowładczej nadany na przełomie w. XII/XIII przez komesa Ottona i jego brata Krystyna klasztorowi cystersów w Wąchocku; w posiadaniu klasztornym do w. XVIII. Przed 1227 przywilej na założenie targu. Miasto lokowane przed 1414, nadanie prawa magdeburskiego 1469. Niszczone pożarami, ostatnio 1873 i 1904. Położone przy dawnej drodze Radom—Wąchock. Ośrodkiem trójkątny plac u zbiegu trzech dróg, przy nim kościół par. Wzdłuż drogi na Szydłowiec (ul. Kościuszki) charakterystyczna zabudowa domami wolnostojącymi, ustawionymi szczytowo, parterowymi, przeważnie drewnianymi. Na pd. od osady nowoczesne osiedle przy założonej 1949 cementowni.

KOŚCIÓŁ PAR. p. w. św. Stanisława bpa. Pierwotny p. w. św. Idziego zbudowany przed 1227, drewniany wzmiankowany ok. 1470. Obecny wzniesiony 1709 kosztem cystersów wąchockich, restaurowany m. i. 1848 i ok. 1874—81. Barokowy. Orientowany. Murowany z kamienia, tynkowany. Prezbiterium prostokątne, dwuprzęsłowe i także, równej z nim szerokości nawa; wzdłuż prezbiterium od pn. zakrystia z nowszą kruchtą od wsch., po bokach wsch. części nawy dwie symetryczne, kwadratowe kaplice, przy kaplicy pd. od zach. kruchta. Wewnątrz ściany prezbiterium rozczłonkowane pilastrami, sklepienie kolebkowe z lunetami, na gurtach; zakrystia sklepiona kolebkowo z lunetami; nawa kryta sufitem. Kaplice otwarte do nawy arkadami; pd. o ścianach opilastrowanych, sklepiona kolebkowo-krzyżowo, w kaplicy pn. ośmiodzielne sklepienie kopulaste, w jej ścianach bocznych pary głębokich, półkuliście zamkniętych wnęk. Zewnątrz elewacje opilastrowane, zach. trójdzielna z trójkątnym szczytem i kamiennym portalem na osi, nad którym półkoliste okno. Wsch. szczyt prezbiterium trójkątny z pilasterkami, ujęty w obeliskowe sterczyny. Dachy dwuspadowe, nad zakrystią pulpitowy. W prezbiterium nad wejściem do zakrystii kamienne nadproże barokowe z kartuszem, w którym herb Poraj i litery TCH PW (zapewne Tomasz Chomentowski proboszcz wierzbicki ok. 1623), wyżej w zwieńczeniu kartusz z herbem Brochwicz i literami AS AW; drzwi żelazne z herbem Prus I i dwuryglowym zamkiem. — W nowym ołtarzu głównym obraz Wskreszenia Piotrowina 1. poł. w. XIX. Obrazy: 1. Adoracja Dzieciątka (na plebanii) w. XVII; 2. Zabójstwo św. Stanisława, barokowo-ludowy. Dwa krucyfiksy w. XVIII i jeden ludowy. Epitafium marmurowe z datą 1636, herbami Rawicz, Grzymała, Lis i Wczele, oraz literami KGDG.

Na cmentarzu kościelnym nagrobek Eufrozyny Niwińskiej (zm. 1842).

WOLANÓW

OSADA. Do 2. poł. w. XVIII wieś o nazwie Wola Kowalska, później Wola Orlikowska i Wola św. Doroty, w. XV własność Pakoszów herbu Abdank. Miasto na prawie magdeburskim lokowane 1773 przywilejem Stanisława Augusta wydanym dla Ignacego Jankowskiego kapitana, później pułkownika wielkiego koronnego. Obecnie osada, położona przy szosie Radom—Przysucha; ośrodkiem duży, prawie kwadratowy rynek z traktem przechodzącym wzdłuż pn. pierzei, kościół par. na pn.-wsch. od rynku.

KOŚCIÓŁ PAR. p. w. śś. Doroty i Jana Ewangelisty. Istniał ok. 1470. Obecny zbudowany 1749 z fundacji Anny Kwaśniewskiej miecznikowej stężyckiej, powiększony 1896. Orientowany. Drewniany, konstrukcji zrębowej, oszalowany. Prezbiterium zamknięte wielobocznie, z zakrystią od pn.; nawa szersza, prawie kwadratowa, z kruchtą od pd., przedłużona ku zach. 1896 o murowaną część neogotycką. Wewnątrz strop z fasetami, oddzielony gzymsem. Dachy dwuspadowe, nad ścianą tęcząwą barokowa wieżyczka na sygnaturkę. — Ołtarz główny późnobarokowy 2. poł. w. XVIII z krucyfiksem rokokowym i obrazem św. Doroty w zwieńczeniu, z tegoż czasu; antepedium gobelinowe (fig. 104), 1. poł. w. XVIII, ze scenami ze Starego Testamentu. Dwa ołtarze boczne późnobarokowe 2. poł. w. XVIII, z obrazami z tegoż czasu: w lewym św. Jana Kapistrana w zwieńczeniu, w prawym św. Antoniego i w zwieńczeniu św. Franciszka. Ambona barokowa ok. poł. w. XVIII. Chrzcielnica późnogotycka 2. poł. w. XV, kamienna, z dekoracją arkadkowo-maswerkową i tarczami z herbami Łabędź i Tępa Podkova (?); z wyjątkiem herbów identyczna z chrzcielnicą z kościoła farnego w Radomiu. Kropielnica kamienna o charakterze gotyckim. Ławki: barokowe i klasycystyczne. Feretron ludowy z obrazami Chrystusa i Matki Boskiej Karmiącej. Żyrandol kryształowy 75 empirowy. Rzeźby: 1. św. biskup (fig. 75), gotycka ok. 1400; 2. Matka Boska z Dzieciątkiem, późnogotycka pocz. w. XVI; 3. Chrystus Zmartwychwstały w. XVI; 4. anioł 1. poł. w. XVII; 5. putto barokowe w. XVIII, z ołtarza; 6—8. trzy krucyfiksy ludowe, z nich dwa o tradycjach gotyckich, jeden o charakterze barokowym. Lampka wieczna klasycystyczna. Kielich 1753 z herbem Prawdzic i literami SZ SS Z.

DZWONNICA. Zapewne współczesna kościołowi. Drewniana, konstrukcji słupowej, oszalowana. Czworoboczna, kryta dachem namiotowym; górą z czterema otworami zamkniętymi półkoliście. Wewnątrz rzeźba ludowa św. Jana Nepomucena.

WOŚNIKI

DAWNY DWÓR (fig. 26). Zbudowany w. XVIII/XIX przez Bukowieckich, klasycystyczny, z pozostałościami starszej budowli z 2. poł. w. XVI lub pocz. w. XVII (1569 własność Jana Podlodowskiego). Wnętrze przekształcone ok. 1940—2. Zwrócony frontem ku pn. Murowany, tynkowany. Piętrowy, częściowo podpiwniczony. Na rzucie prostokąta, siedmioosiowy, z nieznacznymi trójosiowymi ryzalitami na osiach elewacji frontowej i ogrodowej, parterowym przedsiönkiem w. XX od frontu i parterowymi przybudówkami w. XIX po bokach elewacji frontowej. Wewnątrz na osi przyziemia pierwotnie obszerna sieć naprzestrzał budynku, zniekształcona w. XX przez wydzielenie od zach. klatki schodowej i małych pomieszczeń. Po bokach sieni układ dwutraktowy. Na piętrze nad sieniä dawny salon. Pozostałościä pierwotnego dworu z 2. poł. w. XVI lub pocz. w. XVII przyziemie i piwnice części budynku na zach. od sieni. W przyziemiu, w narożu pd.-zach. izba sklepiona kolebkowo z lunetami, z ostrołukową wnęką w ścianie pn., okapem narożnego kominka i oknem od pd. ze starą kratą. Z poprzedzającego ją od strony sieni przedsiönka dawne sklepione schody do piwnicy, również sklepionej kolebkowo, z narożnym kominkiem. Z sieni do przedsiönka odrzwia kamienne 2. poł. w. XVI lub pocz. w. XVII, profilowane; drzwi żelazne okute w skośną kratę. Zewnątrz elewacje o ramowych podziałach przez dwie kondygnacje, gzyms koronujący profilowany, ryzalitty zwieńczone trójkątnymi szczytami. Dach czterospadowy.

PARK. Na pd. od dworu, na rzucie prostokąta, o układzie regularnym z dwoma tarasami na szkarpie, aleją grabową i sadzawką na osi, pozostałościami alei obramiającej oraz alei poprzecznych.

WRZESZCZÓW

KOŚCIÓŁ PAR. p. w. św. Marii Magdaleny. Parafia istniała ok. 1470. Poprzedni kościół drewniany spalony 1707. W tymże roku rozpoczęta staraniem ks. Wawrzyńca Borowieckiego budowa obecnego: wzniesiona kaplica Matki Boskiej oraz, kosztem Marianny z Karskich Lassockiej starościny sękocińskiej, kaplica św. Urbana, konsekrowana 1707. Budowa kościoła ukończona 1716 nakładem Stanisława Morsztyna wojewody sandomierskiego. Odnawiany m. i. 1869, 1887 i 1956. Barokowy. Orientowany. Murowany, tynkowany. Prezbiterium jednoprześłowe, prostokątne, nakryte spłaszczoną kopułką na pendentywach, za nim od wsch. półkolista zakrystia sklepiona spłaszczoną półkopułką; nawa równej z prezbiterium szerokości i wysokości, trójprześłowa, o przeszle środkowym sklepionym spłaszczoną kopułką na pendentywach, nad węższymi przeszłami skrajnymi kolebki z lunetami na gurtach. Po bokach środkowego przeszła nawy

symetryczne kaplice, od pn. św. Urbana, od pd. Matki Boskiej, dołem kwadratowe, wyżej o świątyniach narożach, nakryte ośmiodzielnymi kopułkami. Wewnątrz ściany nawy opięte zdwojonymi pilastrami z wydatnie przełamującym się belkowaniem. Wejścia do kaplic arkadowe, ujęte w pilastry, w ścianach skrajnych przeszły nawy arkadowe wnęki. W świątyniach narożnikach kaplic niskie pilastry dźwigające gzyms. Fasada zach. trójdzielną, opilastrowaną, z trójkątnym szczytem; na osi portal barokowy, uszaty, z kartuszem w półkolistym przyczółku oraz okno zamknięte odcinkowo, w uszaty obramieniu. Elewacje boczne o podziałach ramowych, okna zamknięte odcinkowo. Dachy dwuspadowe, na kaplicach ośmiodzielne kopułki 1956. — W prawym ołtarzu bocznym obraz św. Józefa z Dzieciątkiem 1. poł. w. XVIII. Dwie chrzcielnice kamienne: w typie gotyckim i barokowa. Tablica fundacyjna kaplicy św. Urbana, marmurowa 1707. Epitafia marmurowe: 1. Zygmunta z Glewa Lassockiego starosty sękocińskiego (zm. 1708), wystawione przez żonę Mariannę z Karskich; 2. Franciszki z Bogatków Wąsowiczowej (zm. 1811); 3. Jana Laryssa Domańskiego, jego żony Marcjanny z Okęckich i syna Stefana, 1842; 4. Wojciecha Olszewskiego (zm. 1845). Puszka 1615 fundacji Stanisława z Glewa Lassockiego kasztelana małogoskiego i jego pierwszej żony Aleksandry z Sapiehów. Ornat z tkaniny w. XVIII. Kapa z pretekstą z pasa polskiego.

WRZOS

KOŚCIÓŁ PAR. p. w. św. Wawrzyńca. Parafia erygowana zapewne przez Jarosława Bogorię ze Skotnik arbpa gnieźnieńskiego 1342—74. Obecny kościół murowany wzniesiony 1420 z fundacji właścicieli wsi Potkańskich, gotycki; w. XVI przejściowo zapewne w posiadaniu arian; powiększony 1905 od zach. o neogotycką część nawy z wieżą. Orientowany. Murowany z cegły w układzie polskim z użyciem zendrówki, nietynkowany, szczegóły z piaskowca. Pierwotna nawa na rzucie zbliżonym do kwadratu, trójprzęsłowa, prezbiterium nieco węższe i niższe, jednoprzęsłowe, zamknięte wielobocznie, przy nim od pn. stara zakrystia, od pd. nowa z cegły gotyckiej, uzyskanej z rozbiórki 1905 pierwotnej fasady. W nawie i prezbiterium sklepienia sieciowe z profilowanymi żebrami; w prezbiterium zwornik z głową Chrystusa, w nawie dwa zworniki: z Barankiem oraz herbem Brochwicz Potkańskich; w trzech narożach nawy wsporniki w kształcie masek kobiecych i męskiej, pozostałe wsporniki stożkowe. Tęcza ostrołukowa. Dawna zakrystia sklepiona kolebką. W pd. ścianie nawy zamurowany portal ostrołukowy z piaskowca, profilowany. Zewnątrz ściany opięte uskokowymi szkarpami obiega fryz wieńczący z cegieł na kant, na prezbiterium pojedynczy, wokół nawy podwójny. Okna ostrołukowe o tynkowanych gładziach. Dachy dwuspadowe, obniżone. — W neogo-

tyckim ołtarzu głównym obraz św. Wawrzyńca mal. *Rafał Hądziwicz*. W zwieńczeniu ołtarza bocznego obraz Matki Boskiej z Dzieciątkiem w. XVIII, w barokowej sukience. Chrzcielnica (fig. 46) gotycka w. XV, piaskowcowa, z napisem fundacyjnym i tarczami z herbami Brochwicz, Nałęcz, Nałęcz, Doliwa. Płyta nagrobna kamienna rodziny Branwiczkich ok. poł. w. XVIII: Józefa stolnika owruckiego, jego żony Teofili ze Skórkowskich, matki Katarzyny z Duninów i wnuka Jędrzeja, kartusz z herbem Janina (?). Monstrancja koniec w. XVIII, z figurkami aniołków, Trójcy Św. i Baranka. Kociołek na wodę barokowy.

KAPLICZKA na cmentarzu grzebałym. Z ok. poł. w. XIX. Murowana, na rzucie zbliżonym do kwadratu, kryta dachem czterosпадowym; otwory zamknięte półkoliście, ujęte gzymsem. Drzwi drewniane ze starymi okuciami. — Rzeźby: dwóch świętych i dwóch aniołów, z ołtarza, barokowe w. XVII; dwa aniołki z lichtarzami w. XVIII. Kilkanaście lichtarzy drewnianych barokowych.

WSOLA

KOŚCIÓŁ PAR. p. w. św. Bartłomieja. Pierwotny drewniany istniał ok. 1470. W. XVI spustoszony przez kalwinów. Obecny mурowany wzniesiony 1918—30, na miejscu drewnianego z 1629. — W nowym ołtarzu głównym krucyfiks i rzeźby śś. Piotra i Pawła, późnobarokowe ok. poł. w. XVIII; tabernakulum w kształcie globu z rzeźbami puttów w. XVIII. Dwa ołtarze boczne późnobarokowe, w jednym z nich krucyfiks 2. poł. w. XVIII. Feretron barokowy z obrazami Matki Boskiej Niepokalanie Poczętej i św. Antoniego, w. XVIII. W zakrystii szafa-komoda barokowo-ludowa. Obrazy 2. poł. w. XVIII: św. Bartłomieja (pierwotnie w ołtarzu głównym) i św. Jana Ewangelisty. Stacje Męki Pańskiej, litografie francuskie 1. poł. w. XIX. Rzeźby: Chrystus Zmartwychwstały w. XVI, zniszczona; dwa krucyfiksy ludowe. Krzyż ołtarzowy rokokowy. Epitafia kamienne: 1. Anny z Lubowieckich Mikułowskiej pisarzowej ziemskiej radomskiej (zm. 1800); 2. Józefa Sołtyka kasztelana zawichojskiego (zm. 1803); 3. Kunegundy z Wójciechowskich Soleckiej (zm. 1836); 4. Jana Kuszewskiego referendarza królewskiego (zm. 1837); 5. Tomasza Mikułowskiego sędziego pokoju (zm. 1852) i jego pierwszej żony Katarzyny z Ciburowskich (zm. 1830). Monstrancja barokowa w. XVIII. Kielich pocz. w. XIX. Lampka wieczna barokowa. Kilkanaście lichtarzy barokowych, drewnianych i metalowych. Ornaty: 1. z pasa polskiego 1783; 2—3. z tkanin w. XVIII. Dzwony: 1. z napisem restauracyjnym 1623, herbem Tępa Podkowa i literami SL oraz Orłem Polskim i literami AK SZL; 2. sygnaturka 1647.

DZWONNICA. Zapewne w. XVIII. Drewniana, konstrukcji słupowej, oszalowana. Czworoboczna, górą otwarta z każdej strony trzema arkadami ujętymi mieczowaniem. Dach namiotowy, gontowy.

ORGANISTÓWKA. Z ok. poł. w. XIX. Drewniana, konstrukcji zrębowej. Prostokąta, dwutraktowa, z gankiem na dwu słupkach, sienią i komorą na osi. Dach naczółkowy.

DAWNA KARCZMA. Z ok. poł. w. XIX. Murowana. Parterowa, na planie prostokąta, wnętrza dwutraktowe częściowo przekształcone, pierwotne wejście w ściętym narożu. Dach naczółkowy.

KAPLICZKI. 1. Przy drodze na cmentarz grzebalny. Z w. XIX, ludowa, drewniana. Na czterech słupkach namiotowy, łamany daszek gontowy z profilowanym gzymsem podokapowym, między słupkami ozdobnie wyrzynane sztachetki. Figura św. Jana Nepomucena zniszczona przez Niemców. — 2. Na cmentarzu grzebalnym. Z w. XIX, murowana. W kształcie słupa z uskokami, górą z trzech stron otwarta, kryta daszkiem namiotowym.

WYSOKA

FIGURA PRZYDROŻNA. Z pocz. w. XIX. Rzeźba kamienna św. Jana Nepomucena na postumencie.

WYŚMIERZYCE

OSADA. Pierwotnie własność książąt czerskich, wieś zamieniona 1338 przez Trojdena I z benedyktynami płockimi, w których posiadaniu do w. XVIII. 1398 wzmiankowana komora celna przy trakcie między Małopolską i Mazowszem. Lokacja miasta przed 1511. Zniszczone 1657. Osada położona na prawym, wysokim brzegu Pilicy, przy drodze Białobrzegi — Potworów lub Nowe Miasto n/Pilicą. Ośrodkiem kwadratowy rynek, za którego pn.-wsch. narożem kościół par.; zabudowa drewniana o charakterze wiejskim.

KOŚCIÓŁ PAR. p. w. Zwiastowania i Wniebowzięcia Matki Boskiej. Pierwotny zbudowany przez Arnolda opata płockiego, parafia erygowana 1378. Poprzedni drewniany spalony 1798. Obecny murowany wzniesiony 1856—68, przebudowany 1920. — Chrzcielnica o charakterze barokowym. Obrazy w. XVIII: Trójcy Św. i Pokłonu Trzech Króli, przemalowane. Monstrancja (fig. 96) wieżyczkowa pocz. w. XVII, z figurkami Matki Boskiej z Dzieciątkiem, św. Jana i Katarzyny oraz nierozpoznanym herbem z literami SG PW i literami IW. Kielichy: barokowy 2. poł. w. XVII i 1848.

Na cmentarzu kościelnym nagrobki: 1. Zofii Marchewczyny (zm. 1708); 2. Ludwika z Zaborowskich Krassowskiej (zm. 1829), w formie kolumny z wagą; 3. Józefa Krassowskiego wojskiego raskiego (zm. 1832), z herbem Korczak; 4. Zenona Krassowskiego (zm. 1857).

DZWONNICA. Z 1. poł. w. XIX. Drewniana, konstrukcji słupowej, oszalowana. Czworoboczna, górą po trzy otwory zamknięte półkoliście, dach czterospadowy.

KAPLICA. Zapewne z 1. poł. w. XIX, odnawiana 1937. Drewniana, konstrukcji zrębowej, oszalowana. Prostokątna z trójbocznym zamknięciem. Strop belkowany. Dach dwuspadowy. — W ołtarzu barokowa mensa i zwieńczenie.

ORGANISTÓWKA. Z 1. poł. w. XIX. Murowana. Parterowa, prostokątna. Na osi sień na przestrzał z przesklepionym kominem zbiorczym, po bokach dwa trakty. Stropy belkowane. Dach naczółkowy, gontowy.

ZACHARZÓW

DAWNY DWOREK. Z 1. poł. w. XIX. Drewniany, konstrukcji zrębowej, otynkowany. Parterowy, częściowo na murowanych, sklepionych kolebkowo piwnicach. Prostokątny, z gankiem o czterech murowanych kolumnach od frontu. Na osi sień, nad nią przesklepiony komin zbiorczy; po bokach dwa trakty. Stropy belkowane, stolarszczyzna z 1. poł. w. XIX. Dach czterospadowy.

ZAKRZÓW

KOŚCIÓŁ PAR. p. w. św. Jana Chrzciciela. Pierwotny drewniany fundowany 1417 przez Andrzeja z Zakrzewa herbu Lewart; ok. poł. w. XVI (za Jana Podlodowskiego) w rękach kalwińskich. Następny kościół również drewniany 1612. Obecny wzniesiony 1770—6 kosztem Stefana Korwin Kochanowskiego wojskiego radomskiego i jego żony Ludwiki z Kruszeńskich. Odnawiany m. i. 1879 i pocz. w. XX. Barokowy. Orientowany. Murowany, tynkowany. Jednonawowy z niewyodrębnionym zewnątrz prezbiterium zamkniętym nieco węższą, półkolistą apsydą, za którą od wsch. prostokątna zakrystia. Wewnątrz sufit, otwór tęczyowy zamknięty półkoliście. Zewnątrz elewacje rozczłonkowane pilastrami podtrzymującymi bogato profilowane belkowanie. Fasada trójdzielna o pilastrach zdwojonych, zwieńczona wolutowym szczytem z pilasterkami; na osi portal, okno i w szczycie nisza, w ozdobnych późnobarokowych obramieniach. Okna zamknięte półkoliście. Dach dwuspadowy, wieżyczka na sygnaturkę 1879. — W nowym ołtarzu głównym rzeźby rokokowe św. Piotra i Pawła. Chrzcielnica kamienna z literami CP i datą 1617. Epitafium Marii ze Skrzyńskich Suskiej (zm. 1847). Kielich (fig. 99) późnorenesansowy ok. 1600. Puszka rokokowa 1759.

RUINY KAPLICY wzgl. pawilonu ogrodowego, w krajobrazowym parku podworskim. Z 2. poł. w. XVIII, barokowe, murowane. Na rzucie ośmioboku. Prześia elewacji ujęte przy narożach w pilastry podtrzymujące belkowanie, między pilastrami arkadowe płyciny zwieńczone odcinkowym gzymsem. Dachy brak.

ZAMECZEK

POZOSTAŁOŚCI ZAMECZKU wzgl. dworu obronnego. Miejscowość (dawniej zwana Ostrów) w. XV—XVII siedzibą Podludowskich herbu Janina, właścicieli sąsiedniego Przytyka. Na pd.-wsch. od parku podworskiego, na terenie nizinnym między korytami rzeczki Radomki, zachowane lekkie, zniwelowane wzniesienie i kawałek muru z kamienia.

DAWNY DWÓR. Wzniesiony ok. poł. w. XIX wg projektu arch. *Franciszka Marii Lanciego*. Murowany. Parterowy, na sklepionych kolebkowo piwnicach. Na rzucie prostokąta, jedenastoosiowy, z czterokolumnowym portykiem jońskim od frontu i płytkim trójosiowym ryzalitem na osi elewacji ogrodowej, zwieńczonymi trójkątnymi szczytami. Wewnątrz na osi sień i salon z narożnymi wnękami, po bokach pokoje w dwutrakcie, od zach. z korytarzem pośrodku. Naroża budynku boniowane, ryzalit i wewnętrzna ściana portyku opilastrowane. Okna w profilowanych obramieniach z gzymsami, w ryzalicie arkadowe wyjścia na taras. Dach czterospadowy. Pierwotna stolarszczyzna, m. i. boazeria w jednym z pokoi oraz drzwi frontowe. — Wokół dworu pozostałości parku krajobrazowego.

ŻUKÓW

RUINY DWORU OBRONNEGO. Zapewne z ok. 1560—80 (wówczas własnością Podludowskich). Położone na pn. od wsi, na terenie nizinnym, oblane od zach. wodą, od pn. i wsch. pozostałości fosy. Murowane z kamienia, częściowo z nieregularnych ciosów. Zachowane fundamenty i częściowo przyziemie (kondygnacja piwniczna), o czytelnym układzie. Front zapewne od pd. Na rzucie prostokąta z czterema kolistymi basztami wysuniętymi z naroży (fundamenty baszty pn.-zach. zniszczone). Od pn. pośrodku wydątny ryzalit, od pd. na osi wejście przed którym pozostałości wjazdu (?). Wnętrze o układzie trójdzielnym, zapewne z sienią na osi; zachowane dwa skrajne pomieszczenia piwniczne na całą głębokość budynku, sklepione kolebkowo z lunetami.

LITERATURA PRZEDMIOTU. Baliński M., Lipiński T., *Starożytna Polska pod względem historycznym, jeograficznym i statystycznym II*, Warszawa 1844 [Radom, Szydłowiec]. — Bartczakowa A., Kosińska M., *Szydłowiec. Studium historyczno-urbanistyczne do planu zagospodarowania przestrzennego miasta*, rkps 1958 P. K. Z. Warszawa. — Bastrzykowski A. ks., *Zabytki kościelne budownictwa drzewnego w diecezji sandomierskiej*, Kraków 1930. — Bębnowski J., *Opisanie historyczne oraz topograficzno-statystyczne miasta wojewódzkiego Radomia sporządzone... w roku 1820* (Gazeta radomska II 1885 nr 33—6). — Brykowski R., *Wstępna dokumentacja historyczna do prac konserwatorskich przy budynku gospodarczym klasztoru O. O.*

Bernardynów w Radomiu, rkps 1958 W. K. Z. Kielce. — Tenże, *Zabytki sztuki w Radomiu (Radom. Szkice z dziejów miasta*, praca zbiorowa pod red. J. Jędrzejowicza, w druku). — Chądzyński J. N., *Historyczno-statystyczne opisy miast starożytnych w ziemi sandomierskiej leżących II*, Warszawa 1855 [Radom]. — Ciołek G., *Ogrody polskie*, Warszawa 1954 [Szydłowiec]. — Dobrowolski T., *Szydłowiec i jego zabytki sztuki* (Dodatek Ilustr. Kuriera Codz. 1925 nr 75). — G. R., *Nowy Rynek* (Gazeta radomska V 1888 nr 61). — Gacki J., *Odechów* (Pamiętnik rel.-mor. VI 1844). — Tenże, *Historia kościoła w Skaryszowie* (Pamiętnik rel.-mor. XXV 1853). — Tenże, *Stary Radom i jego kościoły* (Pamiętnik rel.-mor. XXIX 1855). — Tenże, *Nowy Radom i jego fara do 1500 r.* (Pamiętnik rel.-mor. XXXI 1856). — Tenże, *Radom i fara noworadomska* (Pamiętnik rel.-mor. XXXIII 1857; II 1858; V 1860). — Gąssowski J., *Cmentarzysko w Końskich na ile zagadnienia południowej granicy Mazowsza we wczesnym średniowieczu* (Materiały wczesnośredniowieczne II 1950) [Radom]. — Tenże, *Wczesnośredniowieczne cmentarzysko szkieletowe w Radomiu* (Wiadomości archeologiczne XVII 1950/51). — Golichowski N., *Przed nową epoką. Materiały do historii OO. Bernardynów w Polsce*, Kraków 1899 [Radom]. — Grelewski S. ks., *Album kościołów radomskich*, Radom 1932. — Idzikowski W., *Zamek w Szydłowcu* (Tyg. polski V 1901). — Janowski A., *Widoki Radomia*, Warszawa 1899. — Kaczmarzyk D., *Rzeźby nagrobne Jakuba Monaldiego* (Biuletyn H. S. XIV 1952). — Kalinowski W., *Plany regulacyjne Radomia w latach 1818—1826* (Biuletyn Inst. Urb. i Arch. 1952 nr 5). — Tenże, *Radom — studium historyczne uktadu przestrzennego*, rkps PKZ Warszawa 1953. — Tenże, *Rozbudowa Radomia w latach 1815—1830* (Studia z historii budowy miast, Warszawa 1955). — K b., *Budownictwo kościelne w parafiach diecezji sandomierskiej za pierwsze 28 lat XX wieku* (Rocznik diecezji sandomierskiej na rok 1930) [Cerekiew, Jastrzab, Kostrzyn, Odechów, Wołanów, Wrzos]. — Kieszkowski J., *Z wycieczki do Radomia i Szydłowca odbytej w 1897 r.* (Spraw. K. H. S. VI 1899). — Tenże, *Kanclerz Krzysztof Szydłowiecki Z dziejów kultury i sztuki zygumuntowskich czasów I—II*, Poznań 1912 [Radom, Szydłowiec]. — Kozakiewiczowe H. i S., *Polskie nagrobki renesansowe. Stan, problemy i postulaty badań* (Biuletyn H. S. XV 1953) [Szydłowiec]. — Kronika konserwatorska za r. 1929 i 1930 (Ochrona Zabytków Sztuki 1930/31) [Szydłowiec]. — Król A., *Kasper Fodyga budowniczy chełmski z początku XVII wieku* (Biuletyn H. S. XIII 1951) [Szydłowiec]. — K[rygier] E., *Prace konserwatorskie. Województwo kieleckie* (Ochrona Zabytków V 1952, IX 1956) [Radom, Szydłowiec, Wieniawa]. — Luboński J., *Monografia historyczna miasta Radomia*, Radom 1907. — M. T., *Szydłowiec* (Tyg. ilustr. I 1901). — Miłobędzki A., *Zamek w Mokrsku Górnym i niektóre problemy małopolskiej architektury XV i XVI wieku* (Biuletyn H. S. XXI 1959) [Szydłowiec]. — Niemcewicz J. U., *Podróże historyczne po ziemiach polskich między rokiem 1811 a 1828 odbyte*, Paryż—Petersburg 1858 [Szydłowiec]. — Niwiński M., *Karta z dziejów miasta Radomia* (Ziemia XXII 1932). — Pinno A., *Architektura Radomia (Radom. Szkice z dziejów miasta*, praca zbiorowa pod red. J. Jędrzejowicza, w druku). — Polkowski I. ks., *Ze starej przeszłości Radomia* (Gazeta radomska I 1884 nr 1). — Pospieszynski W. ks., *Wędzиковski W. ks., Parafia św. Jana w Radomiu* (Rocznik diecezji sandomierskiej na rok 1930). — Potkański K., *Tryptyk w Wieniawie* (Spraw. K. H. S. IV 1891). — Przyborski S., *Radom i jego okolice* (Tyg. ilustr. IX 1880). — R., *Zamek w Szydłowcu* (Kłosy V 1867). — Rewoliński dr., *Przywileje miasta Radomia* (Gazeta radomska V 1888). — Rokicki P. ks., *Kościół św. Trójcy* (Rocznik diecezji sandomierskiej na rok 1930) [Radom]. — Siarczyński F. ks., *Opis powiatu radomskiego*, Warszawa 1847. — Sławenko Sławiński A., *Kościół O. O. Bernardynów w Radomiu* (Pamiętnik rel.-mor. XXIX 1855). — Słownik geograficzny Królestwa Polskiego I—XVI, Warszawa 1880—1902. — Sobieszkański F. M., *Wycieczka archeologiczna w niektóre strony gubernii radomskiej* (Bibl. warszawska IV 1851) [Radom, Szydłowiec]. — Tenże, *Ratusz w Szydłowcu* (Tyg. ilustr. V 1862). — Tenże, *Kościół ks. bernardynów w Radomiu* (Tyg. ilustr. 1864). — Tenże, *Kolegium ks. pijarów i szkoły ich w Radomiu* (Tyg. ilustr. 1864). — Tenże, *Fara w Radomiu* (Tyg. ilustr. 1866). — Tenże, *Kościół we wsi Błotnicy* (Tyg. ilustr. 1869). — Sokolowski M., *Studia do historii rzeźby w Polsce XV i XVI wieku* (Spraw. K. H. S. VII 1902) [Szydłowiec, Wieniawa]. — Stronczyński K., *Opisy zabytków starożytności w gubernii radomskiej*, rkps 1855 Gab. Rycin Bibl. U. W. [Jedliński, Radom, Szydłowiec]. — Szydłowski T., *Ruiny Polski*, Lwów b. r. w. [Szydłowiec]. — Toch-

terman J. J., *Rozwój terytorialny Radomia* (Ziemia XXV 1935). — Tomkowicz S., *Z wycieczki do Królestwa Polskiego* (Spraw. K. H. S. VIII 1912) [Szydłowiec]. — Verdmom J. L., *Krótką monografią wszystkich miast, miasteczek i osad w Królestwie Polskim*, Warszawa 1902. — Walicki M., *Malarstwo polskie XV wieku*, Warszawa 1938 [Szydłowiec]. — Tenże, *Malowidła tryptyku w Wieniawie* (Arkady II 1936). — Tenże, *Renesansowy polityk wieniawski*, Warszawa 1960. — Wąsowiczówna T., *Wczesnośredniowieczny Radom na tle swego regionu (X—XIII w.)* (Radom. Szkice z dziejów miasta, praca zbiorowa pod red. J. Jędrzejewicza, w druku). — Wiciejewski M., *Szydłowiec* (Tyg. polski VII 1903). — Wiśniewski J. ks., *Dekanat radomski*, Radom 1911. — Tenże, *Dekanat konecki*, Radom 1913 [Szydłowiec]. — Tenże *Monografia dekanatu opoczyńskiego*, Radom 1913 [Waliska-Borowina]. — Witkowski St., *Rozwój terenowy Radomia* (Radom. Szkice z dziejów miasta, praca zbiorowa pod red. J. Jędrzejewicza, w druku). — Wojciechowski J., *Co zrobiono w Polsce w zakresie odbudowy, restauracji i konserwacji zabytków sztuki w latach 1919—1929* (Ochrona Zabytków Sztuki 1930/31) [Potworów, Radom, Szydłowiec]. — Wyczyński K., *Ratusz w Szydłowcu* (Spraw. K. H. S. IX 1915). — *Zamek w Szydłowcu* (Tyg. powszechny II 1878).

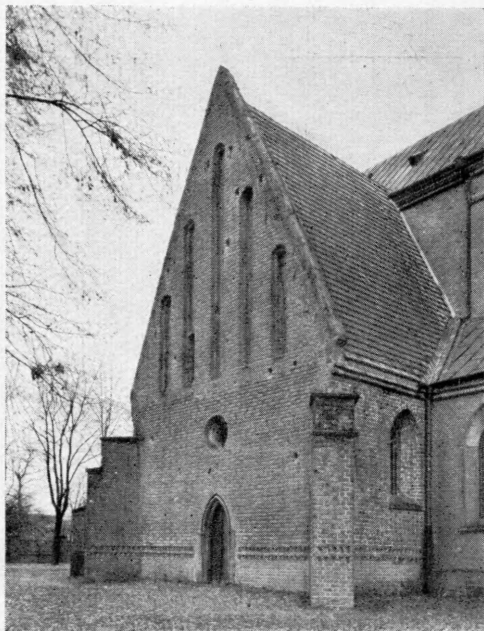
Planiki w tekście wykreślono na podstawie zdjęć pomiarowych z ZAKŁADU ARCHITEKTURY POLSKIEJ POLITECHNIKI WARSZAWSKIEJ (Radom, plan miasta) i z INSTYTUTU SZTUKI P. A. N. (Radom, kościół i klasztor bernardynów, Szydłowiec, ratusz i zamek).

Inwentaryzację pow. radomskiego przeprowadzono w granicach administracyjnych sprzed 1. I. 1954.

ILUSTRACJE

Fotografie wykonali:
F. GŁADYSZ (fig. 10), E. KOZ-
ŁOWSKA-TOMCZYK (fig. 49-58),
E. KRYGIER (fig. 16), W. MA-
DROSKIEWICZ (fig. 3, 5, 6, 15,
25, 27, 28, 31, 32, 45, 70-2, 74, 97,
105, 106, 108, 109), W. WOLNY
(fig. 1, 2, 4, 7, 9, 11-4, 17-24, 26, 29,
30, 33-44, 46-8, 59-69, 73, 75-96,
98-104, 107, 110). Wszystkie zdję-
cia w zbiorach INSTYTUTU
SZTUKI POLSKIEJ AKADEMII
NAUK.

I
*

Fig. 1. Radom, kościół farny ok. 1360—70, w. XV—XVI, 1630—3, 1881—2 i 1908—9. Widok od pd.-wsch. (s. 23).

Fig. 2. Odechów, kościół par. Widok na dawną fasadę 1459—60 (s. 15).

Fig. 3. Radom, kościół i klasztor bernardynów 1468 — w. XVI. Widok od pd.-wsch. (s. 25).

Fig. 4. Szydłowiec, kościół par. 1493 — ok. 1520. Widok do pd.-zach. (s. 42).

Fig. 5. Radom, kościół i klasztor bernardynów 1468 — w. XVI. Widok od pd.-zach. (s. 25, 29).

Fig. 6. Radom, kościół bernardynów 1468 — pocz. w. XVI.
Wnętrze (s. 26).

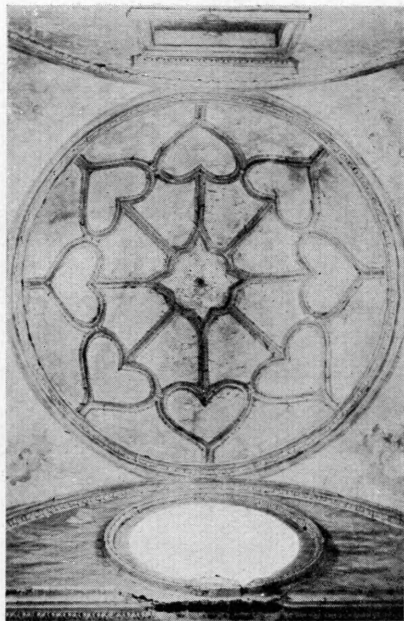

Fig. 7. Szydłowiec, zamek. Dekoracja stiukowa
kopuły kaplicy ok. 1620 (s. 51).

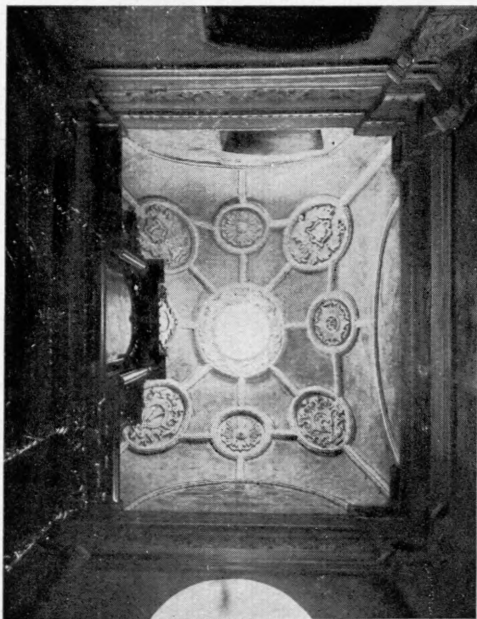

Fig. 8. Radom, kościół farny. Dekoracja stiukowa kopuły kaplicy Kochanowskich 1630—3 (s. 24).

Fig. 9. Jedlińsk, kościół par. 1645, 1752 i 1845. Widok od pn.-zach, (s. 9).

Fig. 10. Szydłowiec, zamek ok. 1510—26, 1. poł. w. XVII i 1950—2. Widok od pd.-wsch. (s. 48).

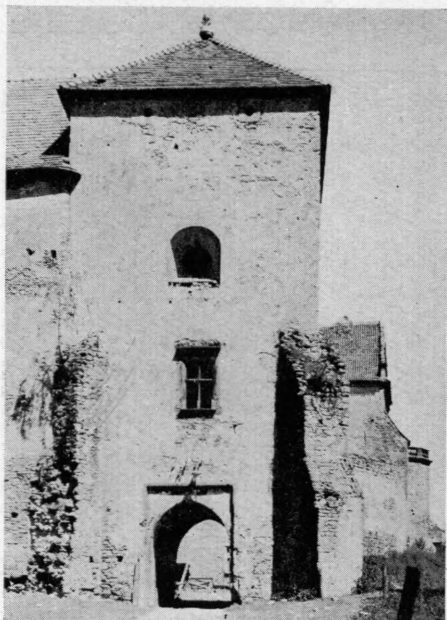

Fig. 11, Szydłowiec, zamek. Wieża bramna ok. 1510—26, widok od frontu (s. 51).

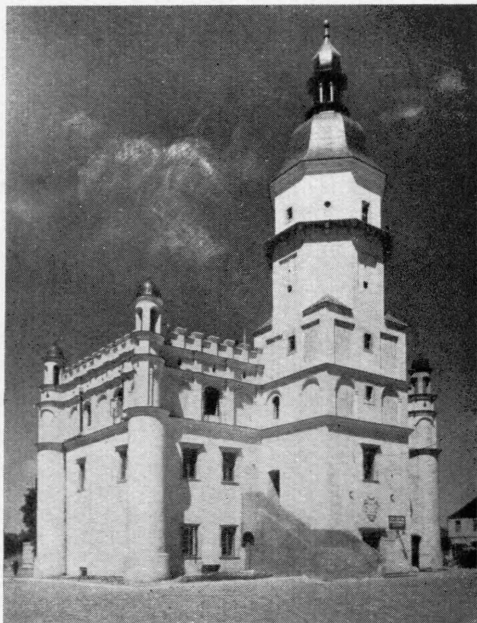

Fig. 12. Szydłowiec, ratusz 1602—26(?) i 1949—58. Widok od frontu (s. 47).

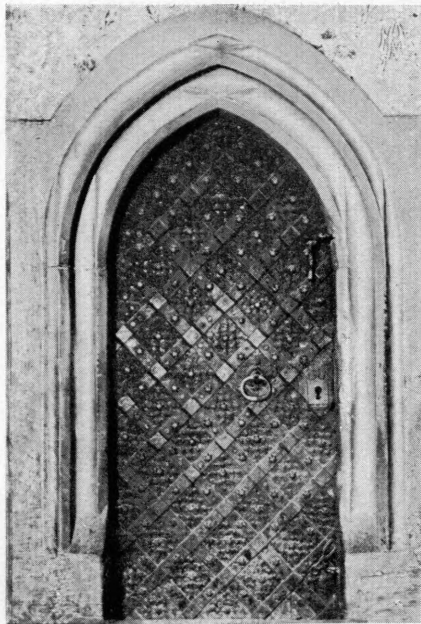

Fig. 13. Szydłowiec, kościół par. Portal do zakrystii
pocz. w. XVI (s. 43).

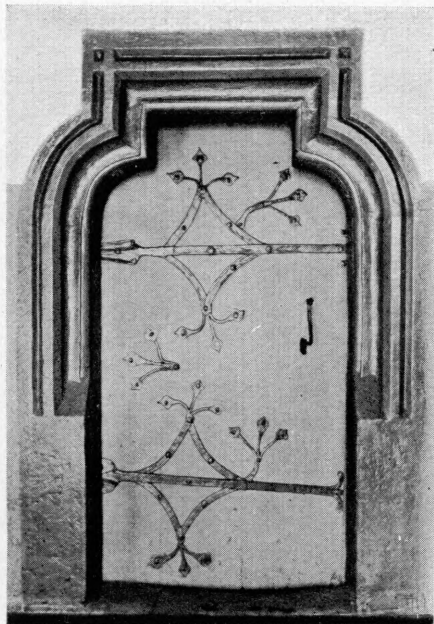

Fig. 14. Wieniawa, kościół par. Portal w krużgoc
ok. 1511 (s. 53).

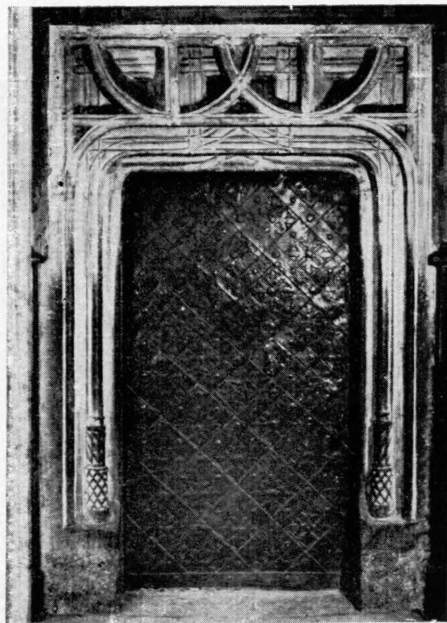

Fig. 15. Radom, kościół farny. Portal do zakrystii
ok. 1510—15 (s. 23).

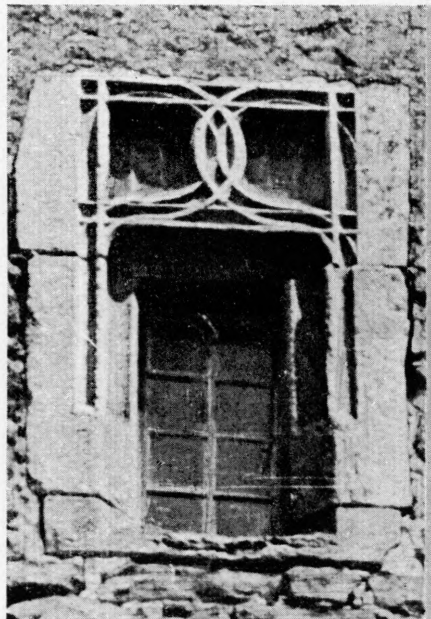

Fig. 16. Szydłowiec, kościół par. Okno w fasadzie
zach. pocz. w. XVI (s. 43).

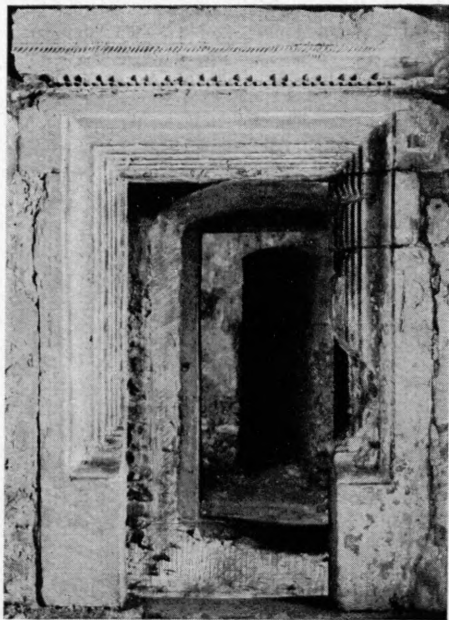

Fig. 17. Szydłowiec, zamek. Portal na 1. piętrze skrzydła pn, ok. 1520—6 (s. 49).

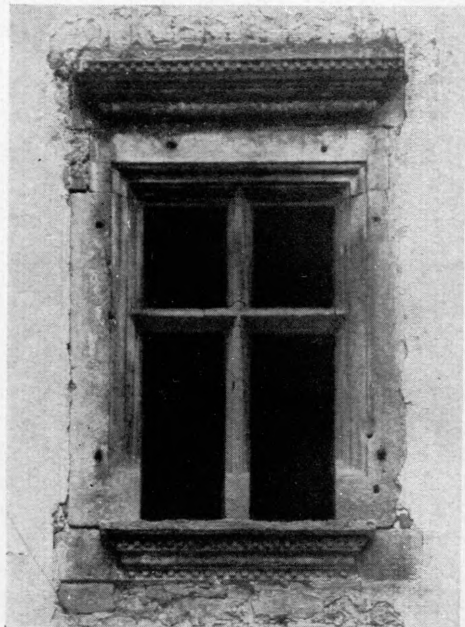

Fig. 18. Szydłowiec, zamek. Okno w wieży bramnej ok. 1520 (s. 51).

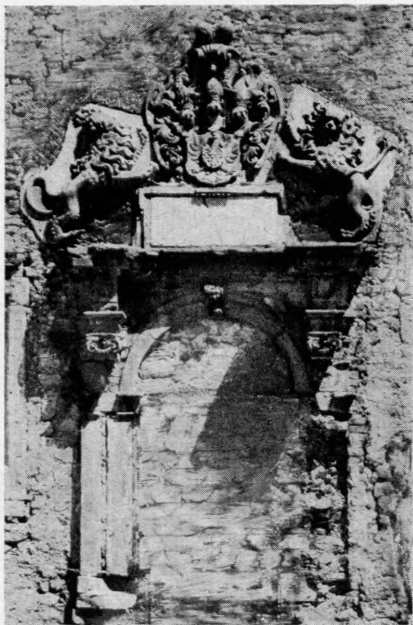

Fig. 19. Szydłowiec, zamek. Portal na dziedzińcu
1629 (s. 51).

Fig. 20. Szydłowiec, zamek. Kominek w sali
skrzydła wsch. ok. 1630 (s. 50).

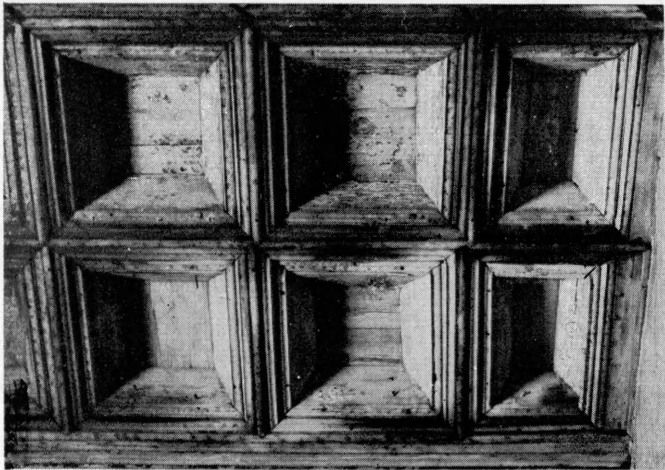

Fig. 21. Szydłowiec, zamek. Kasetony stropu na 1. piętrze skrzydła pn. ok. 1520—6 (s. 48).

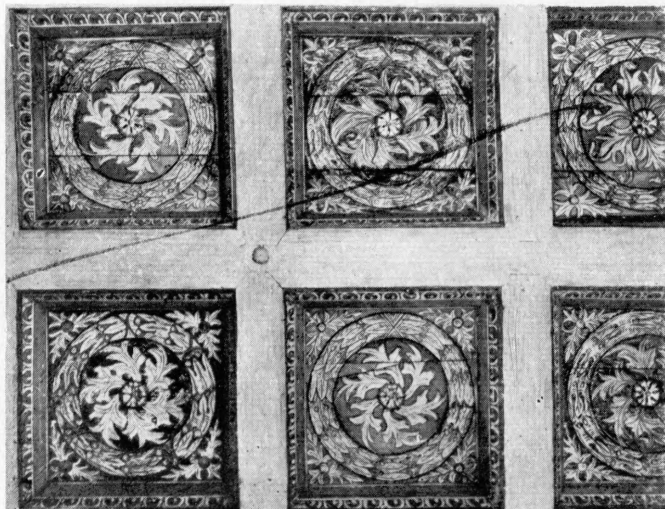

Fig. 22. Szydłowiec, kościół par. Kasetony stropu podchórza, mal. Piotr ok. 1526(?) (s. 43).

Fig. 23. Jasionna, kościół par. 2. poł. w. XVII. Widok od pn.-zach (s. 7).

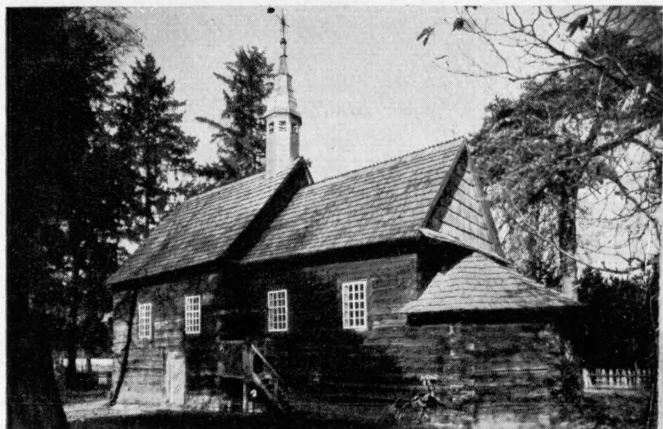

Fig. 24. Waliska, kościółek Św. Krzyża 1650. Widok od pd.-wsch. (s. 52).

Fig. 25. Radom, dawne kolegium pijarów. Elewacja frontowa 1818—20 (s. 31).

Fig. 26. Woźniki, dwór w. XVI/XVII i w. XVIII/XIX. Elewacja ogrodowa (s. 57).

Fig. 27. Radom, dom Rynek nr 3, w. XVIII i ok. poł. w. XIX oraz nr 4, w. XVII i 1954 (s. 34).

Fig. 28. Radom, dom Rynek nr 16, w. XVIII i ok. 1820—30 (s. 34).

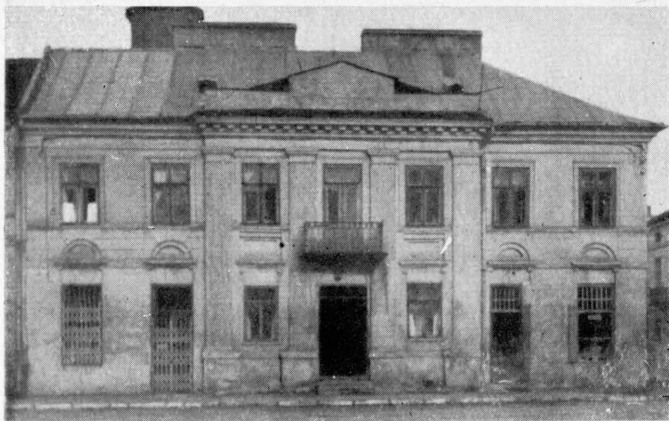

Fig. 29. Radom, dom Rynek nr 14, 1824—5 (s. 34).

Fig. 30. Radom, dom ul. Żeromskiego nr 36, ok. 1820—30 (s. 36).

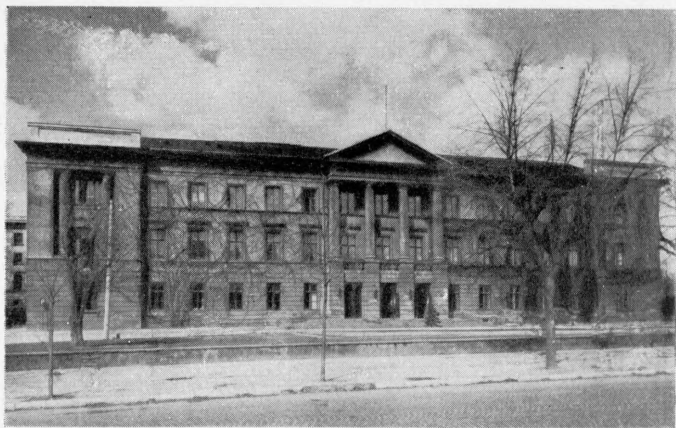

Fig. 31. Radom, dawny gmach Komisji Województwa Sandomierskiego, arch. *A. Corazzi* 1822—7 (s. 33).

Fig. 32. Radom, ratusz, arch. *H. Marconi* 1847—8 (s. 33).

Fig. 33. Łaziska, dwór 2. ćw. w. XIX. Widok od frontu (s. 13).

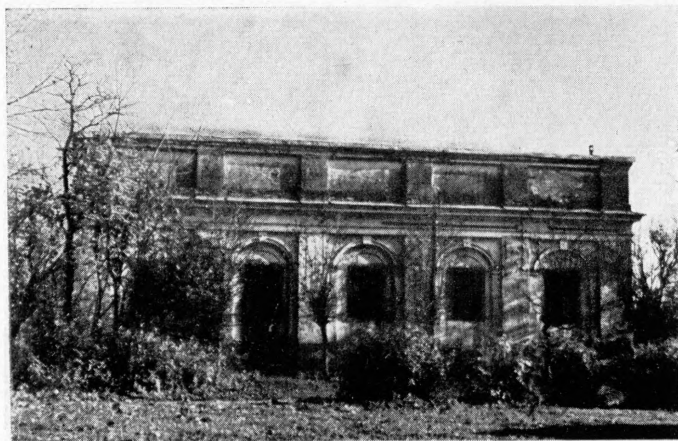

Fig. 34. Bartodzieje, oficyna dworska 1. poł. w. XIX. Widok od frontu (s. 1).

Fig. 35. Potworów, dawny czworak 1. poł. w. XIX (s. 20).

Fig. 36. Orońsko, dawny zajazd 2. ćw. w. XIX (s. 18).

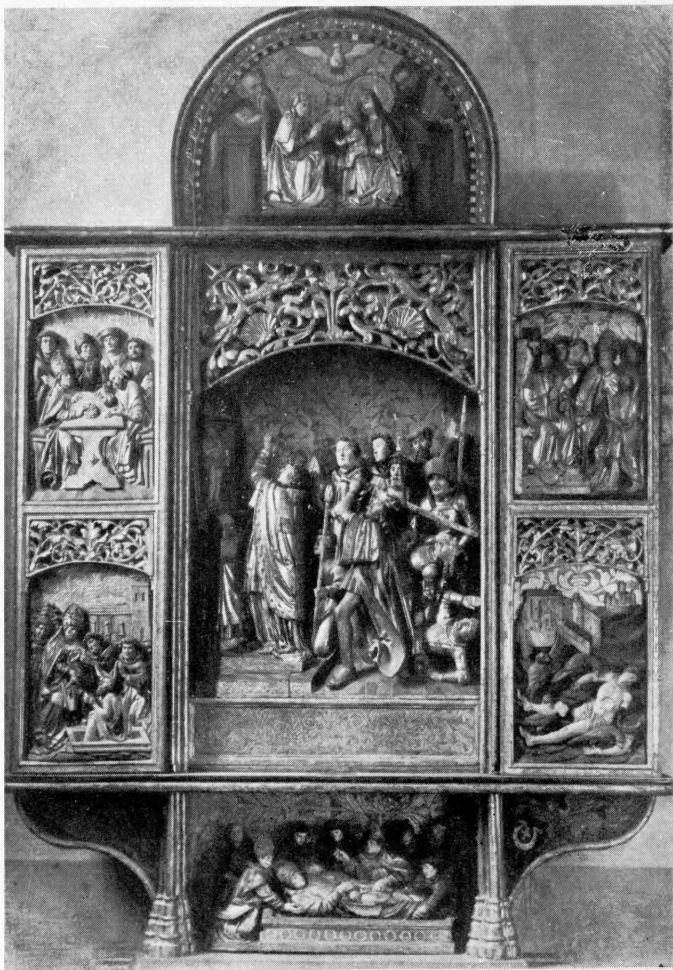

Fig. 37. Wieniawa, kościół par. Poliptyk 1544 (s. 54).

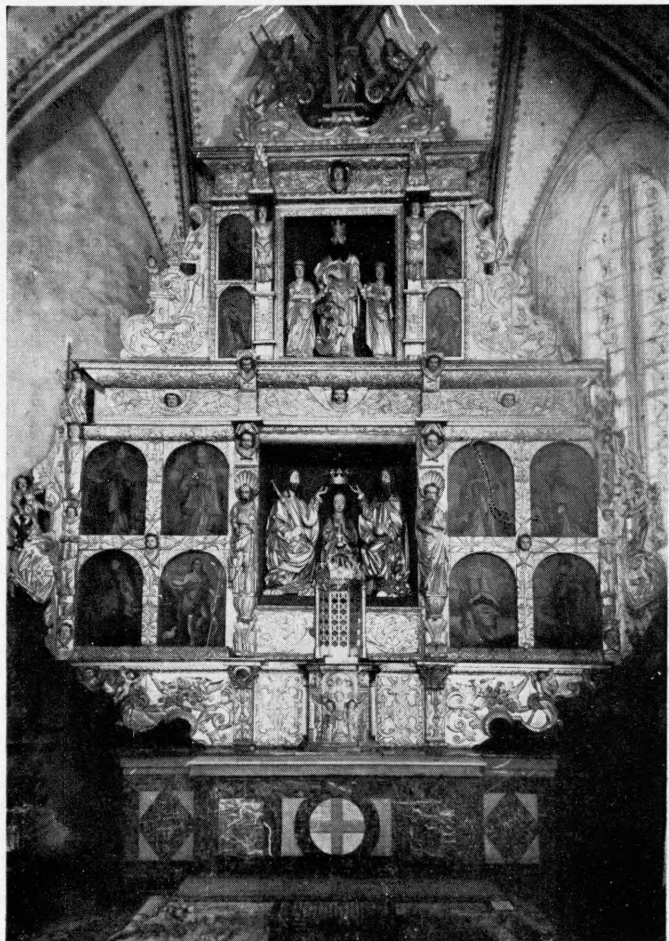

Fig. 38. Szydłowiec, kościół par. Ołtarz główny ok. 1618—27 (s. 44).

Fig. 39. Szidłowiec, kościół par. Ołtarz boczny lewy ok. 1620—30 (s. 44).

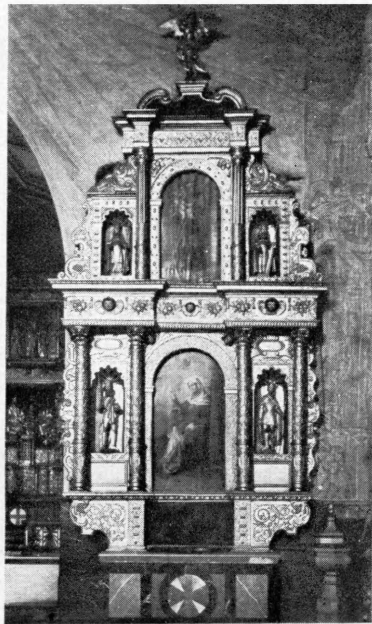

Fig. 40. Szidłowiec, kościół par. Ołtarz boczny prawy ok. 1620—30 (s. 44).

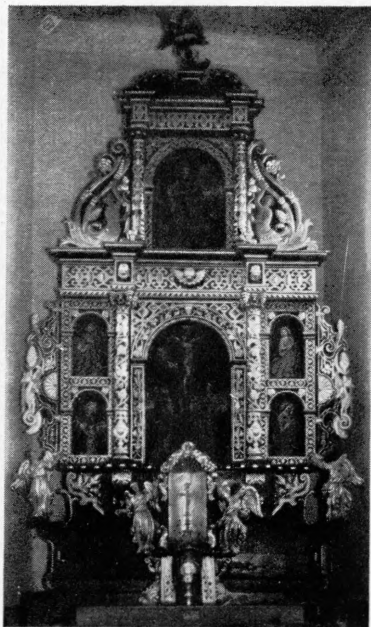

Fig. 41. Wieniawa, kościół par. Ołtarz główny pocz. w. XVII (s. 54).

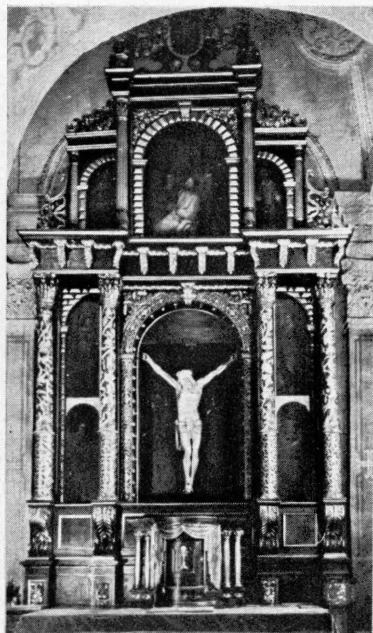

Fig. 42. Radom, kościół farny. Ołtarz w kaplicy Kołłątajów pocz. w. XVII (s. 24).

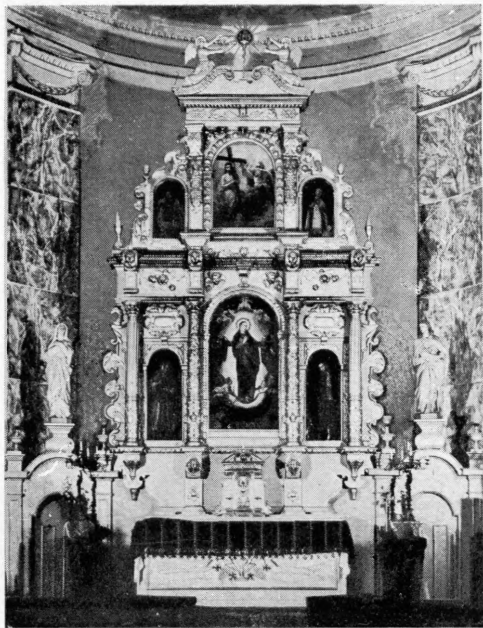

Fig. 43. Radzanów, kościół par. Ołtarz główny 1. poł. w. XVII (s. 37).

Fig. 44. Skaryszew, kościół par. Ołtarz główny po 1732 (s. 39).

Fig. 45. Radom, kościół farny.
Chrzcielnica 2. poł. w. XV
(s. 24).

Fig. 46. Wrzos, kościół par.
Chrzcielnica w. XV
(s. 59).

Fig. 47. Odechów, kościół par.
Chrzcielnica 2. poł. w. XV
(s. 15).

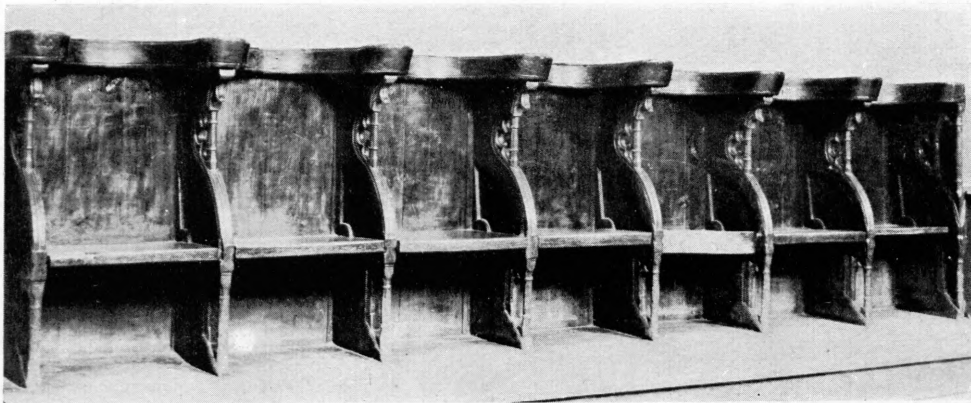

Fig. 48. Radom, kościół bernardynów. Stalle pocz. w. XVI (s. 27).

Fig. 49. Szydłowiec, kościół par. Predella poliptyku z przedstawieniem Dużej Św. Rodziny, ok. 1505 (s. 45).

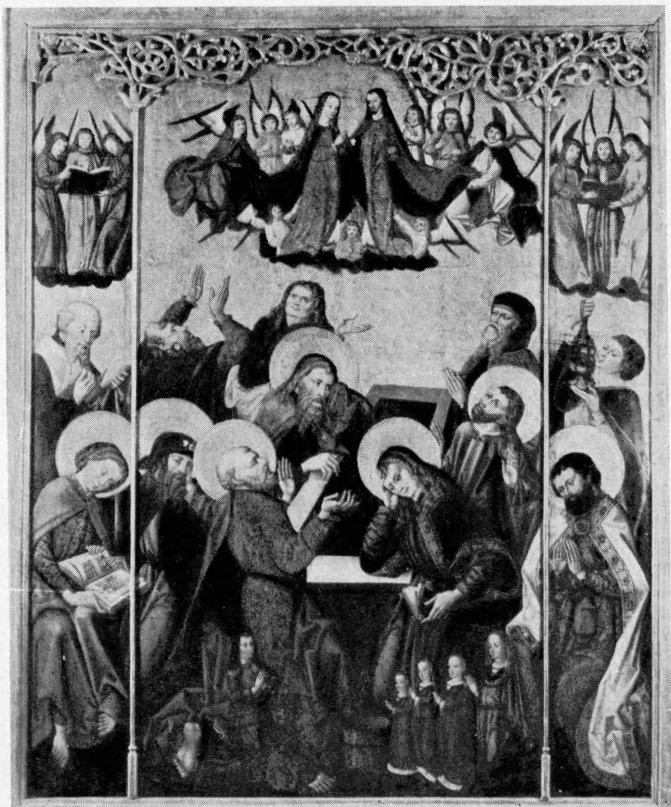

Fig. 50. Szydłowiec, kościół par. Pole środkowe poliptyku ze sceną Wniebowzięcia Matki Boskiej, ok. 1505 (s. 45).

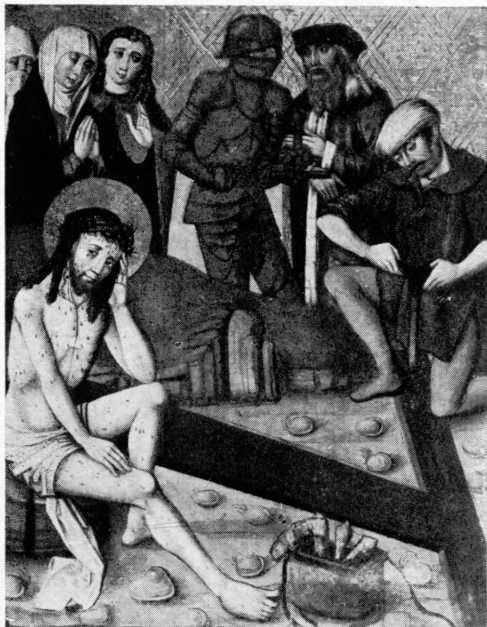

Fig. 51. Szydłowiec, kościół par. Kwatera poliptyku ze sceną Odpoczynku na Drodze Krzyżowej, ok. 1505 (s. 45).

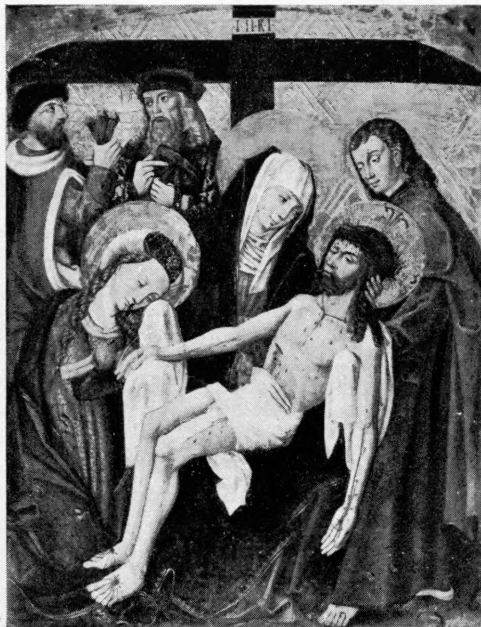

Fig. 52. Szydłowiec, kościół par. Kwatera poliptyku ze sceną Oplakiwania, ok. 1505 (s. 45).

Fig. 53. Szydłowiec, kościół par. Kwaterna polptyku z postaciami śś. Floriana i Stanisława, ok. 1505 (s. 45).

Fig. 54. Szydłowiec, kościół par. Kwaterna polptyku z postaciami śś. Agnieszki i Katarzyny, ok. 1505 (s. 45).

Fig. 55. Wieniawa, kościół par. Kwartera polipytyku ze sceną Modlitwy w Ogrójcu 1544 (s. 54).

Fig. 56. Wieniawa, kościół par. Kwartera polipytyku ze sceną Biczowania 1544 (s. 54).

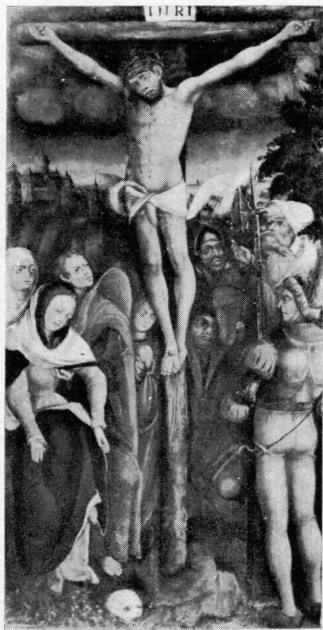

Fig. 57. Wieniawa, kościół par. Kwaterna polptyku ze sceną Ukrzyżowania 1544 (s. 54).

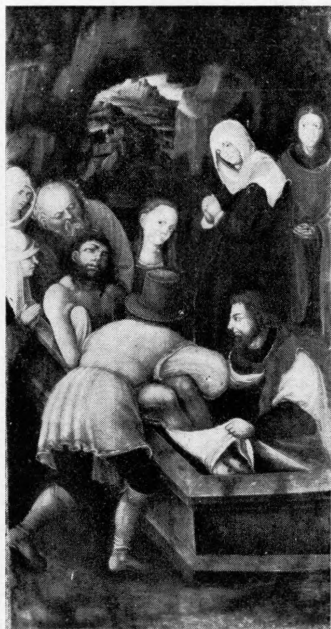

Fig. 58. Wieniawa, kościół par. Kwaterna polptyku ze sceną Złożenia do grobu 1544 (s. 54).

Fig. 59. Radzanów, kościół par. Obraz
Matki Boskiej Anielskiej ok. 1640
(s. 37).

Fig. 60 Błotnica, kościół par. Obraz Zwiastowania po poł. w. XVII
(s. 3).

Fig. 61. Jedlińsk, kościół par. Obraz
 św. Jacka ok. poł. w. XVII
 (s. 10).

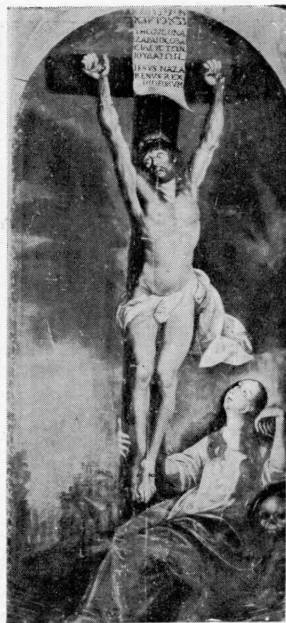

Fig. 62. Błotnica, kościół par.
 Obraz Ukrzyżowania 2. poł.
 w. XVII (s. 3).

Fig. 63. Skaryszew, kościół par. Obraz Św. Rodziny, flamandzki w. XVII (s. 40).

Fig. 64. Skaryszew, kościół par. Obraz Nawiedzenia, szkoła pn.-włoska w. XVII (s. 40).

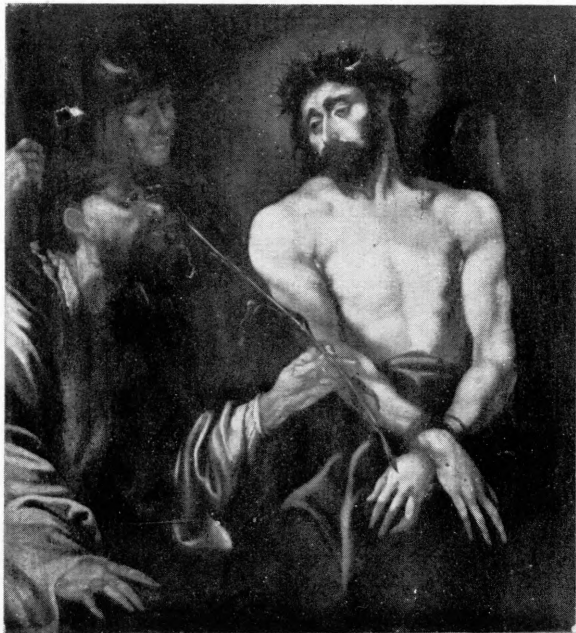

Fig. 65. Skaryszew, kościół par. Obraz Naigrawania w. XVII
(s. 40).

Fig. 66. Kaszów, kościół par. Obraz Matki Boskiej z Dzieciątkiem, mal. *F. This (Thisius?)* z Trydentu ok. 1661 (s. 11).

Fig. 67. Radom, kościół Św. Trójcy. Obraz
Św. Trójcy przed poł. w. XVIII
(s. 30).

Fig. 68. Jedlińsk, kościół par. Obraz
Chrystusa powołującego Piotra i An-
drzeja na apostołów, mal. T. Konicz (?)
ok. 1750 (s. 10).

Fig. 69. Szydłowiec, kościół par. Portret nagrobkowy Katarzyny Kuklińskiej zm. 1669 (s. 46).

Fig. 70. Radom, kościół bernardynów. Portret nagrobkowy Anny Mikułowskiej zm. 1800 (s. 28).

Fig. 71. Radom, kościół bernardynów. Portret trumienny matrony w. XVII (s. 27).

Fig. 72. Radom, kościół bernardynów. Portret trumienny Józefa Potkańskiego
2. poł. w. XVIII (s. 27).

Fig. 73. Błotnica, kościół par. Rzeźba
św. diakona koniec w. XIV
(s. 3).

Fig. 74. Radom, kościół farny.
Rzeźba Matki Boskiej z Dzie-
ciątkiem koniec w. XIV (s. 24).

Fig. 75. Wolanów, kościół par.
Rzeźba św. biskupa ok. 1400
(s. 56).

Fig. 76. Szydłowiec, kościół par. Rzeźba
Matki Boskiej Bolesnej pocz. w. XVI
(s. 44).

Fig. 77. Szydłowiec, kościół par.
Rzeźba Chrystusa Bolesciwego
pocz. w. XVI (s. 44).

Fig. 78. Szydłowiec, kościół par.
Rzeźba św. Barbary ok. 1520—30
(s. 45).

Fig. 79. Radom, kościół bernardynów.
Rzeźba Matki Boskiej Bolesnej koniec
w. XV (s. 27).

Fig. 80. Radom, kościół bernardynów.
Rzeźba św. Jana Ewangelisty koniec
w. XV (s. 27).

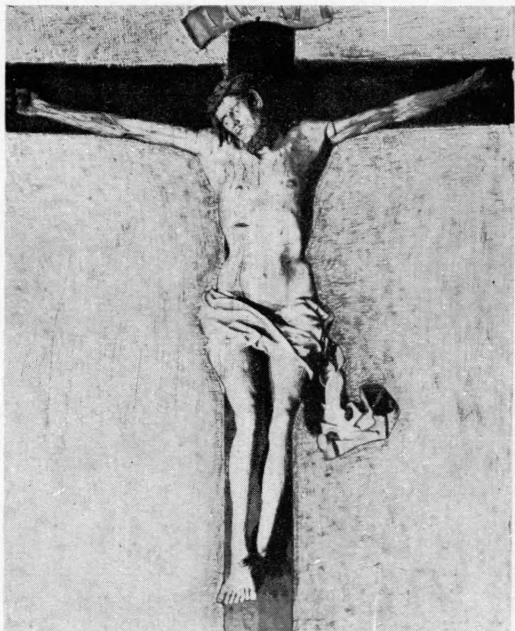

Fig. 81. Radom, kościół bernardynów. Krucyfiks koniec w. XV (s. 27).

Fig. 82. Szydłowiec, kościół par. Rzeźba Koronacji Matki Boskiej przed 1531 (?) (s. 44).

Fig. 83. Wieniawa, kościół par. Część środkowa poliptyku ze sceną Zabójstwa św. Stanisława 1544 (s. 54).

Fig. 84. Wieniawa, kościół par. Kwaterna poliptyku ze sceną Wskrzeszenia Piotrowina 1544 (s. 54),

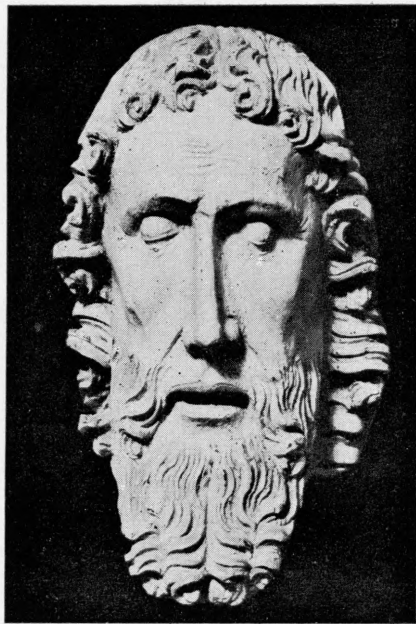

Fig. 85. Jastrząb, kościół par. Głowa św. Jana Chrzciciela 1. poł. w. XVII ? (s. 8).

Fig. 86. Szydłowiec, kościół par. Plaskorzeźba św. Zygmunta 2. ćw. w. XVI (s. 45).

Fig. 87. Szydłowiec, kościół par. Plaskorzeźba św. Mikołaja 2. ćw. w. XVI (s. 45).

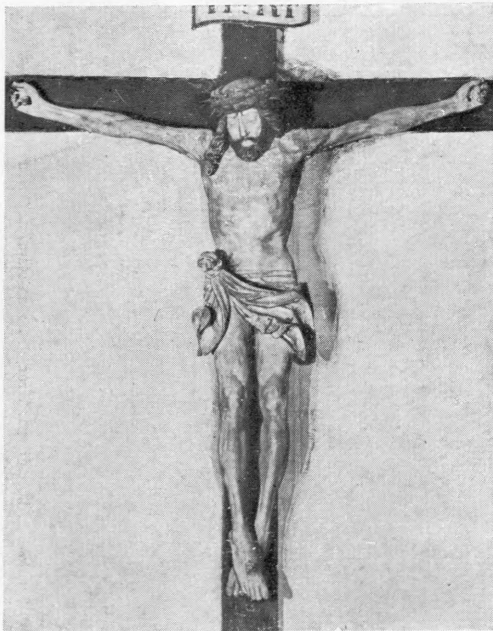

Fig. 88. Szydłowiec, kościół par. Krucyfiks 1. poł. w. XVI (s. 45).

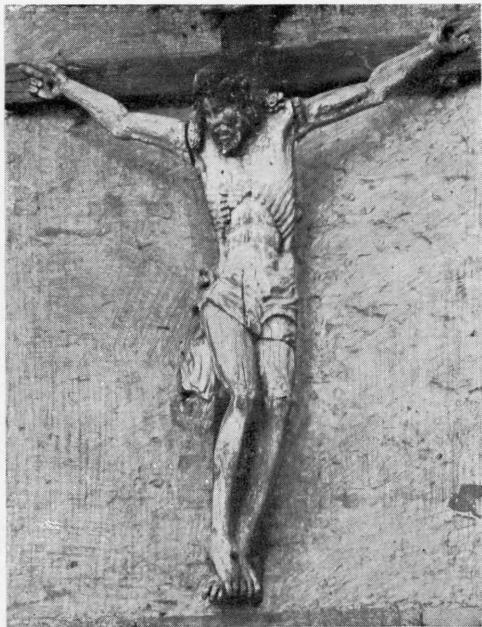

Fig. 89. Szydłowiec, kościół par. Krucyfiks w. XVII (s. 45).

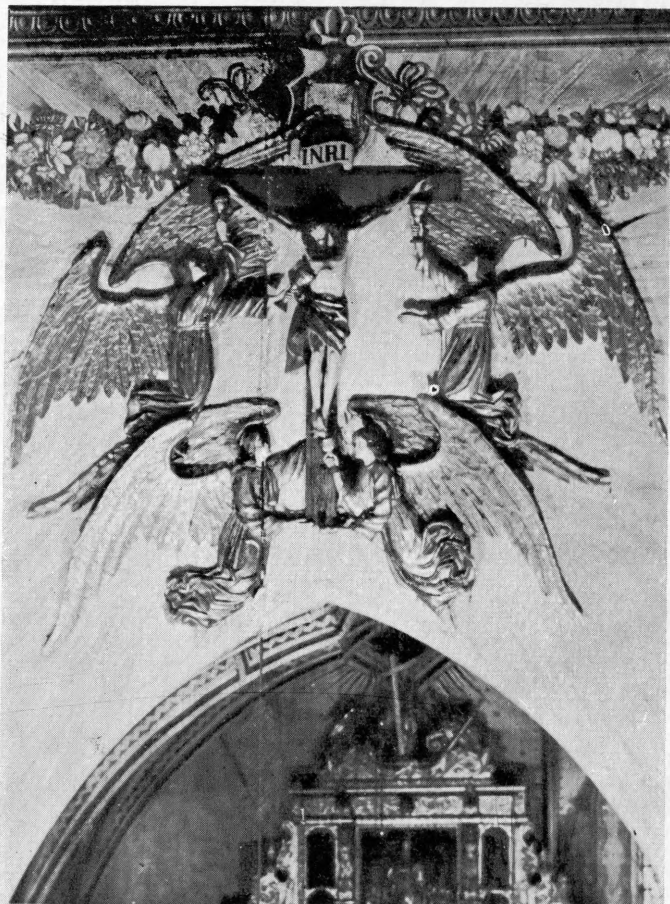

Fig. 90. Szydłowiec, kościół par. Krucyfiks z aniołami nad tęczą w. XVII (s. 42).

Fig. 91. Szydłowiec, kościół par. Płyta nagrobna Mikołaja Szydłowieckiego po 1532 (s. 45).

Fig. 92. Radom, kościół bernardynów.
Epitafium Wszebora Tymińskiego zm.
1617 (s. 27).

Fig. 93. Szydłowiec, kościół par. Rzeźba Piotrowina
I. poł. w. XVIII
(s. 44).

Fig. 94. Radom, kościół bernardynów.
Epitafium Ewy Krasieńskiej zm. 1760
(s. 28).

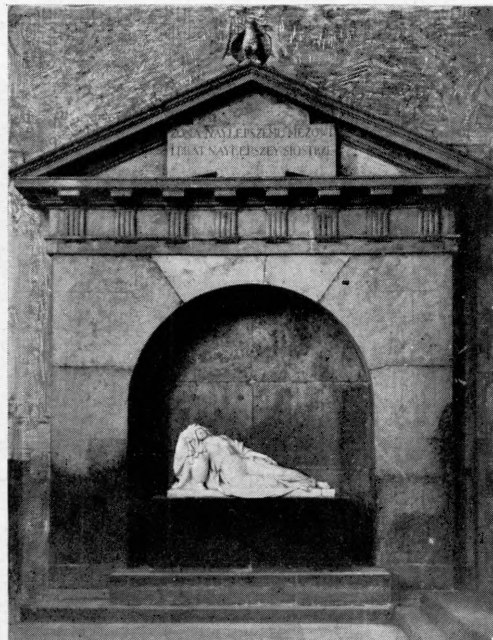

Fig. 95. Szydłowiec, kościół par. Nagrobek Mikołaja i Marii
Radziwiłłów 1807, z rzeźbą dłuta J. Monaldiego 1795
(s. 45).

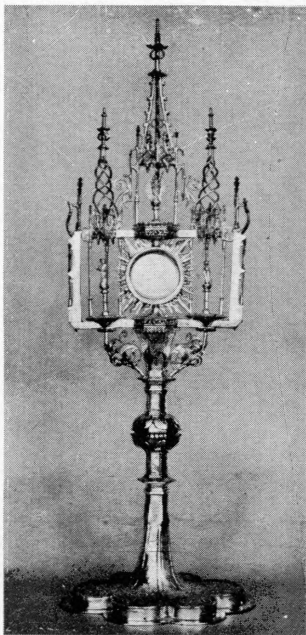

Fig. 96. Wyśmierzyce, kościół par.
Monstrancja pocz. w. XVII (s. 60).

Fig. 97. Radom, kościół bernardynów.
Monstrancja 1755 (s. 28).

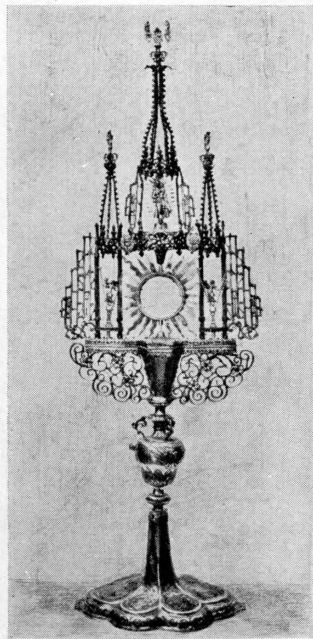

Fig. 98. Stromiec, kościół par. Monstrancja ok. poł. w. XVII (s. 41).

Fig. 99. Zakrzów, kościół par. Kielich ok. 1600
(s. 61).

Fig. 100. Cerekiew, kościół par. Kielich 1595
(s. 5).

Fig. 101. Stromiec, kościół par. Kielich 1693 (s. 41).

Fig. 102. Błotnica, kościół par. Kielich 3. ćw. w. XVII (s. 4).

Fig. 103. Skaryszew, kościół par. Kielich 1763 (s. 40).

Fig. 104. Wolanów, kościół par. Antependium gobelinowe I. poł. w. XVIII (s. 56).

Fig. 105. Radom, kościół bernardynów. Ornat konieć w. XVII (s. 29).

Fig. 106. Radom, kościół farny. Ornat w. XVII/XVIII (s. 24).

Fig. 107. Błotnica, kościół par. Ornat ok. 1700
(s. 4).

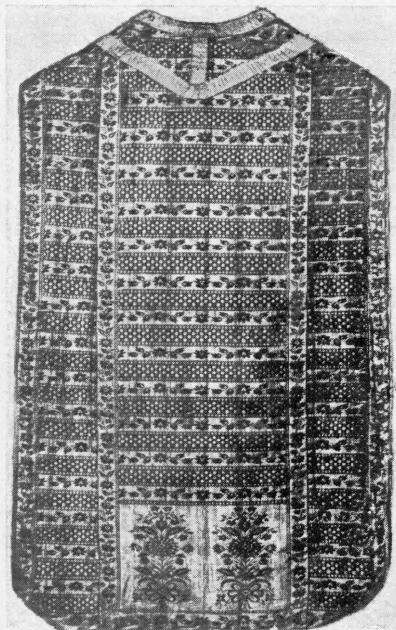

Fig. 108. Radom, kościół bernardynów. Ornat
2. poł. w. XVIII (s. 29).

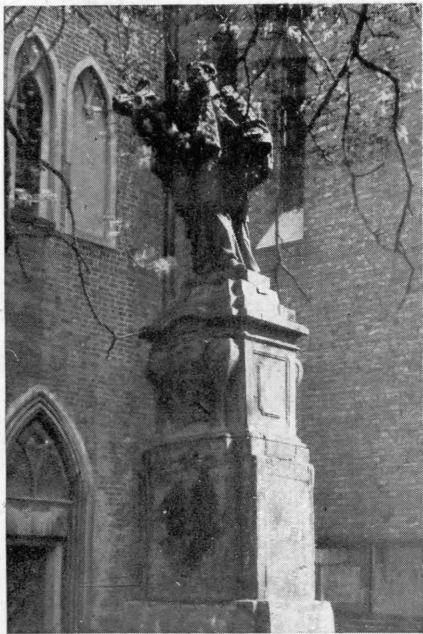

Fig. 109. Radom, cmentarz przy kościele par. Figura
św. Jana Nepomucena 1752
(s. 25).

Fig. 110. Orońsko, park podworski. Rzeźba Her-
kulesa i Anteusza 2. poł. w. XVII lub 1. poł.
w. XVIII (s. 18).